

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Obraz Mostecka v české próze 20. a 21. století
The image of the Most region in Czech prose in the 20th and 21st century
Kateřina Krejčová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jiří Hnilica, Ph.D.
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor: Český jazyka a literatura – Dějepis

Odevzdáním této bakalářské práce na téma *Obraz Mostecky v české próze 20. a 21. století* potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 7. 7. 2021

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování doc. PhDr. Jiřímu Hnilicovi, Ph.D., za jeho cenné rady a trpělivost při vedení mé bakalářské práce.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá výzkumem toho, jaký obraz zanechalo město Most, respektive celý mostecký region v české próze od roku 1945 do současnosti, a činí tak pomocí interpretační analýzy devíti vybraných děl. K beletrii je zde tedy přistupováno jako k jednomu z pramenů a z pohledu literární vědy se tak práce hlásí ke kontextově orientovaným teoriím. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. V teoretické části je shrnuta historie oblasti a města Most (starého i nového), důraz je kladen na pro město zlomové okamžiky 20. a 21. století, a dále je zde popsána literatura Mostecka i literatura o Mostecku. Praktická část obsahuje interpretační analýzu devíti děl odehrávajících se ve městě Most a okolí autorů Hořejše, Jedličky, Párala, Voláka, Cacha, Šerberové, Brycze, Čechury a Bendové. Samotným analýzám předchází popis výběru děl, který byl činěn tak, aby byl reprezentativní a bylo možné na něm nastínit, jak bylo město a jeho okolí zobrazováno v literatuře. Po analýzách následuje kapitola, která odhaluje, jaké motivy-reálie se vyskytovaly napříč všemi hodnocenými texty, a porovnává jejich vztah ke skutečným reáliím Mostecka. Na počátku práce byly stanoveny dvě hypotézy: první předpokládá, že Most je zobrazován v literatuře převážně negativně, druhá navrhuje, že se ve všech či většině textů objevují shodné motivy, respektive motivy-reálie. Obě tyto hypotézy se potvrdily.

KLÍČOVÁ SLOVA

Most, Mostecko, obraz v próze, beletrie jako pramen, literatura 20. století, literatura 21. století

ABSTRACT

This bachelor's thesis deals with the research of the image left by the city of Most, or more precisely the whole Most region in Czech prose from 1945 to the present, and does so by means of an interpretative analysis of nine selected works. In the thesis, fiction is approached as a primary source and thus, from the point of view of literary theory, the thesis ranks among context-oriented theories. The thesis is divided into a theoretical and an analytical part; the theoretical part summarizes the history of the area and the city of Most (old and new), with the emphasis put on major events that could be considered turning points of the 20th and 21st century for the city and the region. It also describes the literature both of the Most region and about the Most region. The analytical part contains an interpretative analysis of nine works – by the authors Hořejš, Jedlička, Páral, Volák, Cach, Šerberová, Brycz, Čechura and Bendová – taking place in the city of Most and its surrounding. The analyses themselves are introduced by an explanation of the selection of these works, which was made in such a way that it was both representative and also outlined how the city and its surroundings were depicted in literature. The analyses are followed by a chapter that reveals what motifs-realities occurred across all the texts evaluated and compares their relationship to the real real realities of the Most region. At the beginning of the work, two hypotheses were established: the first assumes that the Most region is portrayed predominantly negatively in the literature, the second suggests that the same motifs and motifs-realities appear in all or most of the works. Both of these hypotheses have been confirmed.

KEYWORDS

Most, Most region, image in prose, fiction as a source, literature of the 20th century, literature of the 21st century

Obsah

Úvod	7
1 Teoretická část	12
1.1 Stručná historie Mostecka	12
1.2 Mostecko a literatura	18
2 Praktická část	26
2.1 Výběr děl k analýze	26
2.1.1 Jaromír Hořejš: Plameny nad šachtami (1949)	28
2.1.2 Josef Jedlička: Kde život náš je v půli se svou poutí (1966)	32
2.1.3 Vladimír Páral: Radost až do rána (1975)	35
2.1.4 Josef Volák: Údolí radosti (1978)	40
2.1.5 Vojtěch Cach: Stanice Minerva (1986)	44
2.1.6 Alžběta Šerberová: Sbohem město M (1991)	48
2.1.7 Pavel Brycz: Mé ztracené město (2008)	54
2.1.8 Rudolf Čechura: Namydlená šikmá plocha (2009)	59
2.1.9 Veronika Bendová: Vytěženej kraj (2019)	64
2.2 Komparace a motivy	68
2.2.1 Bílina	70
2.2.2 Film	71
2.2.3 Chemické závody v Záluží	73
2.2.4 Kostel Nanebevzetí Panny Marie	75
2.2.5 Krušné hory	76
2.2.6 Ovzduší, inverze a mlhy	78
2.2.7 Těžba	80
2.2.8 Tramvaj/trolejbus	82

Závěr.....	83
Seznam použitých informačních zdrojů	86
Literatura	86
Seznam příloh.....	89

Úvod

Ještě donedávna stál sever Čech, Mostecko nevyjímaje, na okraji uměleckého zájmu. Sever plný paradoxů, pyšníci se několika nelichotivými prvenstvími, objevili však před několika málo lety filmaři a začali do něj zasazovat různé příběhy, často bizarní, plné vražd a násilí, příběhy o rozvrácených vztazích a nevlídné krajině.¹ Opomíjený kraj se tedy stal běžnou a se vzestupem fenoménu tzv. quality TV filmaři hojně vyhledávanou kulisou, což má ovšem i svou negativní stránku. Eva Klíčová, redaktorka literárního časopisu *Host*, vytěžování severočeského genia loci (ve filmu i v literatuře) spatřuje ve vzorci: „když sever, tak zločin“ a upozorňuje na souvislost mezi popularitou žánru severské krimi a touhou diváků (potažmo čtenářů) po ponuré estetice a tíživé poetice „druhého Česka“ – tedy touhou po opuštěných průmyslových areálech, zpustlých sídlištích, lidových hospodách a inverzi.² A přesně to filmaři českým divákům nabízejí. Jak je tomu ale v literatuře?

Cílem mé práce je zjistit, jaký je obraz města Most a regionu Mostecka³ v české beletrii po roce 1945. Učiním tak prostřednictvím interpretační analýzy devíti vybraných reprezentativních děl. Následně se pokusím určit dominantní motivy, respektive motivy-reálie. Na základě těchto cílů jsem stanovila následující hypotézy:

- 1) Předpokládám, že existuje negativní stereotypní vnímání Mostecka v literatuře.
- 2) Předpokládám existenci společných motivů-reálií, které se objevují ve všech či většině analyzovaných textů.

Analýza literárního prostoru je poměrně častým námětem různých kvalifikačních prací. Pozornosti se přitom dostává významným a důležitým městům, jako třeba Praze, Vídni či Paříži. V literární teorii převažují v současné době dílocentrické přístupy, což je logické, protože víme, že fikční svět (svět literárního díla) se neshoduje s aktuálním světem (naším

¹ Během krátké doby se v severních Čechách natočilo několik seriálů: *Pustina* – 2016, *Rapl* – 2016, *Svět pod hlavou* – 2017, *MOST!* – 2019, *Sever* – 2019, *Rapl II* – 2019.

² KLÍČOVÁ, Eva. Veronika Bendová: Vytěženej kraj. *Host. Měsíční pro literaturu a čtenáře*. 2019, 35 (10), 52–53. ISSN 1211-9938.

³ Pro účely mé práce se omezují pouze na Mostecko, čímž rozumím město Most a jeho okolí v hranicích současného okresu Most, který Český statistický úřad definuje takto: „Okres Most leží na západě Ústeckého kraje. Na severní straně je chráněn hradbou Krušných hor, ze západu, jihu a východu hraničí s okresy Chomutov, Louny a Teplice. Severní hranice území je zároveň i hranicí státní se Spolkovou republikou Německo.“ (Český statistický úřad, 2020. *Charakteristika okresu Most* [online]. 8. 12. 2020 [cit. 3. 5. 2021]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/xu/charakteristika_okresu_most)

žitým světem). Mezi naše nejvýznamnější literární teoretiky, pokud jde o dílocentricky orientované přístupy, patří například Daniela Hodrová nebo Luboš Doležel. Podle Nünningové a Nünninga je ovšem po desetiletích, kdy byl dílocentrický přístup zcela dominantní, opět možné přistupovat k dílu skrze kontextově orientované teorie.⁴ Tento přístup obhájí též Jedličková ve sborníku *Město: vytváření prostoru*:

Spíše se zdá, že literatura představuje pro rozsáhlou oblast rozpravy humanitních věd jednu z mnoha možných alternativ (re)konstrukce světa. V důsledku toho literatura (poznovu) ztrácí svou nevinnost ve vztahu k realitě a zájem jejího interpreta se soustřeďuje na literární transpozici vybraného „co“, zatímco zájem o různorodost literárních „jak“ poněkud klesá. Zhruba v předchozích dvou desetiletích zase intenzivní působení sémiotické metody v českém a slovenském prostředí (...) vyvolalo tendenci k přikládání symbolických významů literárnímu prostoru i tam, kde šlo o pouhou věcnou referenci, rozuměj referenci k entitám fikčního světa.⁵

Proto jsem se rozhodla přihlásit se ke kontextově orientovaným interpretacím a k beletrii přistupovat jako k pramenu, který vypovídá o době svého vzniku a reflektuje společnost. Beletrii řadíme mezi narativní prameny, přičemž u těchto textů nesledujeme jejich estetickou hodnotu, nýbrž: „do jaké míry jsou reflexí skutečných životních reálií, zda a jak se v nich odrážejí dobové názory jednotlivých společenských vrstev apod“.⁶ Beletrie jako pramen nám tak může přinést například informace o dobovém myšlení, dobovém vztahu např. k historii nebo detaily z každodenního života.

Existuje několik kontextově orientovaných teorií, například kulturní materialismus, který se snaží rozšířit literárněvědné disciplíny o nové kulturněhistorické a politické perspektivy, čímž překonává dílocentrickou interpretaci.⁷ Částečně ve svém přístupu vycházím z knihy Dagmar Mocné *Záludný svět povídek malostranských*⁸, kde se autorka ptá, jakou funkci mají ve vybraných prozaických textech reálie, co a proč autor zahrnul a co a proč naopak nezahrnul ze světa aktuálního do svého světa fikčního.

⁴ NÜNNING, Vera a NÜNNING, Ansgar. *An Introduction to the Study of English and American Literature*. Stuttgart: PONS GmbH, 2014, s. 41. ISBN 978-3-12-939025-2.

⁵ JEDLIČKOVÁ, Alice. Prostor fikčního narativu: textová konstrukce, kulturní modely a mentální obrazy. In: *Město. Vytváření prostoru v literatuře a výtvarném umění*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2011, s. 15. ISBN 978-80-7368-996-4.

⁶ DVOŘÁK, Tomáš a kolektiv. *Úvod do studia dějepisu*. 1. díl. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2014, s. 44. ISBN 978-80-210-7012-7.

⁷ MÜLLER, Klaus Peter. – Kulturní materialismus. In: *Lexikon kultury a literatury*. NÜNNING, Ansgar, ed. Brno: Host, 2006. ISBN 80-7294-170-4.

⁸ MOCNÁ, Dagmar. *Záludný svět povídek malostranských*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2065-9.

Zobrazení prostoru severních Čech v literatuře se v různém pojetí věnovalo několik vysokoškolských prací studentů z různých univerzit. Nejobsáhlejší je disertační práce Romany Cieslarové z olomoucké univerzity nazvaná *Obraz severních Čech v prvotině Josefa Jedličky v konfrontaci s tematizací tohoto prostoru v dílech dalších českých spisovatelů*⁹, kde autorka představuje nejen Josefa Jedličku, ale uvádí stručně i další autory – Hrabala, Juliše, Párala, Vokolka, Šerberovou a další. Dvěma vybranými autory – Janem Pelcem a Jiřím Švejdou – a jimi vytvořeným obrazem severních Čech se zabývá ve své bakalářské práci Michala Fornouzová¹⁰ z katedry české literatury Západočeské univerzity v Plzni. Na rozdíl od Cieslarové se Fornouzová pokusila vybrat abstraktní motivy, které mají autoři společné a které by měly nějakým způsobem být typické pro severních Čechy a jejich obraz v literatuře – alkohol, samota, nenávisť, předsudky ad. Příbuzné téma – literární obraz těžby v Krušných horách – se pokusil zmapovat ve své diplomové práci *Obraz těžby v českém Krušnohoří v krásné literatuře 19. a 20. století (do roku 1945)*¹¹ Martin Michael Monz z brněnské Masarykovy univerzity. Jeho práce je cenná tím, že se zaměřuje na období před rokem 1945. Nicméně na základě mých rešerší se domnívám, že má práce je první v této kategorii, která se zabývá čistě městem Most a jeho okolím.

Pokud jde o strukturu mé práce, je rozdělena na dvě části, a sice na část teoretickou a praktickou. V první, teoretické části práce je stručně představena historie města a regionu, především tedy ta období, která jsou relevantní vzhledem k tématu práce, důraz je kladen na klíčové události 20. a 21. století. Navazuje kapitola věnovaná literatuře na Mostecku, tedy literárnímu životu regionu, a zároveň Mostecku v literatuře, tedy všem výskytům města a regionu v české literatuře obecně. Následuje praktická část, tedy samotné analýzy jednotlivých knih, přičemž na úvod je shrnuto, podle jakých kritérií byly knihy vybírány tak, aby byl výběr skutečně reprezentativní. Druhá kapitola praktické části se věnuje popisu a srovnání nejčastějších a nejdůležitějších motivů-reálií, které se vyskytují ve všech či alespoň

⁹ CIESLAROVÁ, Romana. *Obraz severních Čech v prvotině Josefa Jedličky v konfrontaci s tematizací tohoto prostoru v dílech dalších českých spisovatelů*. Olomouc, 2015. Disertační práce. Univerzita Palackého Olomouc. Fakulta filozofická. Katedra bohemistiky.

¹⁰ FORNOUZOVÁ, Michala. *Obraz severních Čech v prózách Jana Pelce a Jiřího Švejdy*. Plzeň, 2016. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta pedagogická. Katedra českého jazyka a literatury.

¹¹ MONZ, Martin, M. *Obraz těžby v českém Krušnohoří v krásné literatuře 19. a 20. století (do roku 1945)*. Brno, 2019. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Fakulta sociálních studií. Katedra environmentálních studií.

ve většině analyzovaných knih. Nakonec je vše shrnuto v závěru, kde jsou rovněž navrženy další možnosti výzkumu.

1 Teoretická část

1.1 Stručná historie Mostecka

Pro pochopení historie Mostecka a příběhů, které sem různí autoři umisťovali, je nezbytné poznání dvou daností, které spoluvytváří a ovlivňují vlastně jakékoliv místo: přírodní podmínky a lidé, kteří na místě žijí. Krajina, ve které se město Most nachází, je velmi rozmanitá. Most leží na rozhraní tří – velmi odlišných – geomorfologických celků: Českého středohoří, Krušných hor a Mostecké pánve. Krušné hory se na české straně zvedají ostrým zlomem (který vznikl v období třetihor) a tvoří přirozenou hranici se sousedním Saskem. Blízkost Německa byla v minulosti pro Mostecko zásadní. Rovněž ve třetihorách má původ mostecké hnědé uhlí. Mostecko tehdy bylo tvořeno jezery, močály a bažinami. V *Regionální vlastivědě Mostecka* se píše o ohromném sladkovodním jezeře, „v jehož prostoru během třetihorního období vznikaly postupně uhelné sloje (...)“,¹² tedy to, co dnes nazýváme jako Mostecká (severočeská) uhelná pánev. Ve čtvrtohorách potom na těchto slojích vzniklo Komořanské jezero, největší jezero v Čechách, které dosahovalo rozlohy až 56 hektarů. Jezero bylo vysušeno v polovině 19. století a na jeho místě se dnes nachází důl Čs. armády.¹³ Dnes si severní Čechy s jezery a vodní rekreací spojuje málokdo, ale pravděpodobně nás čeká návrat této jezerní krajiny, neboť od 70. let 20. století dochází na Mostecku hojně k rekultivacím zatopením.¹⁴

Město Most bylo založeno ve 13. století jako královské z podnětu Václava I. Vždy šlo o strategickou, příhraniční oblast – jednak tudy vedla obchodní stezka z českých zemí do Saska, jednak se v Krušných horách těžily vzácné nerosty. První zmínka o dolování hnědého uhlí na Mostecku pochází v počátku 17. století. Nešlo však zdaleka o těžbu velkého rozsahu. K velkému průmyslovému rozvoji těžby uhlí na Mostecku dochází až díky rozvoji železnice ve druhé polovině 19. století.¹⁵ To s sebou neslo problémy v podobě rychlé proměny

¹² BENEŠ, Edvard, D. a kolektiv. *Mostecko: regionální vlastivěda*. Most: Hněvín, 2004, s. 15. ISBN 80-86654-10-9.

¹³ Který má být po ukončení těžby znovu zatopen.

¹⁴ Na to, jak důležitá voda pro tuto oblast byla, odkazuje i množství místních názvů, českých i německých: Jezeří, Komořany, Souš, Záluží... a nakonec i jméno samotného města Most, do kterého se vstupovalo Jezerní branou.

¹⁵ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 4. díl, Ml–Pan. Praha: Libri, 2001, s. 182. ISBN 978-80-85983-16-6.

národnostní skladby obyvatel. Otázkou, zda byl Most městem českým, či německým se zabývá i historik Matěj Spurný ve své knize *Most do budoucnosti*:

(...) Určovat národnostní složení obyvatelstva před rokem 1848 je mimořádně obtížné a v jistém ohledu nemožné (...) Až do poloviny 19. století nebyla národnost pro individuální ani kolektivní identitu důležitá, a tak o ní na rozdíl od náboženské příslušnosti nemáme dostatek dokladů. (...) Most jako královské město nebyl založen v souvislosti s německým osidlováním pohraničního území, nejpozději od 15. století se ale v úředních dokumentech i mezi obyvatelstvem díky saskému vlivu a posléze i luterské reformaci prosazuje němčina. V 18. a v první polovině 19. století byl Most jazykově německým městem. Český vliv začal posilovat až v souvislosti s rozvojem těžby uhlí, kdy bylo potřeba pracovních sil i ze vzdálenějších oblastí.¹⁶

Už od 16. století, kdy upadalo dolování v Krušných horách, docházelo k migraci horských, tj. německých, obyvatel do údolí.¹⁷ Rychle se rozvíjející průmysl potřeboval ale stále více pracovníků, takže dochází ve druhé polovině 19. století jednak k velkému nárůstu počtu obyvatel,¹⁸ jednak k „rychlému procesu zpětné bohemizace“.¹⁹ Tato bohemizace probíhala hlavně na Teplicku a Mostecku.²⁰

K národnostním problémům se postupně přidávaly i ty sociální, přičemž se často překrývaly (bohatá vrstva německých měšťanů a podnikatelů proti vrstvě chudých českých dělníků). To vedlo mimo jiné i k tomu, že vyhlášení samostatného Československa se u všech obyvatel mosteckého regionu nesetkalo s nadšením. Naopak. Na severozápadě Čech byla vyhlášena provincie Deutschböhmen, která požadovala připojení k Německému Rakousku. Kromě toho vznikly další tři celky. Pro mladý stát nebylo možné, aby ztratil dvě největší průmyslové oblasti – severní Moravu / Slezsko (Sudetenland) a severní Čechy (Deutschböhmen). Situace byla potlačena pomocí síly, nebyla však uspokojivě vyřešena, jak se ukázalo o dvacet let později, na podzim 1938. Na počátku 30. let 20. století se v Československu projevuje světová hospodářská krize.²¹ „Krise prohloubila velmi podstatně rozdíly ve vývoji vnitrozemí českých zemí a jejich pohraničních oblastí. Zastoupení průmyslové výroby

¹⁶ SPURNÝ, Matěj. *Most do budoucnosti. Laboratoř socialistické modernity na severu Čech*. Praha: Karolinum, 2016, s. 12. ISBN 9788024633497.

¹⁷ POKORNÁ, Libuše, ed. *Kniha o Mostecku*. Litvínov: Dialog, 2000, s. 38. ISBN 80-85843-80-3.

¹⁸ Což způsobovalo ovšem další naléhavý problém, a sice kde nově příchozí ubytovávat. Stejná situace nastala po konci druhé války a nedostatečné ubytovací kapacity (starého) Mostu byly jedním z argumentů, proč město zbourat.

¹⁹ BENEŠ, Edvard, D. *Mostecko: regionální vlastivěda*, s. 76.

²⁰ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918–1938)*. 1. díl, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929). Praha: Libri, 2000, s. 314. ISBN 80-7277-195-7.

²¹ Více o projevech světové hospodářské krize na Mostecku v kapitole *Mostecko a literatura*.

v oblastech obývaných především Němci bylo neobyčejně vysoké.“²² Na podzim 1938 bylo české pohraničí, včetně Mostecka, postoupeno nacistickému Německu. V letech 1939–1945 je Mostecko součástí Říšské župy Sudety. Nacistickému Německu se samozřejmě hodila „palivová a energetická základna a zdroje vody Mostecka“²³ a od roku 1939 začala stavba chemického závodu v Záluží, mezi městy Most a Litvínov, na výrobu syntetického benzínu z uhlí. Chemička byla vybudována německým koncernem Hermann Göring Werke a první benzin byl vyprodukován v prosinci 1942. „Vznikl za velkého úsilí odborníků, dělníků, totálně nasazených pracovníků a později i zajatců a vězňů (v roce 1944 pracovalo v závodě přes 40 tisíc lidí, mluvících 18 jazyky).“²⁴ Záluží bylo od roku 1944 cílem spojeneckých náletů, které ho téměř zničily.²⁵ Po válce byl závod zestátněn a přejmenován na Stalinovy závody, následně na Chemické závody československo-sovětského přátelství. Roku 1965 došlo k napojení celého komplexu na ropovod Družba. V roce 1974 zde došlo k havárii, při které přišlo o život 17 lidí. V současnosti se zálužská chemička nazývá Chempark a je součástí společnosti ORLEN Unipetrol a.s.

Po válce dochází ke dvěma zásadním změnám. Jednak k bezprecedentnímu přesunu obyvatelstva, jednak k prudkému rozvoji povrchového způsobu těžby uhlí, které se do té doby těžilo převážně hlubinným dolováním.²⁶ Co se týče výměny obyvatelstva, dochází k něčemu, co je jednou ze zásadních přísad v koktejlu, který dnes historici a publicisté nazývají jako „tragédie Sudet“. Spurný poválečnou proměnu ve složení obyvatelstva popisuje takto: „Ve městě zůstává jen několik stovek Němců (...) vedle navracejících se starousedlíků a Čechů z vnitrozemí sem přicházejí i lidé zdaleka, kteří si jen těžko zvykají na život v průmyslovém a urbánním prostředí. Tisíce z nich v následujících letech opět

²² KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918–1938)*. 2. díl, Československo v krizi a v ohrožení (1930–1935). Praha: Libri, 2002, s. 45. ISBN 978-80-7277-570-5.

²³ BENEŠ, Edvard, D. *Mostecko: regionální vlastivěda*, s. 84.

²⁴ Tamtéž, s. 91.

²⁵ Výstavbu chemičky a její válečné osudy popisuje nedávno zesnulý zálužský pamětník Miroslav Hrabák ve své vzpomínkové knize *Hydrák a Staliňák v časech minulých* (2013), spojeneckými nálety na závod se zabývá Radovan Helt v knize *Mostecký benzin hoří* (2005). Beletristicky jsou poté roky 1945–48, roky poválečné obnovy chemičky, podrobně zpracovány Alenou Bernáškovou v prvním československém budovatelském románu *Cesta otevřená* (1950).

²⁶ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 196.

odchází.“²⁷ Dodává ale, že ani v poválečném chaosu nebyla přerušena produkce uhlí a navazujícího zpracování.

Hodí se doplnit, že mostecký těžký průmysl neskončil ani s pádem reálného socialismu, nepřerušila ho ani privatizace a přechod na tržní hospodářství v 90. letech minulého století. Jeho konec se přesto blíží. Celý region čeká transformace v souvislosti novým, zeleným kurzem nastaveným Evropskou unií.²⁸

Ač se oficiálně uvádí jako datum rozhodnutí o zbourání starého Mostu 26. březen 1964, fakticky rozhodnuto bylo už dříve. Spurný uvádí, že už od poloviny 50. let k debatám o zbourání alespoň části města docházelo, což dokládá na archivních materiálech Severočeských hnědouhelných dolů (SHD). K bourání starého Mostu a zároveň výstavbě nového docházelo v letech 1965–1987. Ze starého Mostu toho bylo zachováno minimum, nejznámějším „přeživším“ je pozdně gotický kostel Nanebevzetí Panny Marie, který byl v roce 1975 přesunut pomocí speciální technologie přibližně o 800 metrů. Kostel byl ale od nového města oddělen koridorem dopravních a inženýrských sítí.²⁹ A zatímco o architektonické hodnotě např. Zlína dnes nepochybuje nikdo a samo město se svou architekturou chlubí, architektonické a urbanistické řešení nového Mostu se většinou nesetkává s pochopením či obdivem. Nepomáhá tomu skutečnost, že se do rekonstrukce města od jeho výstavby příliš neinvestovalo.³⁰

Na podobu centra nového města byla vypsána architektonická soutěž, kterou vyhrál architekt Václav Krejčí,³¹ a jak uvádí Spurný, „všechny návrhy na nový Most čerpaly z tradice meziválečné československé moderny a z aktuálních západoevropských diskuzích o funkcionalismu a konstruktivismu“.³² Nový Most má síť širokých a rovných ulic, jsou

²⁷ SPURNÝ, Matěj. *Most do budoucnosti*, s. 13–14.

²⁸ K tomu má uhelným regionům dopomoci mimo jiné Fond pro spravedlivou transformaci zřizovaný EU.

²⁹ Tento mostecký koridor navazuje na koridor ervěnický, kudy vedou nejen veškeré inženýrské sítě z Mostu do Chomutova, ale také čtyřproudá silnice, železnice a řeka Bílina, svedená do potrubí. Nachází se na rozhraní lomů Čs. armády a Vršany. Ervěnický koridor je světovým unikátem, protože se nachází na „největší sypané hrázi na světě (přes 1 miliardu m³ zeminy)“. (BENEŠ, Edvard, D. *Mostecko: regionální vlastivěda*, s. 105.)

³⁰ Pohled na mosteckou architekturu se pomalu začíná měnit. Shrnuto např. zde: KRÁM, Milan. Most není žádný komunistický Frankenstein, ale nedoceněný unikát. In: *A2LARM* [online]. 3. 7. 2020 [cit. 10.5.2021]. Dostupné z: <https://a2larm.cz/2020/07/most-neni-zadny-komunisticky-frankenstein-ale-nedoceneny-unikat/>

³¹ O stavbě nového Mostu napsal celou knihu *Most: zánik historického města, výstavba nového města* (2008).

³² SPURNÝ, Matěj. *Most do budoucnosti*, s. 158.

zde odděleny zóny na bydlení, rekreaci, práci, v centru se na jednom místě soustředí všechny důležité budovy. „Nově budované centrum bylo koncipováno jako rozsáhlá volná plocha s jednotlivě situovanými soliterními objekty.“³³ Dominantu centra, respektive celého nového Mostu tvoří výšková budova, kde sídlilo generální ředitelství SHD.³⁴ Nejnovější velkou stavbou v centru je obchodní dům Central, otevřený v roce 2008.

V současnosti v Mostě žije více než 60 tisíc lidí a od roku 2000 je statutárním městem. Porevoluční transformace regionu nebyla příliš úspěšná. Průmyslové podniky byly zprivatizovány³⁵ a zůstaly nadále dominantními zaměstnavateli v regionu.

Již ve starém Mostě žilo mnoho Romů³⁶, otázka, co s nimi po zbourání starého města, se „vyřešila“ vlastně segregací, tj. výstavbou odděleného sídliště za městem novým – neblaze proslulého Chanova, který se stal synonymem pro romské ghetto u nás. Neutěšená sociální situace zůstává i ve 21. století výzvou. Nejzávažnější překážkou k vyřešení je pravděpodobně bytová situace, kdy došlo k rozprodání bytového fondu města. Byly rozprodávány desítky bytových domů, 85 procent z bývalého bytového fondu města získalo Stavební a bytové družstvo Krušnohor (o dění v Krušnohoru pravidelně informuje [Mosteckýdeník.cz](http://Mosteckydenik.cz) i A2larm.cz), které se svou bytovou politikou podílí na narůstání problému, který bývá označován jako „obchod s chudobou“.³⁷

Mimořádný zájem o lokalitu (i když jen krátkodobý) vyvolal seriál České televize *Most!*, uvedený v roce 2019. V rámci debaty kolem seriálu na jaře 2019 do Mostu zavítal i premiér Babiš, který tam přiznal, že „z 15 plánovaných opatření pro boj s chudobou a sociálním

³³ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 198.

³⁴ Stavba má 96 metrů a jde o třetí nejvyšší budovu u nás (vyjma kostelních věží). SHD budovu v roce 2012 prodalo společnosti SaS Energo.

³⁵ Někdy za záhadných okolností, viz. dodnes nedoručená kauza Mostecká uhelná.

³⁶ Viz kapitola *Cikáni* u Spurného (2016).

³⁷ Krušnohor jednak byty přeprořádává do rukou spekulantů a obchodníků s chudobou, jednak spravuje 22 tisíc bytů na Mostecku (údaj k roku 2019), ale hlavně je otevřeně propojen s politickou stranou Mostečané Mostu, která osm let řídila mostecký magistrát a dodnes je v zastupitelstvu města. Tato strana se „proslavila“ otevřeně rasistickou předvolební kampaní před komunálními volbami v roce 2018, kdy slibovala např. zřídit „vesnici pro lůzu“: KOLÁŘOVÁ, Kateřina. Tichý rozprodej Mostu. Družstvo Krušnohor je bez vedení, přesto prodává byty. In: *Lidovky.cz* [online]. 8. 10. 2019 [cit. 10.5.2021]. Dostupné z: <https://www.lidovky.cz/byznys/pravo-a-justice/tichy-rozprodej-mostu-druzstvo-krusnohor-je-bez-vedeni-presto-prodava-byty>

vyloučením se zatím nerealizovalo žádné“.³⁸ Odkazoval na 15 bodů, které v roce 2018 sepsalo MPSV. Samotné město mělo snahu vykoupit byty zpět, aby v nich zřídilo sociální bydlení, pro nezáměr byl ale výkup na jaře 2021 ukončen, město získalo za dva roky celkem osm bytů. Kromě toho se Most (potažmo celý Ústecký kraj) „pyšní“ řadou nelichotivých prvenství. Různým „nej“ Ústeckého kraje bylo věnováno třeba jedno číslo týdeníku *Ekonom* z roku 2017 s názvem *Úpadek Sudet neskončil*³⁹, kde bylo uvedeno mimo jiné to, že v Mostě je největší počet potratů (na sto narozených) nebo nejvyšší počet lidí starších 15 let v exekuci. K tomuto výčtu přidávám, že dle údajů Českého statistického úřadu k lednu 2019 byla míra nezaměstnanosti v Ústeckém kraji 4,7 procenta, přičemž celorepublikový průměr v té době činil 1,9 procenta.⁴⁰

Blýská se Mostu na lepší časy? Možná za několik desítek let bude vyhledávanou luxusní rekreační oblastí. Už v 70. letech začala rekultivace některých dolů zatopením – tak vznikly přírodní koupaliště Benedikt poblíž sídliště Liščí vrch (bývalý důl Benedikt) a nádrž Matyllda v Mostě-Souši (bývalý důl Vrbenský).⁴¹ Na místě výsypky dolu Vrbenský byl také během 70. a 80. let vybudován autodrom. Rekultivace pokračovaly: v 90. letech na výsypce hipodrom s in-line dráhou, nová podoba již rekonstruovaných lokalit (Benedikt, Matyllda), z poslední doby jezero Most (na místě bývalého lomu Ležáky, který vznikl vytěžením uhelného pilíře pod starým Mostem), které bylo pro veřejnost otevřeno 12. září 2020. Ve hře je architektonická soutěž na novou podobu centra města.⁴² Bude také hodně záležet na tom, jak region dokáže využít prostředků z Fondu pro spravedlivou transformaci EU. Mezitím se ale nic nemění, sociologové a novináři dál pravidelně upozorňují na složitou situaci v regionu.⁴³

³⁸ O jeho návštěvě informoval třeba server Aktuálně.cz: Aktuálně.cz. *Babiš v Mostě: Z patnácti opatření pro boj s chudobou jsme ještě žádné nesplnili* [online]. 9. 4. 2019 [cit. 15. 5. 2021]. Dostupné z:

<https://zpravy.aktualne.cz/regiony/andrej-babis-v-moste/r~a04c667c5adb11e9ab10ac1f6b220ee8/>

³⁹ KLIMEŠ, David. *Úpadek Sudet neskončil*. *Ekonom*. 2017, 26 (23), 11–23. ISSN 1210-0714.

⁴⁰ Uvádím záměrně starší data, aby nedošlo ke zkreslení pod vlivem koronavirové pandemie z roku 2020.

⁴¹ Oba rekreačně-sportovní areály prošly po revoluci dalšími rekonstrukcemi.

⁴² Kterou město vyhlásilo a zase zrušilo, a kvůli pandemii koronaviru soutěž nakonec odložilo (stav k jaru 2021).

⁴³ Často o severních Čechách mluví známý sociolog Daniel Prokop.

1.2 Mostecko a literatura

Některé regiony v minulosti přitahovaly zájem spisovatelů více než jiné (Praha, Domažlicko, Litomyšlsko...), a díky tomu se pak následně staly i předmětem dalšího bádání, ať už se jedná o monografická či přehledová díla nebo o vysokoškolské kvalifikační práce. Mostecko nemá svou Karolinu Světlou či Karla Klostermanna a sever Čech není kulturním centrem, tak jako třeba Praha či Brno, a v rámci republiky hraje spíše marginální roli. I přesto je téma literatury a literárního života na českém severu zajímavé a poměrně široké a tamní literární osobnosti, instituce, uskupení, sborníky a periodika ve většině případů teprve čekají na své objevení, probádání či zpopularizování.⁴⁴

Kovářík zahajuje oddíl *Literárních toulek po Čechách* věnovaný severu a nazvaný *Pod Krušnými horami* slovy: „Minulý literární obraz Krušnohorska není příliš bohatý. Teprve novější literatura mu věnuje zaslouženou pozornost.“⁴⁵ Tou novější literaturou míní tu po roce 1945. Nelze s ním než souhlasit. Jak již bylo uvedeno v kapitole věnované historii, Most byl od novověku jazykově německým městem, což platilo až do roku 1945,⁴⁶ a např. v roce 1930 se k české národnosti hlásilo 9740 obyvatel Mostu z celkového počtu 28 212.⁴⁷ Z toho vyplývá, že pokud jde o literární život na Mostecku před rokem 1945, jde o literaturu většinou psanou německy. Neznamena to ovšem, že by v období před rokem 1945 neexistovali v severních Čechách, respektive na Mostecku žádní čeští literáti.⁴⁸ Jelikož jsem si ale jako mezník pro svou práci zvolila rok 1945, nebudu se obdobím před tímto rokem zabývat.⁴⁹

Z meziválečného dvacetiletí sice nemáme mosteckou krásnou literaturu, ale Mostecko se dostalo do hledáčku levicových publicistů. Šlo o neklidnou oblast, kde se postupně vyostřovaly národnostní a sociální spory, což nakonec v roce 1938 vyvrcholilo úplným

⁴⁴ V této kapitole se budu věnovat pouze fenoménům, které se týkají bezprostředně Mostecka, nikoliv celých severních Čech.

⁴⁵ KOVÁŘÍK, Vladimír. *Literární toulky po Čechách*. Praha: Albatros, 1984, s. 307. ISBN 13-739-84.

⁴⁶ SPURNÝ, Matěj. *Most do budoucnosti*, s. 12.

⁴⁷ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 164.

⁴⁸ Stejně tak nepovažuji za českou literaturu nutně jen literaturu česky psanou (tzn. jako českou literaturu vnímám veškerou literaturu vzniklou na historickém území Čech, nehledě na jazyk, jímž je psána, či etnickou příslušnost autora). Jiná byla situace třeba v Litoměřicích či Lounech, které se také počítají mezi severní Čechy. Obě města měla mnoho česky píšících literátů a jejich místní literatura je dobře zmapována.

⁴⁹ Pro zájemce o literaturu severních Čech v 19. století doporučuji skripta, která v roce 1989 vydal Josef Peřina pro potřeby studentů oboru český jazyk a literatura Pedagogické fakulty UJEP, s názvem *Literární slovník severních Čech I*. Druhý díl se měl zabývat 20. stoletím, ale bohužel nebyl vydán.

odtržením regionu. Po překonání počátečních nepokojů po konci první války a stabilizaci situace ve 20. letech ale přichází světová hospodářská krize. Na jaře roku 1932 došlo k masovému propouštění, na což horníci odpověděli stávkami. Stávkovalo se už dříve, ale největší, tzv. velká mostecká stávka, proběhla v roce 1932. Stávky se rozšířily po celém severočeském uhelném revíru a na konci března 1932 stávkovalo 25 tisíc horníků. Solidaritu s dělníky vyjádřilo mnoho veřejně známých osobností té doby.⁵⁰ Na organizaci stávky se podíleli zástupci levicových politiků, především KSČ stávku využila ke své propagaci, mediálně ji pokrývali levicoví novináři – Julius Fučík nebo Géza Včelička.⁵¹ Fučík se stávkami horníků na severu Čech zabýval už od roku 1929, jeho texty z meziválečného Československa jsou shrnuty v knize *Reportáže z buržoazní republiky* (knižně vyšlo 1948), konkrétně Mostecku se věnuje třeba reportáž nazvaná *Černá lavina ze severu*. Fučík „zorganizoval také zájezd kulturních pracovníků na Mostecko, aby na vlastní oči poznali, na které straně je pravda. Pro mnoho z nich, např. pro Marii Pujmanovou, to byla zkušenost, která rozhodla o celé jejich další tvorbě.“⁵² Vše se mění po skončení druhé světové války:

K Mostu se tou dobou česká společnost a její reprezentace stavěla značně ambivalentně. Byl převážně německým městem, které ale zároveň již od konce 19. století zažívalo příliv českého obyvatelstva, zejména z nižších sociálních vrstev. Město bylo také jako místo největší stávky v dějinách meziválečného Československa symbolem bojů dělnické třídy proti útlaku a nejistotě.⁵³

Původní obyvatelé pohraničí byli pryč, docházelo ke znovuosidlování či doosidlování a také k vytváření nové identity nově příchozích obyvatel bývalých Sudet. Stát vnímal, že je potřeba, aby tito „noví domáci“, kteří pocházeli ze všech koutů republiky, nebo dokonce i zpoza jejích hranic (jako v případě volyňských Čechů a dalších), vzali tuto donedávna cizí zemi za svou, a snažil se lidi motivovat, aby se do těchto míst stěhovali a svojí prací přispěli k obnově tohoto koutu země. To vše se odráželo i v literatuře. Součástí této státní motivace totiž také bylo vytvoření nového, lichotivého obrazu pohraničí v myslích lidí. Pohled na přístup k českému pohraničí v poválečné literatuře nám nabízí německá historička

⁵⁰ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918–1938)*. 2. díl, Československo v krizi a v ohrožení (1930–1935), s. 109.

⁵¹ Analýzou zobrazení velké mostecké stávky v tisku se zabývala např. Kateřina Králová z FSS MU ve své bakalářské práci *Velká mostecká stávka optikou dobových deníků*: KRÁLOVÁ, Kateřina. *Velká mostecká stávka optikou dobových deníků*. Brno, 2007. Bakalářská práce. Masarykova univerzita v Brně. Fakulta sociálních studií. Katedra mediálních studií a žurnalistiky.

⁵² KOVÁŘÍK, Vladimír. *Literární toulky po Čechách*, s. 317.

⁵³ SPURNÝ, Matěj. *Most do budoucnosti*, s. 18.

Christiane Brenner, která se zabývá českými dějinami, ve své studii *Co v knihách není vůbec*, uveřejněné v časopise *Dějiny a současnost*. Přichází s myšlenkou, že nebylo potřeba osídlit jen fyzický prostor, ale také literaturu o pohraničí. Zmiňuje např. literárního vědce Alberta Pražáka, který „volal v říjnu 1945 po tom, aby se témata znovudobytí a dosídlení pohraničí dostala do literárního repertoáru“.⁵⁴ A uvádí i některé další příklady:

A literární kritik Václav Běhounek v novoročním vydání deníku *Práce* (1. 1. 1946) propagoval duchovní kolonizaci pohraničí. Tuto myšlenku přijal Jan Ort v novinách *Svobodný zítřek* jako výchozí bod pro vývoj plánu literárního zpřístupnění „znovuosídlených oblastí“. Ort ostře kritizoval české meziválečné literáty za nezám, jež této většinou Němci osídlené oblasti země prokazovali, a vyzýval na stránkách *Svobodného zítřka* (7. března 1946) k obratu.⁵⁵

Po krátkém období poválečné plurality v umění a literatuře (1945–48) přichází únorový převrat a jedinou možnou povolenou uměleckou metodou se stává socialistický realismus. Nejvíce děl situovaných na Mostecko pochází z konce 40. let a z první poloviny 50. let. Vysvětlení se nabízí samo – nové poetice socialistického realismu se průmyslová krajina Mostecka hodila velmi dobře jako kulisy k příběhům o statečných dělnících a překračování plánů.

Nejznámějším budovatelským románem je sice *Nástup* Václava Řezáče⁵⁶, který „podnítil rozmach budovatelského románu a kodifikoval jeho českou podobu“.⁵⁷ Několik budovatelských děl ale vyšlo ještě před *Nástupem*. Za vůbec první budovatelský román u nás se považuje *Cesta otevřená* (1950) od Aleny Bernáškové, který pojednává o chemičce v Záluží u Mostu a jehož vzniku předcházela půlroční studijní pobyt Bernáškové tamtéž. Velmi plodným autorem byl Vojtěch Cach, který se ve 40. a 50. letech orientoval na ideologická dramata.

V. Cach náleží k prvním českým dramatikům, kteří debutovali po r. 1945 a pokoušeli se ztvárnit látku soudobého života. V prvních hrách tak činil popisnými reportážními záběry, v nichž převažovala výrobní problematika a zjednodušené postavy plnily předem vymezené poslání. Nový typ hry, odpovídající dobovým

⁵⁴ BRENNER, Christiane. *Co není v knihách, není vůbec: Pohraničí v české literatuře bezprostředně po válce. Dějiny a současnost*. 2010, 32 (11), S. 14. ISSN 0418-5129.

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ Ten se odehrává také na severu Čech, v Krušných horách na Kadaňsku.

⁵⁷ DOKOUPIL, Blahoslav. Václav Řezáč. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 1998 [cit. 13. 3. 2021]. Dostupné z:

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=860&hl=%C5%99ez%C3%A1%C4%8D+>

požadavkům a představám o dramatu z revoluční proletářské historie, vytvořil v Duchcovském viaduktu, obrazu skutečných událostí (krvavá srážka četnictva s horníky r. 1931) a široce pojatých třídních konfliktů.⁵⁸

Dalšími jeho budovatelskými dramaty z prostředí severních Čech jsou *DS 70 nevyjíždí* (1947) a *Mostecká stávka* (1953). Vydal také knihu reportáží ze života severočeských horníků *Čas nestačí člověku* (1949).⁵⁹ Budovatelské drama odehrávající se na Mostecku vytvořil také básník Ija Bart: *Uhlí doluje člověka* (1949). Všichni výše zmínění, Bernášková, Cach a Bart, měli s životem na Mostecku osobní zkušenost. Své budovatelské romány se tam ale rozhodli umístit i autoři, kteří s tímto regionem mnoho společného neměli. V roce 1949 vychází román *Plameny nad šachtami* Jaromíra Hořejše. Následují romány Jiřího Marka *Nad námi svítá* (1953) a *Luisiana se probouzí* (1953) Květoslava Františka Sedláčka. Cachova i Markova budovatelská díla byla adaptována pro rozhlas a televizi. Všechny tři tyto prózy naplňují beze zbytku požadavky kladené na budovatelský román. Soudě podle množství děl vycházejících z ideologie socialistického realismu, budovatelských reportáží, románů a her, výzvy po literárním osídlení pohraničí byly vyslyšeny. Ale jak úspěšně? Christine Brenner uzavírá svou studii touto myšlenkou:

Oblast pohraničí jako „zvláštní zóny“ nakonec tvoří pozadí, na němž se od konce padesátých let pozvolna vyvíjí vypravěčská tradice, jež převrací parametry socialistických příběhů úspěchu v jejich opak. (...) Na místo avantgardy nové společnosti je čtenáři tato země na hranici představena jako zóna, v níž problémy minulosti zůstávají ještě otevřené. A samotná krajina jako zpustošená dějinami, příroda se k člověku chová nepřátelsky: z vlídných květnových dní brzkého jara 1945 se stal tmavý podzim či pronikavě horké vrcholící léto, z líbezných luk a šťavnatých polí drásavá, zničená půda.⁶⁰

A jako příklad uvádí zobrazení severních Čech v Hrabalově novele *Obsluhoval jsem anglického krále* (1973) a dodává: „U Hrabala se pohraničí definitivně stává místem, kam socialistický stát odesílá své nechtěné občany, zatímco bující příroda polyká zbytky zničené civilizace.“⁶¹ Její tezi podporuje další vývoj literatury na Mostecku, po období důsledného naplňování postulátů socialistického realismu přichází léta šedesátá. Jedličkova přelomová,

⁵⁸ ŠORMOVÁ, Eva. Vojtěch Cach. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 1998 [cit. 13. 3. 2021]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=268&hl=cach+>

⁵⁹ Na sever Čech se vrací za normalizace jednak historickým románem o poválečné obnově pohraničí na Mostecku *Praskot ve větvích* (1978), dále kriminálním románem z Mostecku *Stanice Minerva* (1986).

⁶⁰ BRENNER, Christianne. *Co není v knihách, není vůbec: Pohraničí v české literatuře bezprostředně po válce*, s. 17.

⁶¹ Tamtéž.

zapomenutá a znovuobjevená próza *Kde život náš je v půli se svou poutí* (1966) vyšla sice až ve druhé polovině 60. let a byla smetena normalizací, vznikala ale v době, kdy literatuře dominovaly příběhy o traktorových závodech či stavbách přehrad. Josef Jedlička žil v Litvínově v letech 1953–1968, kniha pak vznikala v letech 1954–1957 a Jedlička v ní naprosto rozbořil představy tvořené budovatelskými příběhy. To napovídá už jen samotný název knihy, který odkazuje na první verše Dantova *Pekla*, tedy první ze tří částí *Božské komedie*.

Příběhové pasáže se většinou odehrávají od května 1945 do počátku let padesátých, sporadicky se ještě vracejí do válečného období. Čteme v nich většinou tragické či tragikomické každodenní příběhy přímých aktérů mytizovaného „budování nové společnosti“, zde konkrétně lidí, kteří se podíleli na poválečné výstavbě Litvínova.⁶²

Uvolnění kulturního života druhé poloviny 60. let se projevilo i na Mostecku. V roce 1968 vzniklo v Mostě nakladatelství Dialog, založili ho Dalibor Kozel, Josef Volák a Emil Juliš. Externě s nakladatelstvím spolupracoval Josef Jedlička. Existence mosteckého nakladatelství ale neměla dlouhého trvání a už v roce 1970 bylo (stejně jako liberecké Severočeské nakladatelství) státní mocí zlikvidováno. Záminkou pro to měl být fakt, že: „ (...) v letech 1968–1969 obě nakladatelství vydávala knihy ‚vyhraněně protispolečenského obsahu‘ od autorů působících mimo severočeský region.“⁶³ Severočeské nakladatelství mělo napříště sídlit v Ústí nad Labem a byl pod něj zařazen i mostecký Dialog. A právě Severočeské nakladatelství je ve své ústecké fázi, tedy v 70. a 80. letech, spojováno s tzv. severočeskou literární školou. Kovářík uvádí, že:

sami autoři odmítli toto pojmenování s vysvětlením, že je sice spojuje zájem o technické a výrobní problémy současnosti a o otázky mladé technické inteligence, ale i když jde často o prostředí ústecké, mostecké, teplické i jiné severočeské, jsou problémy, postavy i děje zobrazovány jako záležitost obecného zájmu a dosahu.⁶⁴

Pokud bychom chtěli tuto „severočeskou školu“ zasadit do nějakého širšího proudu, šlo o autory, kteří tvořili tzv. společenskokritickou prózu, ve které problematizovali ideál života v socialismu a kritizovali např. konzumní způsob života či kariérismus. Dvě takové

⁶² MED, Jaroslav. Josef Jedlička. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 1998 [cit. 13. 3. 2021]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=19&hl=jedli%C4%8Dka+>

⁶³ JAREŠ, Michal. Dialog (3). *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 1998 [cit. 13. 3. 2021]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1669&hl=dialog+>

⁶⁴ KOVÁŘÍK, Vladimír. *Literární toulky po Čechách*, s. 301.

společenskokritické prózy se odehrávají také v Litvínově, respektive Mostě: jde o *Havárii* (1975) Jiřího Švejdy a *Radost až do rána* (1975) Vladimíra Párala. K tomuto severočeskému proudu se řadí i Josef Volák, který do Mostu umístil děj prózy *Údolí radosti* (1978).

Během normalizace tvořili příběhy odehrávající se v Mostě a okolí i další autoři, tedy autoři stojící mimo tuto školu. Neobvyklý námět má román Eduarda Hončíka *A den sedmý...* (1976), který zobrazuje stávkou horníků na Mostecku v 80. letech 19. století.⁶⁵ Do 70. let spadá ještě Cachův kolonizační román *Praskot ve větvích* (1978). Posledními dvěma knihami, které byly vydány před revolucí a které jsou zasazeny na Mostecko, jsou dvě detektivky. První je již zmiňovaná Cachova *Stanice Minerva* (1986), druhá je povídka *Škrtič osamělých žen* z knihy krimi příběhů *Dívka s talismanem* (1988) od I. M. Jedličky.

Jak vidíme, nejvíce příběhů v mosteckých kulisách vzniklo v nejužším období budovatelské poetiky, ve 40. a 50. letech. V 60. letech bylo Mostecko naopak místem, kde se rozvíjely aktivity za normalizace zakázaných autorů – Jedličky, Juliše, Kozla. Během 70. a 80. let působí na severu Čech včetně Mostecka autoři tzv. severočeské literární školy, kteří svými díly problematizují socialistický ideál života a popisují nešvary doby. Současně se v literární krajině Mostecka objevují dva krimi příběhy.

Je zajímavé podívat se blíže, co jednotlivé autory spojuje. V předrevoluční době máme celkem čtrnáct autorů, kteří jedno či více svých děl situovali na Mostecko (Cach, Bart, Hořejš, Bernášková, Sedláček, Marek, J. Jedlička, Juliš, Kozel, Švejda, Páral, Hončík, Volák, I. M. Jedlička). Doseť z nich mělo osobní zkušenost se životem na severu Čech (Cach – Most, Bart – Most a Ústí n. L., Bernášková – Most, J. Jedlička – Litvínov a Most, Juliš – Louny a Most, Kozel – Most, Švejda – Most a Litvínov, Páral – Ústí n. L., Hončík – Ústí n. L., Volák – Most). Pět ze čtrnácti přímo ze severu Čech dokonce pocházelo (Hončík, Bart, Juliš, Kozel, Volák). Pět ze čtrnácti mělo zkušenost s prací v chemickém závodě (Cach – totálně nasazen v Záluží, Volák – zaměstnán v Záluží, Švejda – zaměstnán v Záluží, Bernášková – totálně nasazena v chemičce v Modřanech, půlroční studijní pobyt v Záluží, Páral – zaměstnán v různých závodech). Dva dokonce chemii vystudovali na vysoké škole – Páral a Švejda.

⁶⁵ Nejedná se o první autorovo dílo odehrávající se na severu, ale Hončík je spíše spojen s Ústím nad Labem a Trmicemi než s Mostem.

Po Listopadu dochází i na severu k oživení kulturního života. Pro význam celého kraje bylo důležité, že v Ústí nad Labem v roce 1991 vznikla Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, což posílilo roli Ústí jakožto kulturního centra regionu. Na tamější katedře bohemistiky vznikl v roce 2008 literární časopis *H_aluze*, jehož vydávání trvá dodnes. Při něm v *Edici H_aluze* vychází antologie *Sever, západ, východ*, která má zatím pět svazků. První dva z nich se věnují severním Čechám.⁶⁶ V roce 1992 zaniká Severočeské nakladatelství. V roce 1990 došlo k pokusu o obnovu mosteckého nakladatelství Dialog. Sídlilo v Litvínově a znovuzakládali ho mj. Jiří Švejda, Vladimír Páral nebo Josef Volák. Zaniklo ovšem už v roce 1994 a pod stejným jménem pokračovaly v nakladatelské práci dva subjekty – v Liberci Petr Novotný a v Litvínově Jiří Švejda.⁶⁷ V Mostě dnes funguje nakladatelství Hněvín, které vzniklo v roce 2003 a zaměřuje se literaturu spojenou se severozápadními Čechami a na pedagogickou literaturu. Od roku 1995 funguje také Severočeský svaz spisovatelů se sídlem v Ústí nad Labem, jeho role a vliv jsou však marginální.

Severočeskou uměleckou scénu 90. let se pokusil zmapovat performer, básník a prozaik Milan Kozelka v antologii (nazvané podle dominantních přírodních motivů severních Čech) *Od břehů až k horám* (2000), kde jsou vedle prozaických a básnických textů rovněž fotografie a výtvarná díla. Literatuře severních Čech bylo věnováno též jedno číslo literárního časopisu *Host* (*Český literární sever*, 6/14). Kozelkova antologie i výběr editorů *Hostu* nám ukazují, že pokud v porevoluční době nějací mostečtí literáti existují, jsou natolik okrajoví, že se – s výjimkou básníků Emila Juliše a Daniela Hradeckého a prozaika Pavla Brycze – do přehledů nedostali.

První dílo, které se v nové době věnovalo Mostecku, byla próza *Sbohem, město M* (1991) Alžběty Šerberové. Šerberová generačně náleží spíše k předlistopadovým literátům (narozena 1946), debutovala v časopisech už v 60. letech. *Sbohem město M* je ovšem zcela odlišné od toho, co do té doby bylo o Mostu napsáno. Autorka ho vytvořila už v 70. letech, ale vyjít mohlo právě až po pádu režimu. Šerberová, stejně jako mladší Pavel Brycz (narozen 1968) ve svých knihách *Jsem město* (1998) a *Mé ztracené město* (2008), otevřeně vyjadřuje

⁶⁶ První svazek z roku 2009 mapuje literaturu Litoměřicka, Ústecka, Děčínska, Benešovska (nad Ploučnicí), Liberecka a Jablonecka (nad Nisou). Druhý svazek z roku 2010 se zabývá literárním životem na Teplicku. Mostecku není věnován ani jeden.

⁶⁷ JAREŠ, Michal. Dialog (3). *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 1998 [cit. 13. 3. 2021]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1669&hl=dialog+>

lítost nad zánikem starého Mostu. Oba autoři se do něj vrací jako do místa svého dětství a mládí, popisují jeho pestrý život, bolestně prožívají jeho pomalé bourání. Motiv zániku starého Mostu se objevuje i v předrevolučních dílech, ale teprve v polistopadové literatuře mohou dát autoři volný průchod lítosti nad starobyklým, nenávratně ztraceným městem, které bylo – se všemi nedokonalostmi – jejich domovem. Mezi těmito dvěma autory jsou zajímavé paralely. Oba v Mostě prožili dětství a dospívání. Oba v těchto konkrétních dílech věnovaných Mostu shodně využívají prolínání reality, snu a imaginace a oba jakoby odmítají pojmenovat Most jeho skutečným jménem, pro Šerberovou je to „město M“, pro Bryceze „hlavní město Chile“.

I v novém tisíciletí zůstává literární, fiktivní Most místem, kde se dá zažít dobrodružství. Brakový krimi román z boxerského prostředí *Úder mimo hru* (2002) sem zasadil regionální autor Jiří Kimla. Ke kolonizačnímu tématu, tentokrát bez ideologického zabarvení, se vrátil spisovatel Rudolf Čechura, a to rovnou ve dvou knihách. Jednou v dobrodružném příběhu pro mládež *Šifra z katakomb* (2000), podruhé v knize pro (mladé) dospělé čtenáře *Namydlená šikmá plocha* (2009). Zatím poslední prózou, ve které je vykresleno Mostecko, je road movie na papíře *Vytěženej kraj* (2019) Veroniky Bendové, za kterou byla nominována na cenu Magnesia Litera 2020 v kategorii Litera za prózu. Název knihy je více než příhodný, protože pojednává o hledáčích filmových lokací, kteří chtějí kraj pouze „vytěžit“ pro mediální potřeby. Nešlo přitom o záměr, ale spíš o náhodu. V rozhovoru pro Český Rozhlas Vltava Bendová uvedla: „Protože mi nakonec trvalo pět let, než jsem knihu dokončila, neplánovaně se do ní dostala druhá rovina vytěžování krajiny pro potřeby filmu a televize, kterou jsem původně nezamýšlela.“⁶⁸

Tím se obloukem dostáváme zpět na začátek: zdá se, jak jsem nastínila v úvodu práce, že Mostecko je stále místem, kam jsou zasazovány konkrétní, stereotypní typy příběhů. Více odhalí analýzy v praktické části práce.

⁶⁸ PIVODA, Tomáš. Česká literatura má málo sympatických chlapeckých hrdinů, říká spisovatelka Veronika Bendová. In: *Vltava.rozhlas.cz* [online]. 20. 12. 2019 [cit. 13. 6. 2021]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/ceska-literatura-ma-malo-sympatickych-chlapeckych-hrdinu-rika-spisovatelka-8126654>

2 Praktická část

2.1 Výběr děl k analýze

V předešlé kapitole jsem se pokusila nastínit vývoj literárního života na Mostecku a literatury zabývající se Mosteckem v průběhu 20. a 21. století. Nyní uvedu, jak jsem materiály sbírala a jak jsem vybrala tituly, které budu analyzovat v této části práce. Abych zjistila, kde všude v literatuře se Mostecko objevilo, musela jsem provést rešerši na několika úrovních. Nejprve jsem si vzala na pomoc dvě literárněhistorické příručky: *Literární toulky po Čechách*⁶⁹ literárního vědce Vladimíra Kovářika a *Literární slovník severních Čech I*⁷⁰ vysokoškolského pedagoga Josefa Peřiny, spojeného s ústeckou univerzitou. Dále také regionální publikaci *Mostecko – regionální vlastivěda*. Využila jsem rovněž on-line nástroj Ústavu české literatury AV ČR *Slovník české literatury po roce 1945*. Následovalo hledání v katalogích knihoven a především v Digitální knihovně Kramerius Národní knihovny ČR. Zde jsem si zvolila několik hesel a ta sem postupně (ve všech pádech) zkoušela vyhledat.⁷¹ Výsledkem byly čtyři desítky titulů všech literárních druhů i žánrů, včetně publicistických publikací.

Pochopitelně není možné v bakalářské práci přistoupit k analýze takového množství knih, proto jsem si musela stanovit kritéria výběru, kterým nakonec odpovídá devět knih. První omezení bylo časové, a tím pádem i jazykové. Jako spodní hranici jsem si zvolila rok 1945 (čímž došlo vyřazení děl psaných v němčině), horní 2020. Dále jsem se rozhodla omezit svůj výběr pouze na beletrii, stranou tak zůstávají poezie, drama a publicistika. Ne všechny knihy, které zmiňovaly některé z mnou zvolených hesel, se skutečně městu Most a Mostecku věnovaly. Do finálního výběru jsem tedy zahrnula jen takové, které se alespoň z větší části v této lokalitě odehrávají. Snažila jsem se, aby byl výběr různorodý a reprezentativní – jak v čase, tak v námětech (tedy aby např. pět z devíti knih nebyly kolonizační budovatelské

⁶⁹ Ta je limitovaná tím, že vyšla v roce 1984.

⁷⁰ Bohužel se první díl věnuje jen 19. století, vyšel v roce 1989. Druhý díl nebyl vydán.

⁷¹ Hesla: Most, mostecký, Mostecko, ulice, náměstí, centrum, kostel, krajina, region, vila, Zahražany, sídliště, panelový dům, panelák, důl, lom, oprám, uhlí, uhelný, věž, kolonie, těžba, horník, hornický, havíř, havířský, tramvaj, rychlodráha, vlak, nádraží, mlha, jinovatka, vzduch, ovzduší, chemička, Záluží, elektrárna, fabrika, řeka, Běla, Bílina, pohraničí, Sudety, Krušné hory, krušnohorský, České středohoří, Hněvín.

romány). Někteří autoři (Cach, Brycz, Čechura...) Mostecko vykreslili ve více svých dílech, pak jsem zvolila jen jedno tak, aby vhodně zapadalo do celkového výběru.

Seznam titulů vybraných k analýze:

- 1) Jaromír Hořejš: *Plameny nad šachtami* (1949)
- 2) Josef Jedlička: *Kde život náš je v půli se svou poutí* (1966)
- 3) Vladimír Páral: *Radost až do rána* (1975)
- 4) Josef Volák: *Údolí radosti* (1978)
- 5) Vojtěch Cach: *Stanice Minerva* (1986)
- 6) Alžběta Šerberová: *Sbohem, město M* (1991)
- 7) Pavel Brycz: *Mé ztracené město* (2008)
- 8) Rudolf Čechura: *Namydlená šikmá plocha* (2009)
- 9) Veronika Bendová: *Vytěženej kraj* (2019)

Plameny nad šachtami je budovatelský román, polistopadový kolonizační román zastupuje *Namydlená šikmá plocha*. *Kde život náš je v půli se svou poutí* patří k experimentálním textům, jejichž motivem je deziluze z vývoje v 50. letech. *Radost až do rána* a *Údolí radosti* představují díla autorů tzv. severočeské literární školy, vedle Párala uvádím i méně známého Voláka. *Stanice Minerva* reprezentuje myšlení „když sever, tak zločin“⁷², v posledních letech velmi populární mezi filmovými tvůrci. Porevoluční změnu pohledu zastupují *Sbohem, město M* a *Mé ztracené město*. Zatím posledním prozaickým textem odehrávajícím se na Mostecku je *Vytěženej kraj*, který reflektuje problém, který byl již v této práci několikrát nastíněn – vytěžování estetiky českého severu filmaři, a tím zároveň potvrzování stereotypního pohledu na tento region.⁷³ Rovněž jsem se snažila zahrnout texty různé kvality. Do výběru se tak dostala díla autorů oceňovaných (Brycz – Státní cena za literaturu, Cena Jiřího Orteny) i díla schematická (Cach), díla úspěšných autorů (Páral) i díla autorů spíše zapomenutých (Volák, Šerberová).

⁷² KLÍČOVÁ, Eva. *Veronika Bendová: Vytěženej kraj*, s. 52.

⁷³ Poznámka k analýzám: Všechny citace z knih jsou ponechány v původním znění, včetně gramatických a jiných chyb.

2.1.1 Jaromír Hořejš: Plameny nad šachtami (1949)

Autor

Jaromír Hořejš (1903–1961), vlastním jménem František Hořejš, byl spisovatel, překladatel a pedagog, působil především v Praze a v jižních Čechách. Vystudoval učitelský ústav v Soběslavi a Vysokou školu pedagogickou v Praze. Nepodařilo se mi dohledat, že by měl nějaké osobní vazby na město Most a okolí, nicméně z realistických popisů v *Plamenech nad šachtami* je zřejmé, že region musel minimálně navštívit a pečlivě si připravit podklady, protože kromě přesných popisů lokalit se věnuje i technikálním důlní těžby a využívá také čistě regionální slova (např. Čauš místo Souš, v Chometavě místo Chomutově atp.).

Knih

*Plameny nad šachtami*⁷⁴ je románová kronika s podtitulem *Havířská kronika z Mostecka*, vypráví o životě třech generací havířů a o jejich boji za sociální a národnostní spravedlnost. Zachycuje události od 90. let 19. století po osvobození a znárodnění dolů po druhé světové válce. Dílo náleží k jednomu z prvních budovatelských románů, vyšlo v roce 1949. Uměleckou metodou díla je socialistický realismus, Hořejš se snaží co nejvíce přiblížit skutečnosti popisem reálných míst a historických událostí.

Mostecko Jaromíra Hořejše

V době vzniku knihy existoval jen starý Most a ještě nebyla plánována jeho likvidace. Hořejše, podobně jako další, kteří své budovatelské romány umístili na Mostecko, nezajímá město jako takové, ale jeho okolí – hornické kolonie a život v nich a práce na dolech. Pokud jde o popis samotné těžby, jde ještě o hlubinné dobývání.

Příběh vypráví havíř František v ichformě, líčí život svůj, svých rodičů a svých dětí a celé širší havířské komunity. Začíná v roce 1895, v době, kdy mu bylo 14 let a už s otcem fíral na šachtě v Mostě-Souši, a končí těsně před převratem 1948. František bydlí s rodiči v havířské kolonii ve starém Mostě. Rodina je nucena se často stěhovat tam, kde je zrovna práce (Most, Duchcov, Lom, Bílina). Nakonec se František usadí a vlastní rodinu založí

⁷⁴ Někdy také jako *Bouře nad šachtami*.

v Těchobuzi u Oseka. Most je ale v celém románu zachován jako centrum regionu a správní středisko, kde se dějí ty nejdůležitější věci: v Mostě je soud, vězení a kasárny, z Mostu jezdí vlaky do zbytku republiky, sídlí tam uhelné společnosti, ke kterým vznáší havíři své požadavky: „Horníci několikrát demonstrovali, několikrát v létě zase nastupovali pochody na Most jako kdysi o velkých stávkách (...)“.⁷⁵ Most je ve světě Hořejšových hrdinů velké a významné město, kudy se valí dějiny, do Mostu přijíždí Gottwald, Vančura, Henlein nebo Runciman.

Byl jsem taky v Mostě, díval jsem se po tvrdých, rozvášněných obličejích, křičel jsem taky a vzpomínal jsem, co všechno se už tímto městem přehnal. Jak tu visely černožluté prapory (...), jak se tu bojovalo v osmnáctém (...), jak padly salvy do lidu ve dvacátém (...) Co ještě to město prožije?⁷⁶

František, jeho otec i jejich známí zastávají socialistické myšlenky a účastní se stávek, potyček s četníky a bojů za zřízení českých škol. Těsně po tom, kdy se mu narodí první dítě, rukuje do armády, protože začíná první světová válka. Později se mu narodí ještě další děti, celkem čtyři, přičemž jeden syn zahyne při nehodě na šachtě, která byla zaviněna nedostatečnými bezpečnostními podmínkami. Vypravěč popisuje nouzi, jakou měli havíři za císařství, za války a o moc lepší podmínky pro ně nenastaly ani za první republiky. Hrdinové knihy se také přímo účastní velké mostecké stávky: „Celý kraj vřel, zcitlivěl jako zanícená rána, celý kraj byl na pochodu.“⁷⁷ Následuje okupace a druhá světová válka, kdy je František nasazen na výstavbu průmyslového komplexu v Záluží, kde také zažije spojenecké nálety, děj pokračuje odsunem a znárodněním dolů. Stavba chemické továrny v Záluží u Mostu je nejprve vnímána negativně, protože ji stavějí Němci, poté co se dostane do českých rukou a Češi ji opraví po spojeneckých náletech, se mění znaménka a chemička je vnímána jako něco, na co mohou být zdejší lidé pyšní: „A my už snad dnes v noci vyrobíme první československý benzin! První osvobozený benzin z našeho osvobozeného uhlí! Táto, chápeš? Rubáte už pro nás, pro náš benzin.“⁷⁸ Okamžiky hrůzy při náletech, které skutečný závod v Záluží ze tří čtvrtin zničily, popisuje Hořejš takto:

„Všude viděli spousty, které nálet natropil. Okna vytlučená, hromady roztříštěných skel, střechy rozbité, mnoho tašek spadlých, přerážených, domy zřícené, zdi a štíty rozervané, zdolíčkované ulice, silnice, pole i

⁷⁵ HOŘEJŠ, Jaromír. *Plameny nad šachtami*. Praha: Práce, 1949, s. 185.

⁷⁶ Tamtéž, s. 186.

⁷⁷ Tamtéž, s. 113.

⁷⁸ Tamtéž, s. 238.

zahrady rozryté krátery, tu haldy sutin, tu rozmetaný krov, tu vyhřezlé vnitřnosti domku rozříznutého napůl. Od Záluží se valila celá kavalkáda mračen hustého, čpícího kouře... A nad hydrákem opět pekelný třaskot a rachot bomb.⁷⁹

Pokud jde o zachycení regionu jako takového, Hořejšovo Mostecko je krajem uhelným, neklidným, až nebezpečným, jednotvárným, mlžnatým, rozrytým šachtami: „Teď však mě šimral mráz po zádech při pomyslení, že jdu krajem poddolovaným, krajem propadlin, záludných strží a bezedných jezer, že někam zapadnu a zahynu.“⁸⁰ Panoráma tvoří těžební věže a až za nimi hory. Jako nebezpečné je popsáno i ovzduší, tedy vzduch, který dýchají všichni obyvatelé, nejen horníci v dolech. Toto znečištěné ovzduší vytváří zvláštní mikroklima s různými meteorologickými úkazy:

Na polích ležel sníh, stromy a elektrické dráty obalila jinovatka. Taková ta naše jinovatka, mostecká. Znáte ji? Netřpytí se a nesvíí stříbrem a labutím peřím, kdež, kdež, ve chvílce ji prach pošpiní a promění v ošklivé chuchvalce. Jako stará koudel, mokrá zaječí srst nebo jako chuhle, které dává kukačka a které vidáte v lesích, je ta naše jinovatka.⁸¹

V Hořejšově drsné krajině žijí také tvrdí lidé. Obyvatelé Mostecka si uvědomují svou dřinu a bídu, která se nemění v čase s proměnou režimů, ale přesto svůj kraj milují:

Když tak denně dvakrát šlapu silnici z Těchobuze na šachtu a zpátky, okolo hřbitova, na němž spí můj otec i matka, žena a syn Petr, mudruji o tom všem, co jsme přižili a zkusili, jak jsme pracovali za mých mladých let šichtu dvanáct hodin, pak deset, devět a osm, jak se začalo užívat sbíječek, kompresorů, žlabů, pohyblivých pásů a jiných strojů, a říkám si: „Stálo to za to, stálo, každý krok, každé hnutí rukou, které připravovalo nový, lepší svět, spravedlivý, svobodný, svět bez vykořisťování a válek, bez strachu, násilí a křivd.“⁸²

Někomu, kdo není místní, by se Mostecko mohlo zdát nehezským místem k životu, místní ale vědí své a nedají na něj dopustit:

Souš, Kopisty, Jiřetín, Třebušice, Komořany... řeknete si, hm, špinavá, zablácená hnízda, páchnou chudobou... ale mně ta jejich jména sládlá na jazyku jako rozžvýkaná sousta dobrého selského chleba, ani jsem se jich nemohl nabažit. Ne, nesmějte se mi, obhlížel jsem ten celý šerý popelavý kraj, jako bych očima z plástu medu ukrajoval.⁸³

⁷⁹ HOŘEJŠ, Jaromír. *Plameny nad šachtami*. Praha: Práce, 1949, s. 231.

⁸⁰ Tamtéž, s. 10.

⁸¹ Tamtéž, s. 156.

⁸² Tamtéž, s. 238.

⁸³ Tamtéž, s. 78.

V kontrastu k průmyslové krajině je krajina obklopující Most a okolí. Dominantním motivem jsou Krušné hory a jejich hradba strážící hranice. V době, kterou Hořejš popisuje, ještě nebyly krušnohorské lesy zničené kyselými dešti a exhalacemi z elektráren, vykresluje je tedy jako divoké a krásné: „V teplé lázni letního slunce zářil celý kraj jako čerstvě ražený dukát, na obzoru stála modrá hradba hor, tak čistá, tak hezoučká, že při pohledu srdce v těle poskočilo.“⁸⁴ Nebo: Nastaly krásné jarní dni. Slunce zářilo, na obzoru se jasně zdvíhalo pásmo Krušných hor, nad Těchobuzí se usmíval Stropník a voněly lesy, stromy vyháněly mladé výhonky, rozkvetla sta a sta sasanek a podléšek, skřiváci vzlétali z brázd...“⁸⁵

⁸⁴ HOŘEJŠ, Jaromír. *Plameny nad šachtami*, s. 24.

⁸⁵ Tamtéž, s. 113.

2.1.2 Josef Jedlička: Kde život náš je v půli se svou poutí (1966)

Autor

Josef Jedlička (1927–1990) byl prozaik a esejista. Původem z Prahy, studoval na pražské filozofické fakultě filozofii, ze studií byl ovšem v roce 1948 vyloučen. Jeho manželka, lékařka, byla na umístěnku poslána do Litvínova, kde společně v letech 1953–1968 žili. Účastnil se kulturního života na severu Čech a pomáhal založit mostecké nakladatelství Dialog. Vystřídal několik profesí. V roce 1968 společně s rodinou emigroval do západního Německa.

Kniha

Kniha *Kde život náš je v půli se svou poutí* byla jeho debutem a „představuje filozoficko-meditativní prózu, která je pojata jako generační autobiografické svědectví o hledání smyslu života v socialistické realitě severních Čech padesátých let“.⁸⁶ Text vznikl již v letech 1954–1957, vyjít mohl až v roce 1966.

Mostecko Josefa Jedličky

Jedličkův vypravěč bydlí v Litvínově v nekvalitních typových domcích, postavených brigádou Svazu mládeže, stěny nejsou v pravém úhlu, dveře nedoléhají. V příběhu se prolíná několik časových rovin. V jedné z nich vzpomíná na své mládí, kdy byl ještě plný levicových ideálů: „A pak někdy pozdě k ránu, když ve dvorech začínali rvát kosi, jsme zněžnělí únavou a nevyslovitelnou a sladkou jistotou spravedlivého božího království zpívali proti slepé skvrnité zdi protějšího domu Internacionálu.“⁸⁷ Tyto vzpomínky prokládá popisem své současnosti, tedy dobou 50. let na Mostecku. Vytváří tak kontrast mezi světem v mládí vysněným a rozčarováním z naplnění tohoto snu. Večer před 25. únorem 1948 se vypravěč seznamuje s Joskou, horníkem z Mostu, který symbolicky jako předzvěst toho, co přijde, vypráví o „šachtách a povrchových dolech (...) o Mostu a Růžodolu, o Komořanech a Ervěnicích, o místech mého osudu, který jsem dosud neprohlédl, o gigantických nakladačích, které trčí nad pustým pohořím násypek, nad umělou krajinou mého života, nad

⁸⁶ MED, Jaroslav. Josef Jedlička. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 1998 [cit. 13. 3. 2021]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=19&hl=jedli%C4%8Dka+>

⁸⁷ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 17.

tou vše pozvolna pohlcující prapůvodní anebo definitivně ukončenou tvář světa.“⁸⁸ Vyprávění prokládá také příběhy, které slyšel od přátel a známých, třeba příběhy o tom, jak se žilo na severu před válkou:

Pašoval se cukr, žiletky, dámské prádlo, cigarety a čokoláda. Po výplatě se jedlo, pilo, tancovalo, v každém druhém domě hrál někdo na harmoniku nebo na citeru a v každém třetím domě bydlel anarchista. Hrál se ochotnické divadlo, stavěly se matiční školy a sokolovny, Rudé domy a výletní restaurace. A stávkovalo se a byl hlad a bída, byly slavné májové průvody a střílelo se do demonstrantů... To všechno jsem nevěděl tenkrát v létě třiapadesát. Vyprávěli mi to až později sousedé večer, když zhaslo světlo.⁸⁹

Oproti tomu je tvrdá realita 50. let vyobrazována jednoznačně negativně, nicméně na několika místech vypravěč čtenáři vysvětluje, proč je nutné, aby o svém světě referoval: „Já nevytvářím ten kontext. Píšu encyklopedii, vydávám svědectví, skrývá se před pátravým zrakem policajta, na očích světa, v prvním patře toho mizerně postaveného domku, který lze odemknout kterýmkoliv klíčem.“⁹⁰ nebo: „Ano, moje poetika je poetikou policajta, shromažďuji fakta: nepíšu příběh, ale vydávám svědectví.“⁹¹

Přímo o městě Most se zmiňuje jen několikrát, přičemž vzhledem k době vzniku prózy vždy myslí starý Most. Objevuje se odkaz na mostecký antikvariát, mostecké krematorium a na mostecký okresní soud. Dále popisuje Litvínov, důl Kohinoor a učiliště v Meziboří, který nazývá německou verzí jeho jména – Šenbach. Jednou Most přímo navštíví, když si v novinách přečte, že jedna stará paní rozprodává knihovnu. Tato paní bydlí v domě vedle zničené řeky Bíliny. Je již dlouho vdovou a obě děti jí zemřely za války: „Z druhé části bytu sem zaléhalo bouchání dveří a křik nemluvněte, černá voda se valila pod okny a jemný popílek bez ustání usedal na ořízky těch starých svazků i na ořízky mých knih tam na druhém konci města, tenounká šedobílá vrstvička, připravená, aby už dnes, už zítra, už za pár let uchovala otisky hledače mrtvol.“⁹² Stará paní mluví o Mostě jako o ošklivém a špinavém městě, kde už není nikdo, kdo by si vzpomněl i jen na její jméno.⁹³

⁸⁸ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí*. s. 21.

⁸⁹ Tamtéž, s. 31.

⁹⁰ Tamtéž, s. 15.

⁹¹ Tamtéž, s. 36.

⁹² Tamtéž, 66.

⁹³ Tamtéž, s. 67.

Nejvýraznějším a všudypřítomným motivem je smrt. Vztahy mezi muži a ženami jsou plné násilí a na rozdíl od Brycze u Jedličky nejsou ani děti symbolem naděje: „Jen v sobotu po výplatě bylo možno se tiše opít rumem. Tak se rodily děti. Druhá směna.“⁹⁴ Dokonce i to, co je nové, je od počátku prostoupeno smrtí, jako například novostavba litvínovského koldomu: „Staří lidé však většinou vymírají. Jejich srdce nesnese stoupaní do devátého a jedenáctého patra, když nejednou výtahy. Hned prvé jaro zemřel na odpočívadle mezi čtvrtým a pátým patrem starý inženýr a krátce nato odvezli s infarktem jeho paní.“⁹⁵

Vše na Mostecku jako by byly jen nemilosrdné kulisy, vše se valí dopředu, bez ohledu na jednotlivé lidské osudy. To symbolizují různé prostředky hromadné dopravy: „ (...) venku se zdupanou plání řítily trolejbusy a tramvaje a s tupou pravidelností blikaly reflektory strážních věží“⁹⁶ nebo: „A zatím kdesi na pláni mezi závodem a Litvínovem zastavil směnový trolejbus, všichni dosud spí, pověšení na ohmatané tyči, dýchající otevřenými ústy, opření o zablácené okno, po němž stékají kapky deště.“⁹⁷ Ale především chemické závody v Záluží, které jsou mnohokrát použity jako symbol toho nejhoršího. Je vzpomínána jejich výstavba, při které zemřelo mnoho lidí:

Na holé pláni mezi Mostem a Litvínovem u vesnice Záluží se začal stavět obrovský závod na výrobu umělého benzinu: Hydria-Werke – Hydrák. Nezničitelný organismus. Němci sem svezli na sto padesát tisíc zajatců a totálajzacců, zřídili koncentrační tábory a začali stavět silnici. Káceli lesy do holoseče a zvěř prchala do hor. Zajatce zakopávali tam, kde padli. Kdekoliv zde zaryje buldozer hlouběji do země, aby vyhloubil základy pro novou stavbu, hrne před sebou lidské kosti.⁹⁸

I po skončení války závody přinášejí smrt tím, že obyvatele v blízkém i dalekém okolí pomalu a nenápadně pohřbívají zaživa⁹⁹: „Jemný popílek z komínů elektrárny usedá na ořízky knih a skřípe mezi zuby, lidé umírají před našima očima a my chodíme na pohřby.“¹⁰⁰

⁹⁴ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí*, s. 39.

⁹⁵ Tamtéž, s. 39.

⁹⁶ Tamtéž, s. 69.

⁹⁷ Tamtéž, s. 107.

⁹⁸ Tamtéž, s. 24.

⁹⁹ Více v kapitole *Komparace a motivy*.

¹⁰⁰ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí*, s. 110.

2.1.3 Vladimír Páral: Radost až do rána (1975)

Autor

Vladimír Páral (1932) je prozaik, dětství a mládí prožil v Brně, kde také začal studovat chemii na VUT, po roce přešel na Vysokou školu chemicko-technologickou do Pardubic, kde získal inženýrský titul. Od roku 1956 pracoval na různých pozicích v chemické továrně v Ústí nad Labem. V letech 1971–1974 pracoval jako redaktor v Severočeském nakladatelství tamtéž, jinak je od roku 1967 spisovatelem z povolání. Je hlavním představitelem tzv. severočeské literární školy, která není nějakou organizovanou skupinou s programem, ale jde o několik autorů společenskokritické prózy, kteří žili a působili v severních Čechách, bylo jim toto prostředí důvěrně známé a zasazovali do něj své příběhy.¹⁰¹ Páralova tvorba se dá rozdělit do několika skupin. Za nejcennější se považují díla vydaná v 60. letech, která „tvoří ucelenou monotematickou řadu, v různých obměnách variující téma hodnotového konfliktu mezi stereotypní každodenností a autentickým prožitkem, přičemž každodennost se svými pracovními a milostnými stereotypy je v tomto sporu apriorně negativně vymezena jako odcizující prvek lidského bytí“.¹⁰² Některá pozdější díla, ze 70. a 80. let, jsou považovaná za ústupek režimu. Páral také napsal několik próz v žánru sci-fi.

Kniha

Páralova poetika bývá spojována s Ústím nad Labem a s továrním prostředím. V knize *Radost až do rána* (1975) s podtitulem *O křečích a lidech sice zůstává na severu Čech, čtenáře ale bere do Mostu*. Námět je typicky „páralovský“ – mladí lidé se snaží uniknout konvencím a obvyklým modelům existence, sní o jiné, lepší budoucnosti, revoltují nonkonformním stylem života, aby nakonec zjistili, že stereotypům uniknout nelze.

Mostecko Vladimíra Párala

Příběh vypráví o Viole, studentce Karlovy univerzity, která ze studií i z Prahy utíká na sever Čech, ke své sestře Janě, která bydlí se svým manželem na sídlišti v novém Mostě. Manžel

¹⁰¹ Problematiku označení „severočeská literární škola“ jsem již zmiňovala v kapitole o literatuře na Mostecku.

¹⁰² VOJTKOVÁ, Milena. Vladimír Páral. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 1998 [cit. 13. 3. 2021]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=470&hl=p%C3%A1ral+>

Jarda a Viola se vzájemně nesnášejí. Viola je svědkem toho, jak se k její sestře chová násilnický, Viola ji proto přemlouvá, aby od něj odešla. Jarde by se rád Violy zbavil, proto pozve do bytu svého známého Kazana, povaleče a bohéma. Jarde je přesvědčený, že jeho povaha bude pro Violu nesnesitelná, a sama tak z jejich bytu odejde. Jenomže Viola s Kazanem si naopak porozumí a začnou společně plánovat budoucnost. Život, který její sestra Jana a další Mostečané vedou, připadá Viole, která do prostředí přichází odjinud, zvenčí, odpudivý a děsivý. Na denním pořádku je domácí násilí mužů proti ženám i dětem, alkoholismus, nevěry. Zatímco Jana trvá na tom, že ji Jarde miluje, Viola vidí nerovný vztah, kde chybí jakýkoliv respekt mezi partnery. Jana se jí po svatbě chlubila, že má hezký byt v nové zástavbě, Viola to hodnotí jako: „sadu betonových klecí v pátém patře paneláku s výhledem na protější stejně ohyzdný panelák“¹⁰³.

Všichni se s tímto statem quo zdají být srozuměni a považují ho za normální stav: „ (...) a ze všech směrů povyk jak při drancování dobytého hradu – páteční večer a muži se vracejí domů. V sobotu ráno tu pokaždé znovu žasnu, že ženy přežily i páteční noc.“¹⁰⁴ Viola a Kazan jsou jiní. Společně sní, že si pořídí dormobil, obytný vůz, a budou volní, osvobodí se nadobro od konvenčního života. Jenže k tomu potřebují nejprve vydělat peníze, aby se mohli stát nezávislími. A tak, přestože si slibovali, že nikdy nebudou jako ostatní, přijímají životní styl většiny. Jde o tak zásadní proměnu, která se dá přirovnat pouze k naprosté proměně krajiny na Mostecku:

(...) pracuji na něho a vydržuji ho, oblékám ho, peru jeho prádlo, češu ho, stříhám mu nehty i na nohou a myju po něm vanu i záchod, podrobují se všem jeho nápadům, rozmarům a choutkám, směju se s ním, bojím se o něho, sloužím mu a zbožňuji ho, ďáblové klepou na dveře a já jim otvírám – to vše, čemu jsem se vždycky pohrdavě vyhýbala, ta všecka vášeň, služebnost, hluk, pokora, divoké veselí, rozkoš a posedlost roztržily stěny mého dívčího pokoje a nádherně mě zpřevracely jako povrchové doly zamíchaly zdejší krajinou za dvacet lidských let víc než dvě miliardy geologických a přetvořily ji (...).¹⁰⁵

Violina přeměna vrcholí ve chvíli, kdy ji Kazan fyzicky napadne: „,Tak sis na mě zavolala ještě policajty,‘ – vřeštěl Kazan, vstala jsem a chtěla jsem ho odvést, sama, ale Kazan mě volnou rukou srazil znovu, tentokrát si vybral mou tvář a okusila jsem chuť své krve.“¹⁰⁶

¹⁰³ PÁRAL, Vladimír. *Radost až do rána*. Praha: Melantrich, 1975, s. 10.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 14.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 113.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 155.

Města Most hrají v příběhu zvláštní roli, výjimečnou v porovnání s ostatními analyzovanými knihami. Nejde o prosté kulisy, které mají poskytnout hlavně atmosféru a rámec, ve kterém se hrdinové pohybují (Čechura, Bendová), ani o hlavní postavu, důležitou entitu, se kterou postavy komunikují a rozvíjejí s ní vztah (Volák, Brycz, Šerberová). U Párala nikdo Most, starý ani nový, nemiluje, zánik starého města nepovažuje za osobní ztrátu, která by ho zasáhla. U Párala se Most stává tím místem, které popisuje Christianne Brenner: poslední štací, konečnou, vyhnanstvím. Vytrácí se také akcent na slavnou hornickou minulost města, postavy necítí hrdost „severáků“, kteří vědí, co je to těžká práce (jak tomu bylo např. v budovatelských románech, ale i třeba u Voláka v *Údolí radosti*): „Starý Most je určen k likvidaci, bude popraven pro sto miliónů uhlí ve svém podzemí a po právu, protože za staletí nestvořil nic krásného kromě gotického chrámu, který před smrtí pošle po zvláštní dráze na ocelových válečcích do Nového Mostu, nahoru svému synu.“¹⁰⁷

Příběh se odehrává v 70. letech, tedy v sobě, kdy nový Most už částečně stojí a starý Most je částečně zbourán. Obě města tak existují vedle sebe, ale jako by spolu neměla nic společného, jde o dvě města, mezi kterými leží zvláštní krajina, a jediné, co je spojuje, je tramvajová trať:

Starej Most pod nádražím černej a blátivej jak Praha, ale když pak tramvajka, kupodivu úplně stejná jak v Praze, frčela nahoru do Novýho Mostu, začal vlevo zase sníh modrej a zelenej v záři kandelábrů, jako je asi moře, a vpravo věžáky a spousty světel jako při vjezdu do většího americkýho velkoměsta, vlevo sibiřská tunda, vpravo Chicago a najednou konečná na pláni čerstvýho sněhu. Teda zvláštní město tenhle Novej Most, ale jeho sídliště Podžatecká stejný jako sídliště Invalidovna nebo Kobylisy v Praze.¹⁰⁸

Starý Most je nehostinné místo, kam normální lidé nemají důvod chodit, „hotový eldorádo pro vostrý chlapíky“¹⁰⁹. Kazan, tulák stojící na okraji socialistické společnosti, starý Most zná, v opuštěných domech, čekajících na demolici, přespával a utíká tam od Violy: „Procházíme prázdnými ulicemi opuštěných domů, otevřených oken a dveří, které už nikdo nezamyká – Tady jsem přespal ten den, co jsem ti naposledy zdrhl,“ říká Kazan – tady žijí už jen potkani a krysy.“¹¹⁰

¹⁰⁷ PÁRAL, Vladimír. *Radost až do rána*, s. 158.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 57.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 136.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 158.

Naproti tomu nový Most přímo podporuje děj: uniformnost nového města je metaforou uniformnosti životů lidí. Nový Most je tak zkondenzovaným modelem žití v celém socialistickém Československu, obraz konzumního, předem daného, stereotypního života. To, nad čím se ze začátku Viola pozastavuje, co odsuzuje a co jí odpuzuje, nakonec přijímá, podléhá názoru a myšlení většiny.

Ačkoliv Viola popisuje nový Most jako rodinné město, kde se nic neděje, zároveň je to pro mladou svobodnou ženu město svým způsobem nebezpečné, v jehož „večerních prázdných ulicích působí osamělá žena jako výkřik nebo dokonalá provokace.“¹¹¹ V novém Mostě je totiž vše přesně dáno – mladé svobodné ženy chodí do kaváren a barů, aby se tam nechaly svést místními mladíky, kteří si je odvedou domů, kde se stanou jejich manželkami, respektive služkami:

(...) kolem stolu velice mladých dívek krouží „mostečtí vlčáci“, jak si zdejší mladí muži domýšlivě říkají (Jarda Pašek pochází z nich), všichni vykrmení, elegantní, hluční a velmi sebevědomí. Ihned po mém příjezdu si mne prohlédli s odbornou věcností jižanských plantážníků inspektujících čerstvý import černošek z otrokářské lodi (...)¹¹²

Nový Most je podle Violy „jediné panelové velkosídliště a velkostroj na bydlení“¹¹³. Je zdůrazňováno veliké měřítko, ve kterém bylo nové město stavěno, ulice jsou „nazdařbůh luxusně široké“.¹¹⁴ Architektura nového Mostu je popisována jako uniformní, domy a ulice jsou tak stejné – jako životy jejich obyvatel.

(...) nikde žádná věž, zákoutí, schody, arkýř, socha, sloup, podloubí, výklenek, jen nekonečné lesklé řady parkujících aut a náhle tma, to jsme z města už venku, obracím se a jdu jinam, je to ovšem zase stejné a po půlhodině se mi zazdá, že tady jsem už byla, nejsem však schopna rozeznat to podle stejných domů a aut (...)¹¹⁵

To, co Viola a Kazan v Mostě hledají a nenacházejí, je únik před každodenní realitou žitou miliony lidí. A právě únik je téma vinoucí se celou knihou. Nudný a šedivý Most přirovnávají k exotickým destinacím: „Odtud by to na fotce vypadalo jako mrakodrapy v Riu,“ řekl mi Kazan. „Nebo jako v Limě v Peru, řekla jsem mu,“ „nebo Quito

¹¹¹ PÁRAL, Vladimír. *Radost až do rána*, s. 18.

¹¹² Tamtéž, s. 17.

¹¹³ Tamtéž, s. 16.

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Tamtéž.

v Ecuadoru.“¹¹⁶ Do mosteckých panelových domů si promítají sny o dálkách, chtějí jezdit dormobilem, aby byli volní, ale přitom nejsou schopní se přestěhovat třeba ani do jiného města v Čechách. Nakonec zjišťují, že to, před čím tolik chtěli uniknout, je v normalizačním Československu nevyhnutelné.

¹¹⁶ PÁRAL, Vladimír. *Radost až do rána*, s. 158.

2.1.4 Josef Volák: *Údolí radosti* (1978)

Autor

Josef Volák (1942, Kralupy nad Vltavou) je prozaik, autor knih pro mládež, překladatel a literární redaktor. Jakožto sběratel motýlů a brouků hodně cestoval, nicméně jeho život je spjat s českým severem. Vychodil základní školu v Děčíně a následně se vyučil elektrikářem v Meziboří u Litvínova. Pak nastoupil do chemičky v Záluží u Mostu. Při práci si ještě dodělal maturitu na střední průmyslové škole v Chomutově a stal se projektantem. Později vystudoval dálkově FAMU (obor dramaturgie a scenáristika). Bývá řazen ke spisovatelům tzv. severočeské literární školy. Patřil k významným osobnostem mosteckého kulturního života, na konci 60. let spoluzakládal společně s Daliborem Kozlem a Emilem Julišem mostecké nakladatelství Dialog a v roce 1990 se podílel na jeho obnově. Po zrušení původního Dialogu a jeho začlenění pod Severočeské nakladatelství byl vedoucím redaktorem jeho detašovaného pracoviště v Mostě. Knižně debutoval v roce 1969. Inspiraci pro knihy určené mládeži nacházel na svých cestách. Ve svém díle pro dospělé se zabýval hlavně manželskými a obecně milostnými vztahy.

Knih

Nejinak je tomu v *Údolí radosti* (1978). Jedná se o novelu¹¹⁷, příběh se odehrává během jednoho dne, kdy sledujeme postaršího muže, Emila Lochmana, který po návratu z nemocnice bilancuje svůj život. Cokoliv dělá, vzpomíná na svou ženu, která se během jeho krátké nepřítomnosti odstěhovala za svým milencem, a na své děti, které ho již nepotřebují. Přišel tedy o rodinu a kvůli úrazu předčasně i o práci v zálužské chemičce, kam nastoupil hned po válce. Jde o náladovou novelu, kde významnou roli hraje atmosféra měst Most a Litvínov a jejich okolí. Volák se nevyhýbá popisu negativních jevů, jako je například špatná kvalita ovzduší, jeho hrdina se však ve svém domově, v prostředí, kde žije, cítí dobře. Tím se Volák liší od Vladimíra Párala, a blíží má tedy svou poetikou k dalšímu představiteli tzv. severočeské literární školy – Jiřímu Švejdovi.

¹¹⁷ Někdy je též uváděno, že jde o povídku. Kniha má 151 stran.

Mostecko Josefa Voláka

První i poslední scéna knihy tvoří uzavřený celek. Čtenář sleduje Emila Lochmana, který příběh také vypráví, od rána jednoho dne do rozbřesku dne následujícího. I když Lochman místy pochybuje nad tím, zda měl jeho život smysl, průmyslové Mostecko, procesy opakující se den za dnem, ho naplňují klidem, pravidelné střídání denních a nočních směn jako by udávalo rytmus života v „údolí radosti“: „Ranní a noční směna se potkávají ve vchodech dílen a ve vestibulech továrních hal, jedni spěchají dovnitř mezi hučící stroje a k ponkům, druzí spěchají domů, dělníci v bundách i dispečeri s bílými límečky a s temnými kruhy pod očima (...)“¹¹⁸. To ještě Lochman leží ve své posteli v domku za Litvínovem a přemýšlí, co se událo v posledních dnech, kdy byl v nemocnici, myšlenky se mu zatoulají ale také k mládí, a dokonce i k dětství. Vzpomíná na život v Krušných horách, na své současné bydliště však nehledí s hořkostí. Divoká příroda Krušných hor a skrz na skrz průmyslové Mostecko nevytváří dva nesmiřitelné kontrasty, naopak – doplňují se: „ (...) spatřil nad spícím městem řídký závoj světla, růžový obzor, temné siluety Krušných hor a pod nimi záblesky a pásy světla, obrovskou fosforeskující hmotu továrny, a když se zaposlouchal do nočního ticha, zaslechl vzdálené skřípění první ranní tramvaje.“¹¹⁹ A Lochman to vnímá všemi smysly: „Vůně kypré půdy (byla to vůně dětství) se mísila s ostrou vůní chemie a občas i čpavou vůní přepáleného kabelu.“¹²⁰ V krajinně poničené průmyslovou činností, která by jiné lidi odpuzovala, prožil Lochman mládí, a díky tomu k ní má pozitivní, až romantický vztah:

(...) a upíral zrak před sebe do tmy, kde blikalo několik vzdálených světel a kde tušil město, spící a vzdálené jako jeho mládí, a vzpomněl si, jak kdysi dávno chodili s Rozou na dlouhé noční procházky kolem oprámů, ve kterých se utápěly hvězdy, a z vody stoupal chlad a tráva byla vlhká rosou, když do ní usedali, aby si vykouřili cigaretu a políbili se a objali mezi pahrbky sesuté půdy, a v prohlubních vystlaných březovým listím voněla mateřídouška zrovna jako v Habrovanech.¹²¹

Lochman se rozhodne pokusit se urovnat vztah se ženou a dětmi. Tramvají jede do Mostu, kde jeho žena pracuje a syn bydlí, čtenáře bere s sebou a provádí je po svém mikrokosmu. Lochman s láskou vzpomíná na svou práci, pachy chemičky vnímá jako libé vůně:

¹¹⁸ VOLÁK, Josef. *Údolí radosti*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1978, s. 11–12.

¹¹⁹ VOLÁK, Josef. *Údolí radosti*, s. 151.

¹²⁰ Tamtéž, s. 101.

¹²¹ Tamtéž, s. 149.

Za hradbou z hliníku, skla a umělých hmot hučel provoz složitých aparatur. Lačně nasál přiván větru, který přinášel vůni benzínu a fenolu. Každý metr půdy tu voněl chemií a Lochman si vzpomněl na dlouhé pochůzky kabelovými trasami, vinoucími se nepředstavitelnou změť a podzemních rozvodů.¹²²

Chemičku na několika místech popisuje jako „gigantickou“, jako „obrovskou světélkující průmyslovou aglomeraci“¹²³, kde „ (...) se zvedají betonové válce tankových nádrží, ramena jeřábů, destilační kolony a záhadné průhledné ocelové aparatury, zářící v noci jako útroby tajného Verneova města“¹²⁴.

V *Údolí radosti* jsou Most a Litvínov jakoby jedno, jako by šlo jen o dvě zastávky na trase tramvaje. Lidé běžně jezdí tam a zpět. Tu koupit něco v Litvínově, tady zajet tramvají pro něco do Mostu. Při své cestě z Litvínova do Mostu se Lochman zastaví za synem, který pracuje v chemičce v Záluží, tedy přesně na půli cesty mezi oběma městy. Lochman v chemičce prožil celý svůj dospělý život, pomáhal jí po válce obnovovat a má k ní pozitivní vztah, tak jako k celému kraji:

V rychlodráze, která se drala mezi haldami skrývky z povrchových dolů, v proudu vzduchu, deroucím se dovnitř otevřenými okny, stál Lochman na zadní plošině vozu a pozoroval zaujatě krajinu. Nejprve se objevily nové nadjezdy a zaleskly se pásy kolejí, směřující k omšelé budově litvínovského nádraží, odkud se zvedal těžký, hustý, mastný kouř z kovového komínu. Pak se přiblížily plochy sežehlé vegetace a pod nimi v změněné perspektivě bělostné nafukovací hangáry mezi topoly, jako by tam někdo pohodil dvě gigantické peřiny. Nakonec spatřil siluetu nové chemické továrny, která se vynořila pod šikmými paprsky slunce jako hradba žíhaná barvami, stříbrnou, sírově žlutou na obkladech budov a šedou na nosících a potrubních mostech. K blankytné obloze stoupala pára a namodralé dýmy. Zavanula ostrá vůně benzínových frakcí.¹²⁵

Vystoupí ve starém Mostě, aby se trochu prošel. Život ve starém městě už víceméně není, centrem dění je již město nové. Nový Most mu nevádí, ale jeho sentimentálnímu ladění je bližší starý Most, který si romantizuje. Špínu a trosky starého města nevidí jako něco odpudivého:

Panebože, jak zatoužil po procházce černým dusným a zaprášeným Mostem, starými ulicemi, opuštěnými parky, kde běhají psi a na mechem obrostlých lavičkách u tiskárny nebo za divadlem sedávají cikánky a kouří své půlky cigaret, zatímco se děti, černé a kudrnaté jako čerti, batolí na kšírech kolem po trávníku.¹²⁶

¹²² VOLÁK, Josef. *Údolí radosti*, s. 101.

¹²³ Tamtéž, s. 63.

¹²⁴ Tamtéž, s. 14.

¹²⁵ Tamtéž, s. 95.

¹²⁶ Tamtéž, s. 37.

Lochmanův život byl naplněn prací, své zvyky si uchovává i po nuceném odchodu do důchodu: vstává v pět hodin ráno, ať je všední den, nebo neděle. Práce jako taková hraje důležitou roli v jeho životě – a jak bourání starého, tak stavba nového města je nakonec prostě práce a práce a pracovitých si Lochman všímá a cení:

Zatímco na pravé straně silnice vyzařoval ze zelených plání zalesněných výsypek klid, nalevo vládl čilý pracovní ruch. Rozšiřovali tu seřazovací nádraží. Podbíjecí stroje hlomozily a chlapi na kolejích byli svlečeni do půli těla a leskli se potem, celá stanice tramvaje se utápěla ve vlnách rámusu. Těsně před Lochmanovým zrakem pracoval podivný stroj. Obrovský, skoro deset metrů vysoký hydraulický buchar hrozivými údery ocelového kladiva zatloukal do břehů potoka profilované piloty. Údery stroje náhle souzněly s Lochmanovým srdcem. Díval se na to divadlo uchváceně, pozoroval haldy písku, fošny, vdechoval spálený benzin, a když se dal vůz pomalu do pohybu a míjel dělníky, kteří se opírali o lopaty a krumpáče, Lochmanův pohled se setkal s pohledem dohola ostříhaného cikána, který mu posměšně zasalutoval. Lochman se vyklonil z okénka a zamával mu, ale tramvaj ho už unášela k Mostu.¹²⁷

Nový Most je pro něj svou architekturou stejně fascinující jako bludiště chemičky. Je to sice jiné než starý Most nebo Krušné hory, ale není to jen proto špatné:

Okrsek 21 se tyčil svými šedivými věžáky nad Mostem jako Manhattan, dlouhé obytné bloky, zalomené v tupých úhlech tvořily hluboké kaňony, nad kterými s křikem kroužili rackové a vrány. (...) Širokými ulicemi, plnými aut na vyasfaltovaných dvorech, profukoval průvan. Uprostřed obytných bloků byl uměle vybudovaný kopec se zříceninou hradu z betonových skruží, se stupátkami a prolézačkami. (...) Za pletivovým plotem rostlo ve vyrovnaných řadách tisíce mladých ovocných štěpů, které jednou vytvoří sad a dají obyvatelům téhle mostecké výspy ovoce.¹²⁸

Starý Most a všechna místa, která důvěrně znal, jsou pryč, to je prostě fakt, se kterým se smířil – stejně jako se nakonec smíří se svým osudem. Promluví si se ženou, zastaví se u syna, domluví si návštěvu u dcery. Nic není ztraceno. Domů se vrací nad ránem, kdy na Mostecku začíná další den, opět zvoní budíky, opět jedou lidé nabitými tramvajemi na ranní směnu. Každý den je nový začátek.

¹²⁷ VOLÁK, Josef. *Údolí radosti*, s. 103.

¹²⁸ Tamtéž, s. 128.

2.1.5 Vojtěch Cach: Stanice Minerva (1986)

Autor

Vojtěch Cach (1914 Vídeň – 1980 Praha) byl dramatik, spisovatel, scenárista. Narodil se ve Vídni, po skončení první světové války rodina přesídlila do Čech. Vyrůstal a dospíval ve východních Čechách. V roce 1934 začal pracovat jako novinář, po vojně střídal zaměstnání a byl i nezaměstnaný. V roce 1944 se dostává poprvé na Mostecko, kde byl totálně nasazen v chemickém závodě v Záluží, odkud uprchl a do konce války se skrýval. V roce 1946 se na Mostecko vrací a pracuje jako zásobovací a poté kulturní referent v Severočeských hnědouhelných dolech. Od roku 1947 působil opět jako novinář, nejprve v Ústí nad Labem, následně v Praze. V 60. letech se stal spisovatelem z povolání, v 70. a 80. letech pracoval znovu jako novinář a scenárista. Tvorba Vojtěcha Cacha je spjatá s českým severem, významně ho ovlivnily jeho dva krátké pobyty na Mostecku. Tento region zachytil v knize reportáží (*Čas nestačí člověku*, 1949), v divadelních hrách (*DS 70 nevyjíždí*, 1947, *Duchcovský viadukt*, 1950, *Mostecká stávka*, 1953 a další), rozhlasových hrách a próze (*Praskot ve větvích*, 1978, *Stanice Minerva*, 1986). Debutoval na konci 40. let jako autor budovatelských dramát, „vyjadřujících oficiální komunistickou ideologii a naplňujících dobovou představu socialistického realismu a budovatelského dramatu“¹²⁹. Cach údajně také jako vůbec první uvedl do českého dramatu postavy Klementa Gottwalda a Antonína Zápotockého, a to konkrétně ve hře *Mostecká stávka* (1953).¹³⁰ Jak se rozvolňovaly normy literatury, zájem o jeho díla upadal. Nakonec opustil dramata a psal prózu. Ačkoliv většina kolonizačních románů vycházela v 50. letech, Cach ten svůj – *Praskot ve větvích* (1978) – píše za normalizace.

Knihy

Stanice Minerva je novela s banální kriminální zápletkou, kdy dojde nejprve ke zmizení jednoho ze členů havířské party, kteří obývají jeden dům v bývalé hornické kolonii Minerva, následně dojde k další vraždě. Vše úspěšně vyšetří kapitán Kosek. *Stanice Minerva* byla Cachem původně napsána jako rozhlasová hra a uvedena v roce 1977, knižně vyšla až po

¹²⁹ ŠORMOVÁ, Eva. Vojtěch Cach. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 1998 [cit. 13. 3. 2021]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=268&hl=cach+>

¹³⁰ KOVÁŘÍK, Vladimír. *Literární toulky po Čechách*, s. 317.

jeho smrti, a sice v roce 1986. Nebyl jediný, kdo se v normalizační době rozhodl prezentovat Mostecko (případně severní Čechy obecně) jako místo, kde se dějí zločiny. V 80. letech píše kriminální povídky z Mostecka např. I. M. Jedlička.

Mostecko Vojtěcha Cacha

Příběh začíná v omšelé hospodě, „zapadáku havířů“. Atmosféra místa je od počátku líčena jako tajemná – jarní pošmourný podvečer, nízko plující, rozedraná dešťová mračna. Do hospody přijíždí dva neznámí cizinci, Emil a Franta. Nepohodnou se s jedním z místních štamgastů-havířů, kterému říkají Kropenatý a který tu noc zmizí. Kropenatý bydlel spolu s dalšími, dalo by se říci lidmi bez domova, na Minervě. Minerva je železniční stanice, ale zároveň se tam těží uhlí a bývala to hornická kolonie, kterou postupně ukusují rypadla. Na Minervě bydlí havířka Kateřina, tvrdá a přísná žena, hrdá na svůj kraj, která zde poskytuje přístřeší právě havířům v nouzi. U ní se ubytují Franta a Emil po odchodu z hospody, protože se jim po cestě porouchá auto. Franta a Kateřina v sobě naleznou zalíbení. Záhadné zmizení Kropenatého přijíždí vyšetřovat kapitán Kosek, je ze severu Čech, ale ne z Mostecka, a autor jeho očima čtenáři představuje krajinu: region se mu jeví jako sice průmyslový, ale fascinující, tato podmanivost průmyslového Podkrušnohoří je ještě znásobena kontrastem s poklidnou a idylickou krajinou Českého středohoří:

Obstarožní vozidlo projíždělo krajinou pod Krušnými horami, krajinou s poklidnými enklávami v rozložitém a ruchem překypujícím kotli, v nichž jako by se rozpouštěly škodliviny průmyslových exhalací. Z druhé strany se vzdáleněji přiklánělo Středohoří s malebnými zákoutími a zasmušilými a někdy zas jiskřivými siluetami výškově rozdílných vrchů. Kapitán Kosek natolik podlehl podmanivosti nabízejících se panorámat, že přejel nejbližší odbočku k hospodě U staré lípy. Nelitoval toho. Díky tomu nedopatření se mohl pokochat podívanou na sluncem zalitá pohoří na obou stranách, a to ještě z obráceného směru.¹³¹

Kapitán Kosek se ubytuje ve starém Mostě, v kdysi pompézním hotelu Praha:

O několik desítek metrů dál už bylo vidět rozvaliny činžovních domů. Neklamná známka, kam až se dere skrývka lomu. Ještě před několika lety se tam vybírala uhelná zásoba z původní důlní míry hlubinovým způsobem. I pod našedle modrou oblohou působily sutiny domů jako po bombardování. A přece by se tomuto prostředí těžko zpronevěřoval, patřil do něho, všemi póry přijímal jeho charakteristické pachy a dramatickosti atmosféry. Zajel s vozem na náměstí před hotel, v němž se hodlal ubytovat. Průzorem mezi omšelými starosecesními fasádami spatřil pár rozvalin. Napadlo ho, že se mu tak nabízí jeden z posledních pohledů. Zítra,

¹³¹ CACH, Vojtěch. *Stanice Minerva*. Praha: Melantrich, 1986, s. 39.

pozitíí bude vše jiné...Vešel do hotelové haly značně skromných rozměrů, takže označení hala znělo až hyperbolicky.¹³²

Vyšetřování probíhá v okolí Minervy i přímo ve velkolomu: „V jejich blízkosti hučely stroje na uhelných dílech, skřípěly koše rýpadel, tu a tam prot'al ovzduší pospíchavý hvizd lokomotiv (...)“.¹³³ Líčení drsné, průmyslové krajiny slouží pro dokreslení atmosféry kraje na severu, kde o zločiny není nouze.

Franta a Emil se za měsíc vrací do Mostu, jsou tentokrát zaměstnaní na stavbě nového Mostu: vozí materiál na nově vznikající sídliště. Franta a Kateřina navazují vztah. Uplynula krátká doba, ale okolí Minervy se proměnilo, Franta říká Kateřině: „Fakt se to tu pekelně změnilo, káru sotva otočím, důl vám leze pomalu do oken. To je něco úžasnýho! Vy vlastně ani sklep nepotřebujete, uhlí přímo u nosu!“¹³⁴

Nakonec zmizí i Franta a je nalezen mrtvý. Kapitán Kosek vyšetřuje i tuto druhou vraždu a díky svým znalostem: „ (...) slouží v tomhle kraji už nějaký čas a má jisté znalosti o povrchovém dolování“¹³⁵ případ vyřeší. Na posledních stránkách se dozvídáme, že oba dva, Kropenatého i Frantu, zavraždil Emil.

Starý Most je líčen jako místo, které bylo kdysi živé, významné, důležité, dnes je z něj ale nudné, ospalé město, kde se nic neděje. Jeho slavné časy a revoluční hornická minulost jsou připomínány na několika místech, kdy je na meziválečné Mostecko vzpomínáno jako na místo, kde „kypěl život“ a kde se „stokorunami frajersky zapalovaly cigarety“¹³⁶, ve vzpomínkách žije Most jako „rušná hornická metropole“¹³⁷. Jenomže tyhle velkolepé časy jsou už pryč: „Všechno tu jde do tentočky, myslím to staré město s těma ošklivýma barákama, ale ne zas tak odpudivýma, když tu vyrostlo několik generací, a nejen šmejdu, ale lidí k užítku, co republice něco dali...“¹³⁸ Nyní je Mostecko místem, které se neustále mění, zde dne na den, celá oblast je v pohybu. V tomto koutě světa i „nejpodrobnější mapy pozbyly na platnosti“¹³⁹, protože v této části uhelné pánve se silnice a cesty neustále měnily, jak

¹³² CACH, Vojtěch. *Stanice Minerva*, s. 52.

¹³³ Tamtéž, s. 64.

¹³⁴ Tamtéž, s. 55.

¹³⁵ Tamtéž, s. 183.

¹³⁶ Tamtéž, s. 7.

¹³⁷ Tamtéž, s. 54.

¹³⁸ Tamtéž, s. 158.

¹³⁹ Tamtéž, s. 7.

ustupovaly těžbě. A u Cacha neustupují jen silnice a cesty, „ani ta silnice tu nezůstane. Před oprámem nic neobstojí, vůbec nic!“¹⁴⁰ Uhlí prostě musí ustoupit vše, některé postavy proti tomu sice protestují, především proto, že nechtějí opustit své domovy ve starém městě, ale není jim to nic platné a od „hospodského remcání“ nepřechází k činům.

A specifický kraj, „sever kamaráde, tady jeden nikdy neví“¹⁴¹, je obydlen svéráznými figurkami, které mají svůj domov rády, i když si uvědomují jeho nedostatky. Tyto staré Mostečany Cach nevyobrazuje jako lidi, kteří zde nemají kořeny, a proto je jim jedno, co se kolem nich děje. Zobrazuje je naopak jako lidi, kteří přijali novou, severskou identitu a svůj domov před lidmi odjinud brání, to se ukazuje například ve scéně, kdy se Kateřina seznámí s Frantou, kterému se Most a jeho okolí nezdají bezpečné. Kateřina se ale snaží konfrontovat Frantův stereotypní pohled na region: Franta se jí několikrát zeptá, jestli se na Minervě nebojí, a když ona nechápe, proč by se měla bát, když je tam doma, Franta odpovídá: „Hm... halda vedle haldy, kopce navážky a zase hlubáně, že by se město do nich vešlo jako nic,“¹⁴². Načež Kateřina odvětlí: „Zapomněl jste na hrušky.“¹⁴³ A protože Franta neví, o čem mluví, vysvětlí mu: „Když někdo začne o tomhle kraji, napovídá toho o uhlí víc než zdrávasmarií. Ale o hruškách nic. A měl by. Bývalo jich tu požehnaně, a jakých hrušek! Se zvláštní chutí. Asi po tom uhlu (...).“¹⁴⁴

¹⁴⁰ CACH, Vojtěch. *Stanice Minerva*, s. 33.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 45.

¹⁴² Tamtéž, s. 33

¹⁴³ Tamtéž, s. 30.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 30.

2.1.6 Alžběta Šerberová: *Sbohem, město M* (1991)

Autorka

Alžběta Šerberová (1946, Příbram) je původně dělnice, postupně se vypracovala na novinářku a spisovatelku. Autorka knih pro děti a dospívající dívky a také milostných povídek a novel. Narodila se sice v Příbrami, ale od roku 1949 žila v Mostě. Studovala na učilišti v Chomutově a následně ještě na střední průmyslové škole v Chomutově a v Praze. Poté pracovala v různých dělnických profesích. V letech 1967–1974 studovala na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy obory filozofie a historie. Debutovala v roce 1966 (časopisecky), první próza jí knižně vyšla v roce 1970.

Kniha

Próza *Sbohem, město M* vznikla už v 70. letech, ale vydána byla až v roce 1991. Podle *Slovníku české literatury po roce 1945* jde o pokus „o obraz autorčiny vlastní generace a její snahy udržet si v souladu s romantickými ideály mládí nonkonformní a smysluplný život“¹⁴⁵. Děj se točí kolem několika dvojic Mostečanů, původně z Juarezovy ulice ve starém Mostě, kteří postupně ze starého města přesídlují do nového. Ústředním párem, ke kterému se všichni ostatní vztahují a který je všechny spojuje, jsou Broňa a Kvido. Ti jako jediní z nich žijí šťastně a ve skutečné lásce, zatímco vztahy ostatních jsou naplněné záští, falší a lžemi. Paradoxně z toho, že jsou jiní, je Broňa nešťastná, nepřeje si, aby se s Kvidem nějak odlišovali od svých přátel, známých a sousedů. Postupně se všichni stěhují pryč z města, z jejich ulice, pak i z jejich domu, ale oni, na Bronino přání, zůstávají. Jak se vyprazdňuje město, mění se i jejich vztah, který Broňa úmyslně dožene až k rozvodu, ač k tomu není žádný skutečný důvod.

Mostecko Alžběty Šerberové

Kniha je rozdělena do pěti oddílů, které nesou názvy: *Město, Lidé, Léto, Moře, Chrám*. Má zvláštní kompozici, příběh a i forma jsou částečně koláží. V úvodní scéně potkává Romeo v

¹⁴⁵ NOVOTNÝ, Vladimír. Alžběta Šerberová. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 1998 [cit. 13. 3. 2021]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=874&hl=%C5%A1erberov%C3%A1+>

mostecké galanterii Julii a osudově se do ní zamiluje. Teprve později je čtenáři odhaleno, že Romeo je Kvido a Julie je Broňa, ústřední dvojice příběhu. Mají láskyplný vztah, bydlí ve starém, chátrajícím bytě ve starém Mostě. Broňa se urputně odmítá přestěhovat na sídliště do nového Mostu. Obklopují je jejich známí – Kvidův bratr Mirek a jeho žena Marta, kamarádky Gisela a Táňa. Všechny vztahy, kromě toho jejich, jsou plné falše a nenávisti. To vede k tomu, že v podstatě všichni na Broňu žárlí – muži jako na milenku, kterou by chtěli, ženy jako na nedostižnou sokyni. Broňu to trápí, přála by si žít konvenční život jako všichni ostatní: „Nejsme normální, protože jsme šťastní. Oni normální jsou. Chci k nim.“¹⁴⁶

Romantická scéna jejich seznámení je utnuta strohým novinovým výstřížkem, který hlásá, že „v souvislosti s nutností rozšířit efektivní povrchovou těžbu hnědého uhlí v severních Čechách v Československu, která má základní význam pro ekonomický rozvoj země, bylo rozhodnuto vytěžít uhelnou sloj, ležící na území města Mostu. (...)“¹⁴⁷ Novinové výstřížky, telegramy a dopisy se vyskytují v celé knize. Kromě toho je hlavní příběh prokládán epizodními příhodami, které s ním nijak nesouvisejí, jen dotváří atmosféru: policisté, kteří nemohou vyšetřovat vraždu, protože místo činu zmizelo společně s kusem města, bohatý pár emigrantů z Německa, který chce naposledy vidět místa, kde se dříve scházeli, ale nemohou je najít, staří přátelé, kteří v mikrobuse jezdí po starém Mostě celou noc a hledají místa mládí a hotel Grand, nakonec odjíždí z Most zklamaní a jeden z nich to komentuje slovy: „V jistém případě je bod M na přímce m výrazem pouhého smrsknutí nekonečna ve směru uvažované přímky–.“¹⁴⁸

Celý děj se odehrává během jednoho roku, od podzimu do podzimu, přičemž podzim můžeme vnímat jako paralelu k zániku města. Jaro pak jako naději, kdy Broňa otěhotní a vymýšlí, jak by narození dítěte mohlo zabránit jejich vystěhování z Mostu: „No co? Když se narodí tady, ještě ve starém Mostě, získá tu přece... jak je to s cizincema, když se jim narodí dítě už v jiném státě? Získá automaticky občanství, ne? No a když se nám narodí tady, bude mít právo tu bydlet a my s ním.“¹⁴⁹

¹⁴⁶ ŠERBEROVÁ, Alžběta. *Sbohem, město M*. Praha: Československý spisovatel, 1991, s. 213. ISBN 80-2020260-9.

¹⁴⁷ ŠERBEROVÁ, Alžběta. *Sbohem, město M*, s. 14.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 165.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 121.

Všichni „přátelé“ (kromě Táni) se snaží Broně a Kvidovi ublížit, protože je pálí jejich štěstí. Mirek miluje Broňu, zatímco jeho žena Marta miluje jeho bratra Kvida. Nejdále je ve své nenávisti Gisela, původem Chorvatka, kterou do Čech přivedl její manžel Béda, který ji podvádí a nakonec ji opustí. Most pro ni byl symbolem blahobytu: „Hlavně do bohatého města,“ poručila, když se hutní inženýr Suchý rozhodl pro jiné místo. Volili mezi Ostravou a Mostem a vyhrál Most (...)“¹⁵⁰ Dokonce zachází tak daleko, že když Broňa přijde o své nenarozené dítě, sama se otráví, aby potratila – uvažuje nad tím tak, že se přece nenechá zničit těhotenstvím a vysilující péčí o dítě, když Broňa bude bezdětná, bude mít stále svou figuru a bude bez starostí. Staré město, na kterém Broňa tak lpí a ze kterého Gisela odešla na nové sídliště jako první, se stává metaforou vztahů všech postav. Gisela ví, že Broňa staré město miluje, obzvlášť kostel Nanebevzetí Panny Marie, svou nenávist k ní tedy obrací proti stavbě: „Gisela jde a rozbíjí, co se ještě rozbít dá. Kope do sloupů a kabelkou chce otloukat stěny. U zpovědnice prolomí ztrouchnivělé klekátko a pak si klekne na zem. Neví, z čeho se vyzpovídat, a tak jde a utrhne kousek záclonky, který na zpovědnici zbyl.“¹⁵¹

Broňa se cítí být v bezvýchodné situaci. Již dvakrát potratila. Lidé, které považovala za své blízké, ji nenávidí, aniž by věděla proč. Zbourání města tak vidí Broňa jako „ohromnou příležitost“, která je ale velmi temná. Když se jí Kvido ptá, k čemu má být ta příležitost, řekne, že k tomu, aby zanikli i oni dva. Broňa to odůvodňuje tím, že je ostatní nemají rádi. Bojí se: „ (...) Copak ty to, k čertu, nechápeš? (...) Už nikdy nebudeme jako dřív, když nebudeme tady!“¹⁵²

Kvido se odmítá na jejich šílených plánech na bezdůvodném zničení jejich vztahu podílet, Broňa tedy vše naplánuje sama. Jak se bude bourat staré město, bude ona ničit svůj šťastný vztah. Až už nebude nic, na čem by jí záleželo: domov ani milovaný člověk, vše si zaznamenává barevnými tužkami do plánu likvidace města:

Například padne-li holičství v Liliové, měl být Kvido vypuzen z ložnice do obýváku. Současně s Cukrářstvím má být Konec domácí pohodě. Nebude-li mít Kvido do té doby milenku, najít mu ji. (...) Kněžská ulice je dlouhá. Její šipka likvidace je hustě popsána: Zakoupit televizor. Domáhat se nových šatů. Naučit se počítat. Nesnášet sex. Tři další muže. Uhodit Kvida. (...) V určitém směru šipky houstnou. Město tam končí. Co se

¹⁵⁰ ŠERBEROVÁ, Alžběta. *Sbohem, město M*, s. 65.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 69.

¹⁵² Tamtéž, s. 91.

děje v životě? Převést sex na záležitost rutiny a ne lásky! Podtrženo. Seznámit se s MUDr. Plzákem je v závorce. Harmonogram pokračuje: provádět zlomyslnosti Kvidovi. Rozzuřit ho. Sklíčit. Zničit. Město mizí – ROZVOD. (...) Čas bouřlivě postupuje plánem. Dějiny jednoho manželství a města se uzavírají barvou modrou, zelenou, červenou a žlutou. (...) Hvězdy bledě září. Broňa uklidí tuhy a přegumuje zašpiněný okraj plánu. Usměje se. Sbohem, město M.¹⁵³

Jak vidíme, město Most je v románu Alžběty Šerberové jednou z hlavních postav, nikoliv pouhým pozadím, na kterém se odehrává příběh. Postavy mají s městem vztah jako s jakoukoliv další postavou – nenávidí ho, milují, případně ho i personifikují:

Zná tohle město skrz naskrz a sestupuje do něj vladařsky, s příchutí hořka hluboko v hrdle: utěš mě. Utěš mě, město proložené dynamitem, město s nervy potrhaných drátů, nic nenesoucích kabelů, zpuchřelých ocelových lan, město dnes v noci jako každé jiné, pohádkově bílé, město zkázy, lásky, chemických splašků, tun uhlí, stěhovacích vozů, zrušeních kuchyní a maleb, zapomenutých kanapí a porcelánových tanečnic, město opuštěné, rozsvícená loď, dnes se hraje a tančí, ještě se štědrovečeří, kapelníci dělají jako že nic, a podpalubí města, zatopené uhlím, táhne zvolna a nepovolně bíle rozzářený Titanic až ke dnu.¹⁵⁴

Sen, imaginace a až halucinogenní výjevy hrají v celém příběhu velkou roli. Vše je jakoby na hraně – mezi snem a realitou, mezi novým a starým městem. Potkáváme zvláštní postavy: stařenu jménem Pallas Athéna, sestry, které se obě jmenují Eva a mají extrémně dlouhé vlasy, Broňu pro její křehkost mnoho lidí považuje za anděla. Staré město má magickou atmosféru:

Kvido potkal Aldovy Evy v neděli ráno v mlze, když hledal domovní dveře. Mlhy na Mostecku připomínaly šílenství, zrovna tak náhlé i trvalé, vražedné i něžné, nevyhladitelné. Stane se, že mlha náhle jako opona ujede k nebi a skvělá, strhující scéna zaprášeného Mostu zalitého sluncem je vydána v celé hrůze zázraku. Ale někdy se nezvedne vůbec a lidé bloudí dnem tlumenými kroky po vlhké kluzké dlažbě plné děr. Učitelé matematiky otevírají okna a s vítězným pohledem v šílených očích konečně demonstrují nekonečno. Auta se s hukotem a žlutými světly řítí do smyků. Stařenky vůbec nevycházejí, protože vědí, že by se ztratily. Výčepy v ten den chrlí zlaté gejzíry. Nový příchozí je vítán hysterickým veselím a oslavován jako horolezec došlý vánicí či lavinou. Mlha se usazuje v krku, ve vlasech, v plicích a v duši. Je plná křivice, popílku, síry, chemických splašků, nemocí... Je silnější než tma a noci jsou tu žlutozelené.¹⁵⁵

K poetizaci atmosféry slouží také postavy Romů. Na prvních stránkách knihy se sice seznamujeme s epizodním příběhem, kdy se scenárista Benedikt z Prahy přijíždí podívat do

¹⁵³ ŠERBEROVÁ, Alžběta. *Sbohem, město M*, s. 210.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 107.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 44.

starého Mostu, zda by to nebyla vhodná lokace pro natočení jeho příběhu, načež je záhy okraden, přepaden, zmlácen a po pobytu v nemocnici nadobro odjíždí zpět do Prahy. Jinak ale romské postavy slouží k romantizaci tajemných uliček a polorozbořených domů starého města: „Někde zpíval cikán, na dolech skřípěly bagry.“¹⁵⁶ nebo: „Jen cikáni chodili do přízemního bytu hrát na staré kytary. Pallas Athéna seděla v koutě na roztrženém slamníku a mezi zuby jí visela dýmka. Dvě cikánky pravidelně tančily.“¹⁵⁷

Nakonec Broňa a Kvido zůstanou bydlet v Juarezově ulici jako jediní. Když je jede navštívit Táša, která už bydlí na novém sídlišti, má problém najít cestu: „Já málem spadla do jámy. Za Teplickou... Vždycky tam byla ulice. (...) Buď to museli přes noc vyhloubit, nebo se to propadlo. Ulice najednou končí. Dál nic. Nic! Nic!“¹⁵⁸

Staré město se pro své někdejší obyvatele stává jen matnou vzpomínkou – prázdné, špinavé, ale i tak líbezné, do jeho ruin chodí jako turisté na nedělní vycházky. Broňa se pokouší smířit se s blížícím se stěhováním – nikdo už jim není ochotný přivést na starou adresu uhlí na zimu, ukradnou jim vstupní dveře... Starý a nový Most netvoří ostrý kontrast, resp. jen Broňa to tak vnímá. Ostatním je starého města sice líto, ale jeho zánik přijímají jako nevyhnutelnou nutnost. Někteří se nakonec rádi stěhují z rozpadajících se domů do nových, panelových, kde je ústřední topení a teplá voda. Nakonec – mění se jen kulisy, lidé a jejich vztahy zůstávají: „Zapálil si cigaretu a díval se na moderní město v dáli, tak vysoké a bílé, docela nedaleké, naplněné teplou vodou, párou, smíchem i řevem, věrnými a nevěrnými ženami, lajdáky, lháři, vědci, povaleči, lidmi zbabělými i lidmi s velkou krásou, krátké vlasy, dlouhé vlasy, rovné nosy, štíhlé nohy, rudá ústa, Broňa.“¹⁵⁹

Nakonec atmosféra a život v obou městech jsou si docela podobné: staré město je popisováno jako ospalé, všichni odchází, nic zajímavého se tam neděje, je to místo, kde „znamení rozpadu vtisklo všemu jakoby antický ráz“.¹⁶⁰ Podobně nudné bezčasí panuje i na sídlišťích nového Mostu: „Pozdně odpolední náměstí bylo prázdné. Lidé se koupali v

¹⁵⁶ ŠERBEROVÁ, Alžběta. *Sbohem, město M*, s. 80.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 175.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 194.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 203.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 15.

oprámech, pili limonády a ti, co se tu přece jen loudali, lízali zmrzlíny a nanuky. Slunce ujíždělo k západu, někde za ulicí, která končila nebem a hnědouhelným dolem.“¹⁶¹

Broňa se chodí dívat na sídliště do nového Mostu, aby se psychicky připravila na to, co ji čeká. Nejvíc ze všeho ji děsí, že už nebude obklopena zelení. Vždy tak bez ohlášení zmizí a Kvido se o ni strachuje a chodí ji hledat:

Chytil ji teprve v jedné z ulic, kde už bylo všechno z betonu: vozovka, domy, cesty, ticho vzduch. Úzký pruh nebe byl citlivě veden z betonu namodralého a podepřen několika věžáky. (...) V ohromných šedých domech kolem se probouzel život. (...) „Vždyť je tu docela hezky,“ řekl a ukázal hřebínkem na okna. „Těch osudů. Za každým oknem. Tak blízko u sebe. (...) Vypadá to jako loď. Lodě jsou prima věc.“¹⁶²

Broňa mu ale odporuje: „Lodě možná. Ale tohle jsou škatule. Ohyzdné škatule nacpané lidmi. Bez zahrad.“¹⁶³

Příběh končí snovou scénou, Kvido a Broňa se skutečně rozvedou, zároveň jsou ale pořád spolu – milenec, se kterým si Broňa začala dopisovat, aby uspíšila pád manželství, je ve skutečnosti její manžel Kvido. Leží před nimi tedy nový začátek, stejně jako před jejich městem. V poslední scéně se dává do pohybu kostel Nanebevzetí Panny Marie, nejvýraznější symbol starého města, který přežil i jeho zánik.

¹⁶¹ ŠERBEROVÁ, Alžběta. *Sbohem, město M*, s. 201.

¹⁶² Tamtéž, s. 160.

¹⁶³ Tamtéž, s. 161.

2.1.7 Pavel Brycz: Mé ztracené město (2008)

Autor

Pavel Brycz (1968, Roudnice nad Labem) je spisovatel, básník, středoškolský pedagog, textař a autor literatury pro děti. Velkou část života prožil v severních Čechách. Absolvent mosteckého gymnázia, pokračoval ve studiích na labskoústecké UJEP, obor český jazyk a literatura, následně studoval ještě dramaturgii na DAMU v Praze. Začínal jako básník, postupně se přeorientoval na prózu, zejména na povídky. Držitel Státní ceny za literaturu a Ceny Jiřího Ortena.

Knih

Novela *Mé ztracené město* vyšla v roce 2008 a děj je zasazen do 60. až 80. let hlavně do Mostu, částečně do Prahy. Kniha není nijak ideově zabarvena, patří k novému typu reflexe poválečného a komunistického dědictví Sudet. Samotné město Most není jen kulisou pro Bryczovy postavy, v příběhu hraje hlavní roli.

Mostecko Pavla Brycze

Příběh nám v ichformě vypráví bezejmenný hrdina jako vzpomínku na dětství a mládí. Začíná v okamžiku těsně před vlastním narozením a končí v době svých studií na pražské FAMU. Jeho snem je pracovat u filmu, aby mohl nechat jako kulisy postavit starý Most, aby se tak ještě jednou mohl projít po svém milovaném městě. I když celá kniha vlastně pojednává o zániku města, po kterém hrdina teskní a o kterém sní, nejedná se o tragický příběh, nýbrž o příběh dětství a dospívání na zvláštním, speciálním místě.

Bryczův vypravěč se narodil ve starém Mostě, který během jeho dětství postupně bourají, ulice mizí, periferii města začínají ukusovat rypadla. Vypravěč prožívá různá dobrodružství se svým spolužákem Csesznokem. Do města přijíždí filmaři a chlapani společně v několika filmech hrají umírající vojáky, zatímco ve skutečném životě prožívají první lásky a pokusy o získání sexuálních zkušeností.

A tak začal můj frontový příběh. Ulicemi města pochodovaly všechny armády světa a vyhazovaly do povětří historické secesní budovy i barabizny z romské čtvrti, v jedné ulici se potkal generál Svoboda s hrdiny od

Sokolova, ve druhé pochodoval wermacht a zpíval hurah nach England, obrněné transportéry generála Pinocheta mířily k paláci prezidenta Allenda, Židé ve varšavském ghettu zoufale povstali proti nacistům...¹⁶⁴

Podobně jako u Šerberové se i zde míchá realita s fantazií a snem a někdy se nedá určit, co je skutečné a co není. Obzvláště to platí pro závěrečnou pasáž knihy. Stírají se hranice mezi filmovými kulisami a skutečným městem. Tyto hranice jako by přestávaly existovat i ve vypravěčově myslí: různé budovy ve starém Mostě nazývá nikoliv jejich jmény, ale podle toho, co mají ve filmech představovat: knihovna je hlavní štáb gestapa, městský soud je palác La Moneda... Dokonce samotné město nepojmenovává jeho jménem, nýbrž zásadně jako „hlavní město Chile“. Vypravěč a lidé kolem něj, tak jak je líčí, žijí v jakémsi paralelním Mostě, on sám odmítá Most jako ošklivé místo atd., je to jeho milované místo. Sice si jako mladík přál z Mostu uniknout do Prahy, ale když se tam skutečně přestěhuje, cítí se „jako voják na nepřátelském území“¹⁶⁵ a klid nachází jedině při návštěvě rodičů v Mostě, sice je to nový Most, ale pořád Most. V Praze totiž zjišťuje, že lidé, kteří v Mostě nežili, mu nemohou rozumět.

To jen mí intelektuální spolužáci z FAMU by nevěřili vůbec ničemu, ale těch mi bylo líto. Museli by žít tam kde my, tam, kde z nebe padaly došky a ohnivý déšť, pásy transportérů a tanků rvaly dlažební kostky a pode dveřmi studovny v městské knihovně s prapory s hákovými kříži tekla červená krev, zatímco rudé nehty, běhaly po klávesnici. A museli by být aspoň jednou mrtví, aby dokázali žít.¹⁶⁶

Přestože se vrací na místo, které již není, vždy bude někde – v jeho myslí, fantazii, vzpomínkách – existovat. Jelikož příběh přináší některé autobiografické prvky Bryczova života, lze právě to vnímat jako návod ke čtení celé knihy:

Do města, do kterého se mohu vrátit jen ve vzpomínkách, protože jedině tam stále existuje, neboť vzpomínky, jak jsou pevně ukotvené v hlavě, se nedají srovnat žádným těžkým buldozerem. A tak se bez mučení přiznávám – nikdy jsem nežil v Mostě, v tom místě, kde se uhlím, chemií a smogem psaly dějiny, ale vždycky jen v hlavním městě Chile.¹⁶⁷

Brycz velmi silně využívá kontrastu života a smrti, zrodu a zániku. První paralela se sama nabízí – zkáza starého Mostu a výstavba nového. Staré město je špinavé, rozpadající se, s nedostatečným bytovým fondem a tristní hygienickou situací, obývané Romy, přičemž do

¹⁶⁴ BRYCZ, Pavel. *Mé ztracené město*. Jihlava: Listen, 2008, s. 39–40. ISBN 978-80-86526-33-1.

¹⁶⁵ BRYCZ, Pavel. *Mé ztracené město*, s. 103.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 134.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 139.

některých míst se ani Veřejná bezpečnost neodváží. Naproti tomu je nové město, které překvapivě není líčeno negativně, vypravěč se k němu nevtahuje s odporem. Je to zkrátka jiné město, betonové, kde se člověk snadno ztratí, protože vchody do jednotlivých domů jsou stejné „jako tisíce jiných takových vchodů“¹⁶⁸ a byty mají papírové stěny, ale pro popis nového města nepoužívá žádné negativní přívlastky. To, co je pro hrdinu na novém Mostě významné, je fakt, že on sám je starší než celé město: „Kráčel jsem po ulici, jež neměla žádnou historii, vždyť byla mladší než já, nikdy ji nenavštívil žádný turista ani neopěvoval básník, a vůbec ničeho jsem se nebál.“¹⁶⁹

Další rovina, jak můžeme tento kontrast chápat, je zánik starého města jako symbol vypravěčova dětství, bezstarostnosti a nevinnosti versus jeho vlastní proměna v muže. Na jedné straně nenávratně mizí kulisy jeho mládí, na druhé straně on a jeho kamarád prožívají první vážné lásky a získávají první sexuální zkušenosti. Hrdina tedy často balancuje na hraně:

(...) ze všech oken v tu stranu se člověk mohl dívat do nedozírné měsíční krajiny s velkorypadly na obzoru a cítil neustálé jemné chvění domu, jak rypadla ukrajovala z podloží a kilometrové dopravníky neúnavně vozily uhlí daleko k úzkokolejně dráze, kde čekaly nákladní vagony s umouněnými ocelovými vanami a silné lokomotivy, aby je rozvezly do elektráren a proměnily v popílek a elektřinu, jež dávaly našemu městu zároveň život a smrt.¹⁷⁰

Pocit neustálého ohrožení je umocněn zálužskou chemičkou, ve které se skutečně stane havárie, při které zemřou lidé. V kontrastu k tomu stojí časté téma zrodu nového života – i ve městě, které už bourají, které v kterémkoliv okamžiku může zničit výbuch chemické továrny, se rodí nové a nové děti (cestou do porodnice nakonec začíná celý příběh). A přímo v okamžiku havárie chemičky si vypravěč představuje, jak knihovnice, do které byl tajně zamilovaný a která před nedávnem porodila: „teď za ohnivého deště z Apokalypsy krmí svými prsy s tmavými nalitými bradavkami svá na smrt vyděšená dvojčata.“¹⁷¹

Před odchodem do Prahy se mu konečně podaří poprvé se pomilovat se ženou, herečkou neexistujícího mosteckého divadla, která se ovšem necítí být k němu vázána a má poměr i

¹⁶⁸ BRYCZ, Pavel. *Mé ztracené město*, s. 111.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 103.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 47–48.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 68.

s jeho kamarádem Csesznokem, což je počátek několikaleté odmlky ve vztahu mezi oběma přáteli: „ (...) pořád mi připadal normální, dokud ho nestrčil tam, kam jsem si myslel, že smím chodit na celém světě jen já, abych se skryl před smrtí, která číhá všude v hlavním městě Chile, a byl spojený s čistým pramenem života.“¹⁷² Můžeme tedy říct, že láska, žena, její tělo a sex jsou tematizovány jako život, protiklad k hlavnímu městu Chile – starému Mostu. Ve chvíli, kdy vypravěč zjistí, že ho kamarád Csesznok „zradil“, snaží se shodit do dolu vilu Czesznokových, která stojí na jeho samém okraji. Důl pod vilou nazývá pohřebištěm svého mládí a dětství – jednak je to tak skutečně, jednak už není chlapec, ale muž.

Tak jako je příběh podáván s velkou dávkou nadsázky a čtenář si nemůže být nikdy jistý, co je realita a kde si vypravěč se čtenářem hraje, jsou i postavy kolem hlavního hrdiny líčeny jako výjimečné, často až bizarní: výčepní bez rukou a bez nohou, Romové, kteří jedí psy, spolužák Csesznok, maďarský Žid, který filmařům ukradl ženskou figurínu a přestěhoval se s ní od rodičů do sklepa vily na okraji dolu (Zahražany). Dále Csesznokova matka, která je velmi atraktivní a promiskuitní: „měla tolik milenců, kolik je dole v jámě hnědého uhlí“¹⁷³. Její manžel, Csesznokův otec, „byl fousatý alchymista, pracoval jako chemik ve Staliňáku, na petrochemii byl v hodně nebezpečném provozu, kde nešlo jen tak udělat chybu, protože to chemické město mělo sílu čtyř atomovek, takže jediná chyba by byla chybou pro celé město.“¹⁷⁴

Na panu Csesznokovi v podstatě závisí existence a neexistence všeho, co vypravěče obklopuje, obává se totiž, že pan Csesznok přijde na milence své ženy (přičemž v závěrečné snové pasáži se on sám stává jejím milencem), podlehne pokušení a učiní to,

čeho jsme se všichni báli. Snad proto jsme se chovali jako šílení a hověli svým vášním a chtěli si na chvíli užít s nahými dívkami a putujícími kostely, s jedlými psy i přítulnými věcmi, zadržet to vše a chytit příležitost za pačesy, než to zmizí v hromadném hrobě obětí hlavního města Chile.¹⁷⁵

Brycz se svým hrdinou staví proti tradičnímu vysvětlení o obyvatelích bývalých Sudet jako o lidech, kterým nezáleželo na tom, kde žijí a co se kolem nich děje, protože neměli k regionu

¹⁷² BRYCZ, Pavel. *Mé ztracené město*, s. 81.

¹⁷³ Tamtéž, s. 53.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 55.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 58.

vztah. Bryczův vypravěč se v Mostě narodil, představuje nové místní lidi, nikoliv přistěhovalce:

Vím, že i pro ten chlad, se kterým jsme sledovali, jak se náš svět rozpadal na kusy (...) mají i mí intelektuální přátelé vysvětlení – byli jsme druhá generace naplaveniny z celé republiky, který přišla rubat uhlí a osídlit opuštěné domy po poválečném odsunu Němců, ale ani ve čtrnácti, ani v osmnácti, ba ani dnes nežiju v abstraktních paradigmatech historiků, psychologů, urbanistů či sociologů, mé vzpomínky nejsou šedé, jak mi přisuzují jejich úvahy, eseje a odborné práce, ale tak barevné, jak se jen vzpomínky odváží být.¹⁷⁶

¹⁷⁶ BRYCZ, Pavel. *Mé ztracené město*, s. 22.

2.1.8 Rudolf Čechura: *Namydlená šikmá plocha* (2009)

Autor

Rudolf Čechura (1931–2014) byl spisovatel, věnoval se literatuře pro děti a mládež a žánru detektivky. V severních Čechách prožil dětství a dospívání, střední školu studoval v Chomutově a následně v Jihlavě. Vystřídal několik povolání, působil např. jako pedagog (mj. právě na severu Čech), úředník, redaktor, pracoval v rozhlasu a napsal náměty k několika večerníčkům, z nichž nejznámější je *Maxipes Fík*. Je považován za předního českého odborníka na Sherlocka Holmese. Tématem několika jeho knih se stávají severní Čechy (hlavně Mostecko a Chomutovsko), jde o knihy různých žánrů, novely historické, vzpomínkové i detektivní, z toho dvě detektivky se odehrávají přímo v poválečném Mostě: *Šifra z katakomb* (2000), dobrodružství o partě chlapců ve foglarovském stylu, a *Namydlená šikmá plocha* (2009) pro dospělé čtenáře.

Kniha

Namydlená šikmá plocha je námětem novodobým kolonizačním románem. Na odsun a osidlování není nahlíženo ideologicky, ale jako na dobrodružství, jako na skvělou příležitost pro dva mladé muže, kamarády Vencu a Honzu, jak něco zažít, dokázat. Na přebalu knihy je uvedeno, že má ambice být „dokumentárním obrazem nelehké minulosti“. Jelikož jde především o dobrodružný román, přináší zjednodušený pohled, který nenabízí žádnou reflexi, nebo případně může jít o autorův záměr, jak zobrazit nálady, které hýbaly mladými gardisty, kteří neměli informace a byli zasaženi poválečnou vlnou vlastenectví. Schematické vykreslování postav (typicky zlí Němci a hodní Češi) a dějů není dáno vnějším vlivem, ale pravděpodobně vnitřním přijetím někdejšího oficiálního pohledu samotným autorem, který patří do starší generace autorů – oproti např. Kateřině Tučkové, která představuje v současné české literatuře asi nejvýraznější příklad proměny náhledu na tuto kapitolu česko-německých dějin

Kniha se odehrává v letech 1945–1948, dva kamarádi, Honza a Venca, přijíždějí do Mostu, kde se účastní poválečné obnovy života v pohraničí. Mládence postupně rozdělí politika,

protože každý se přidá na jinou stranu, zatímco Venca udělá kariéru a přesídlí do krajského města, do Ústí nad Labem, Honzovi se rozpadne rodinný i profesní život. Celou knihu uzavírají dvě kapitoly, ve kterých Honza shrnuje, co se dělo po roce 1948, jak byl on a jeho rodina perzekvován a jak to dopadlo s městem Most.

Mostecko Rudolfa Čechury

Průběh vypráví jeden z dvojice protagonistů – Honza Mostecký. Děj začíná bezprostředně po konci války, v květnu 1945, kdy ho jeho starší kamarád Venca Kotora přemluví, aby s ním jel do Mostu, do jeho rodného města, odkud musel před válkou s rodiči utéct. Venca chce zjistit, co a jak, jak je to s jejich bytem atd. Honza souhlasí, Most pro něj představuje něco cizího, vzdáleného, vnímá ho jako velké město, sám zmiňuje, že už jen navštívit pražské hlavní nádraží pro něj bylo dobrodružné, natož jet na daleký sever. To se nelíbilo ani jeho otci, který mu poté, co oznámil, že jede na týden do Mostu, dal pohlavek. V pohraničí se tady ocitá poprvé v životě, je pro něj „vzdálené a tajemné“.¹⁷⁷ Venca, protože je starší a původem místní, Honzu první dny neustále poučuje a průvodcuje po městě. Oba se záhy stanou členy Revoluční gardy a podílejí se na obnově života na Mostecku. Honzovi se Most jeví jako velkoměsto, i když je poničené a víceméně liduprázdné, označuje ho jako město zaslíbené: „Před nádražím stál na konečné stanici trošku zdemolovaný vůz elektrické dráhy. Další dobrodružství! (...) Jsem ve městě, kde mají tramvajovou trať! Nahlas bych to asi neřekl, ale můj sladký pocit byl, že jsem se ocitl ve velkoměstě!“¹⁷⁸ Poměrně rychle ve městě zdomácní i Honza a rozhodne se v něm zůstat. Později za ním přijíždí i jeho patnáctiletý bratr Jiří, který u něj bydlí a studuje nejdřív v Mostě a pak v Chomutově. Jiří je nejvíc ze všeho uchvácen tím, že ve městě jezdí tramvaj.

Nejprve spolu oba kamarádi bydlí v bývalém bytě Vencových rodičů. Venca se suverénně pohybuje po městě, rychle se vžije do nové role gardisty a je velmi sebevědomý. Oba se též účastní odsunu Němců na mosteckém nádraží.

První rok po válce vnímá Honza Most tak trochu jako Divoký západ – rabuje se, občas střílí – exotiku místu dodává také to, že místní, kteří se podle toho poznají navzájem, používají

¹⁷⁷ ČECHURA, Rudolf. *Namydlená šikmá plocha*. Praha: Mladá fronta, 2009, s. 96. ISBN 978-80-204-2024-4.

¹⁷⁸ ČECHURA, Rudolf. *Namydlená šikmá plocha*, s. 14.

trochu jiný slovník – místa ve městě nazývají různými česko-německými názvy: místo na Zahražanech říkají na Sarase, Souš u Mostu označují jako Čauš, případně zkomolenými českými názvy: místo Břvany Brzvany, povrchový důl se nazývá oprám atd.

Revoluční gardy jsou zrušeny, místo nich vzniká Sbor národní bezpečnosti, do kterého oba vstupují. Postupně se kamarádi odcizí. V roce 1946 komunisté vyhrávají volby, ale to ještě Honza nijak nevnímá jako hrozbu. Začne se proslýchat, že kdo nevstoupí do KSČ, bude ze SNB propuštěn. Těsně před únorem 1948 Venca Honzu přemluví, aby se přidal ke straně. Tím končí část knihy z minulosti, v dalších kapitolách potkáváme Honzu sedmdesátiletého a v retrospektivě nám vypráví, co vše se dělo potom. V KSČ byl jen dvacet dní. Poté, co je zatčen jeho přítel, bývalý lékař z RAF, vystupuje, resp. je vyloučen z KSČ. Stává se z něj havíř, žena s dítětem ho opouští, bratr Jiří je vyloučen ze školy, jeho rodiče vyhozeni z bytu, načež je bratr Jiří zastřelen, když se pokusí překročit hranice. Honza je potom v TNP a následně v PTP, pak zase na dole Ležáky jako pomocný dělník. Popisuje stručně rok 1968, celou normalizaci shrnuje jednou větou: „Prošumělo jednadvacet jalových let, o nichž marno ztrácet slova“¹⁷⁹. Porevolučním vývojem je zklamaný, komunisti zůstali většinou nepotrestaní a mnoho z nich rozjelo výhodně podnikání nebo se uchytily v politice.

Zatímco poválečný vývoj města viděl Honza jako slibný:

Most bude mít dvoukolejnou tramvajovou trať! A za rok prý začne jezdit i trolejbus do Souše! Královské město Most utěšeně vzkvétá, jak psali v novinách, a za pár let, až se opraví všechny staré a pobožené domy a vyspraví od tanků poničené ulice, bude to opravdu krásné město. Až se bude slavit deset let od skončení války. Bude tu život skvělý!¹⁸⁰

V 60. letech poznává, že je s městem konec:

Začínala léta šedesátá, později označovaná jako období zlidšťování komunismus a mnohými pak o deset let později s nostalgií vzpomínaná. Ať už si o té proslulé dekádě říkají historici co chtějí, pro Most, Mostecko a Mosteckého byla to léta neblahá. Hned v jednašedesátém rozhodla strana a vláda (přesně v tomto pořadí) o likvidaci Souše a rok nato už na tom díle zkázy začali usilovně pracovat. Nejdřív zbourali kostel, potom radnici, a pak postupně ničili stovku činžovních domů a něco přes tři sta rodinných domků, včetně toho našeho.¹⁸¹

¹⁷⁹ ČECHURA, Rudolf. *Namydlená šikmá plocha*, s. 219.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 160.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 216.

I Čechura, stejně jako Brycz, pracuje s kontrastem mládí a prvních sexuálních zkušeností prožitých ve starém městě a následným jakoby zbouráním těchto prožitků společně s městem. (Blíže v kapitole Komparace a motivy.)

Region jako takový je zobrazován jako průmyslový, provrtaný doly, jako místo, kde se nedá hospodařit, a který ani proto nechtějí Češi osídlit:

Proč by se osídlenci hrnuli do Růžodolu, Lipětína, Dolního Litvínova, Záluží nebo Janova? Tam nejsou pořádné statky nebo hospodářské usedlosti, co by se daly zabírat. Taková je tu nežírná krajina. Pravda – Stalinovy závody tu před válkou nebyly, ale pořád tu byly doly.¹⁸²

Vzhledem k tomu, že se většina děje odehrává ve 40. letech, kulisou k příběhu je starý Most. Ten je vnímán velmi pozitivně. Je sice poničený válkou, ale v prvním dopise rodičům ho Honza pojmenovává jako „opravdu velké a krásné město“¹⁸³. Těší se z toho, že „výlohy už pěkně rozkvétají pestrým zbožím“¹⁸⁴ a na Prvním náměstí „zahájila provoz jedna hospoda a taky trochu nóbl restaurace hotelu Praha (...)“¹⁸⁵.

Pro Václava je starý Most místem jeho dětství, kde zná každý kámen, a na prvních stranách knihy jím provází Honzu i čtenáře a získáváme tak popis starého města:

My tady tomu všichni říkáme První náměstí. Teda říkali jsme. Pak je tu ještě Druhý a Třetí. První se ouředně jmenovalo Masarykovo, to si náhodou pamatuju, poněvadž támhle nahoře stávala jeho socha. Jedno náměstí se taky jmenovalo Minoritský, ale už nevím, jestli to bylo Druhý, nebo Třetí.¹⁸⁶

Co ale Venca nezná, je chemička, která byla postavena nacisty v době jeho nepřítomnosti, za války. Zde jsou shromažďováni mostečtí Němci na práci a zároveň tam pobývají také váleční zajatci z celé Evropy, kteří čekají na repatriaci.

Ve 40. letech ještě nedosahovalo zničení okolní krajiny takových rozměrů jako později s rozvojem povrchové těžby, ale i tak je na několika místech tematizována kvalita ovzduší – „zvláštní odér mosteckého vzduchu“ a „parádní mlhy“. Okupantům je pak připisováno zničení řeky Běly: „Zkrátka dva miliony Němců jsou pryč a zbyly tu po nich prázdné domy

¹⁸² ČECHURA, Rudolf. *Namydlená šikmá plocha*, s. 134.

¹⁸³ Tamtéž, s. 43.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 68.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 60.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 32.

a byty, nábytek, dobytek, usedlosti a pole, a taky Stalinovy Goringovy závody se svým smradem a zničená říčka s půvabným názvem Bělina či Bílina.“¹⁸⁷

¹⁸⁷ ČECHURA, Rudolf. *Namydlená šikmá plocha*, s. 171.

2.1.9 Veronika Bendová: Vytěženej kraj (2019)

Autorka

Veronika Bendová (1974, Praha) – spisovatelka. Vystudovala scenáristiku a dramaturgii na FAMU a je autorkou dvou knih: *Nonstop Eufkrat* (2012) a *Vytěženej kraj* (2019). Ač žije v Praze, severní Čechy dobře zná, protože pobývá na chalupě v Českém středohoří. V rozhovoru pro Český rozhlas Vltava uvedla: „Hledala jsem jediné lokace pro svou knihu a na některých místech jsem byla i víckrát, protože bych si netroufla psát o něčem, co neznám.“¹⁸⁸

Kniha

Oficiální text distributora uvádí, že jde o netradiční „road movie“, kde jsou v hlavní roli severní Čechy. V novele sledujeme Huga a Irenu, kteří pracují jako hledači filmových lokací a přijíždějí do severních Čech, aby našli vhodná místa pro detektivní film. Druhou linií příběhu je vztah mezi Hugem a Irenou, jsou to totiž bývalí partneři. *Vytěženej kraj* byl v roce 2020 nominován na cenu Magnesia Litera v kategorii Litera za prózu. V roce 2019 přineslo prosincové číslo literárního časopisu *Host* kritickou diskuzi právě nad touto novelou. Literární kritička Eva Klíčová Bendové vyčítá, že pouze „klouže po povrchu“ a zcela přejímá stereotypní model „když sever, tak zločin“. *Vytěženej kraj* není prvním českým pokusem o českou severskou krimi, nicméně ani Bendová nenaplnuje definici tohoto žánru, v jejím podání totiž jde pouze o kriminální příběh, který se odehrává na severu. Slovy Evy Klíčové:

Pokud jsou severské krimi sociálně kritické a kompromitují současné stereotypy společenského uspořádání a jednání, jejich české odlesky působí v drtivé většině (snad s výjimkou *Pustiny* a *Rédla*) jako neumělé povrchní napodobeniny, jimiž si svůj konzervatismus jen potvrzujeme, akorát ho navlékáme do jiné atmosféry. Tento model kopíruje i Bendová.¹⁸⁹

¹⁸⁸ PIVODA, Tomáš. Česká literatura má málo sympatických chlapských hrdinů, říká spisovatelka Veronika Bendová. In: *Vltava.rozhlas.cz* [online]. 20. 12. 2019 [cit. 13. 6. 2021]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/ceska-literatura-ma-malo-sympatickych-chlapskych-hrdinu-rika-spisovatelka-8126654>

¹⁸⁹ KLÍČOVÁ, Eva. *Veronika Bendová: Vytěženej kraj*, s. 52.

Mostecko Veroniky Bendové

Příběh začíná a končí v Litvínově, kde se Ira s Hugem, profesionální hledači filmových lokací, ubytují. Odehrává se na podzim, což umocňuje ponurou atmosféru kraje, často prší, fouká vítr, je zima. Litvínovský hotel, ve kterém se ubytují, Iru zklame, protože je nově opravený (navíc z evropských peněz), zatímco ona na sever přijela hledat typické severské lokace do filmu – omšelé, zničené, špinavé. Hugo od začátku slouží autorce jako jakási encyklopedie, skrze kterou čtenáři vykládá faktické informace o místech, kde se hrdinové pohybují. A zatímco Hugo je ostřílený dobrodruh, je regionem fascinovaný a po lokacích pobíhá s analogovým fotoaparát, Ira už od začátku představuje postoj, který vše severočeské a priori odsuzuje jako odpudivé. A tak, když Hugo říká, že by chtěl vidět litvínovský koldům, protože je ovlivněný Le Corbusierem, Ira na adresu koldomu poznamená: „Ať to ovlivnil, kdo chtěl, tenhle barák je obludný monstrum.“¹⁹⁰ Když přijíždí do Mostu, říká Ira, poté, co jí Hugo alias průvodce vyložil, jaké všechny vesnice mezi Mostem a Litvínovem musely ustoupit těžbě a chemičce: „Most je přece hnusnej ad limitum. Ten měli zbořit.“¹⁹¹ A Hugo ji opět poučí: „Ale to je nový Most. Původní Most byl středověké město, pojmenovaný podle mostu přes močál. Na prastarý obchodní stezce do Saska, jsou o něm zmínky už v desátém století...“¹⁹²

Jelikož jde o literární road movie, Hugo a Ira navštíví opravdu mnoho (skutečně existujících) lokací v Ústeckém i Karlovarském kraji: Most, Litvínov, Vtelno, Lom u Litvínova, Libkovic, Mikulov, Český Jiřetín, Moldavu, Horu Svaté Kateřiny, Hrob, Nejdek, Rolavu, Ústí nad Labem. Kromě Moldavy jsou všechny lokace hodnoceny negativně, nejvíce pak Most.

Ten navštíví celkem dvakrát. Poprvé jen okolí kostela Nanebevzetí Panny Marie, podruhé centrum a sídliště, které Hugo přirovnává ke „zdevastovaným Ďáblicím“. Kostel Nanebevzetí Panny Marie se jim hlásí už z dálky jako kostelní věž v pusté krajině za městem, parkoviště u kostela je prázdné, v pozadí je vidět tovární komín, hučí motory kamionů ze silničního koridoru, který ho odděluje od nového města, a ve vzduchu je cítit uhlí. Bezútěšnou atmosféru kostela, tedy svatostánku, komentuje Hugo: „A to je všechno, Iro.

¹⁹⁰ BENDO VÁ, Veronika. *Vytěženej kraj*. Praha: Fra, 2019, s. 124. ISBN 978-80-7521-073-9.

¹⁹¹ BENDO VÁ, Veronika. *Vytěženej kraj*, s. 24.

¹⁹² Tamtéž, s. 24.

Všechno, co zbylo z města, kde žilo čtyřicet tisíc lidí.“¹⁹³ Z Litvínova do Mostu projíždí komplexem zálužské chemičky, která na ně vystupuje z mlhy jako „fascinující měsíční město“¹⁹⁴ a „ohromné nestvůrné propletence kovu. Chladicí věže, destilační kolony, kilometry potrubí.“¹⁹⁵ Hugo shrnuje dějiny chemičky, Ira na to odvětí: „Vypadá to jako kulisy z nějaký dystopický sci-fi.“¹⁹⁶ Ira se podivuje, že mezi městy jezdí tramvaj, je to pro ni ale jen další v řadě bizarností severu.

Prohlídku města začínají u kina Kosmos, jehož okolí je vykresleno jako zdevastované: „Prostranství před kinem vypadalo, jako by tu místní úřady už nějakou dobu rezignovaly na cokoliv podobného údržbě. Hugo kopl do rozpadlého schodu. Vyšli nahoru. Mezi betonovými dlaždicemi zasychala povadlá tráva a jitrocel.“¹⁹⁷

Ve městě ještě navštíví antikvariát s podivínským majitelem, kde si Hugo koupí knihu *Severočeský hnědouhelový revír ve fotografii*. Iru nejvíce však zaujmou názvy mosteckých ulic: Marie Pujmanové, Petra Jilemnického, Víta Nejedlého, Julia Fučíka, Moskevská, Budovatelů. Ira to zhodnotí slovy: „Ty krásó...!“ kroutila hlavou Ira. „Tady to vypadá jak v útulku pro zavržený názvy pražskýho metra.“¹⁹⁸ Načež Hugo světácky shrne: „Říkal jsem ti, že je to tu jinej kraj.“¹⁹⁹

Nepřívětivá není u Bendové jen krajina nebo města a rozpadlé vesnice v Krušných horách, ale také jejich obyvatelé, což nám napovídají poznámky k jejich fyziognomii, někdo má zdevastovaný chrup, jinému chybí levá ruka, v hospodě sedí „holohlavý vazbič v zeleném bomberu“, který Iře a Hugovi hned tyká, zrovna tak v Lomu u Litvínova vidí na ulic jen mladou matku, která nese „ušmudlané batole“, a skinheada, v Libkovicích zase potkávají šílenou bývalou profesorku z Prahy, která „spí v kuchyni, protože má v baráku vystěhovaný dva pokoje. A v nich místo nábytku na zemi z kamínků vystavěný půdorys všech kostelů, co zmizely spolu s vesnicemi kvůli uhlí. Nebo je zaplavila nechraničká přehrada“²⁰⁰. I mezi

¹⁹³ BENDOVIÁ, Veronika. *Vytěženej kraj*, s. 25.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 22.

¹⁹⁵ Tamtéž.

¹⁹⁶ Tamtéž.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 101.

¹⁹⁸ Tamtéž.

¹⁹⁹ Tamtéž.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 135.

tímto panoptikem se objevují postavy, které mají zprostředkovat trochu kritický pohled, ač jich je o poznání méně.

Kriminální část příběhu zůstává bez vysvětlení a úplně se vytrácí. Jednak Hugo pátrá po místech, kde byl jeho otec v komunistickém lágru, aby zjistil, že je srovnaný se zemí. Jednak se Ira v lese propadne do díry, kde je lidská kostra. Zároveň si oba myslí, že je pronásleduje jednoruký muž, se kterým se Hugo pohádal v jedné zapadlé hospodě, a že jim proříznul pneumatiky u auta, což se nakonec ukáže jako nepravda. Druhá, milostná linka naopak dochází k rozuzlení – Ira opět podléhá kouzlu dobrodruha Huga. Hugo nakonec přijímá i Iřino vidění severu: „Mělas pravdu, asi už jsme trochu poškozený, jak tu jezdíme od jednoho hrobu ke druhému... Chci ti ukázat ještě jiný místa. Krásný a milý. Žádný fabriky a zbořeníště. Vyzvednem si u Milana auto a pojedem do Prahy oklikou. Přes Litoměřice a Děčín.“²⁰¹

²⁰¹ BENDOVIÁ, Veronika. *Vytěženěj kraj*, s. 191.

2.2 Komparace a motivy

Jakou roli hrají obě města Most u konkrétních autorů, jsem se pokusila nastínit v jednotlivých analýzách. Nyní předkládám motivy, respektive motivy-reálie, které se nejčastěji objevovaly ve všech či ve většině analyzovaných textů.

Celkově můžeme konstatovat, že starý ani nový Most nejsou pojmenovávány příliš pozitivními přívlastky či přirovnáními, a to napříč všemi hodnocenými knihami. Ač má hlavní postava románu Alžběty Šerberové ke starému městu velice kladný vztah, je zde nazýváno jako „město po sezóně“²⁰², město „otlučené a uhelné“²⁰³, „odepsané město“²⁰⁴, kde „znamení rozpadu vtisklo všemu jakoby antický ráz“²⁰⁵. Brycz rovnou starý Most nazývá „novodobými Pompejemi“²⁰⁶, a negativní vnímání se ještě stupňuje u postav, které žádný zvláštní vztah k místu nemají. Hugo Veroniky Bendové nazývá celý Ústecký kraj „zjizveným krajem“²⁰⁷, Ira o několik stránek dále nadává na „posranej zmrzačeněj kraj“²⁰⁸. Viktor, Hugův spolužák z průmyslovky, kterého náhodou potkají v Mostě v restauraci, je vítá slovy: „Co děláte pro všechno na světě v týhle prdeli?“²⁰⁹

Literárnímu Mostu se také dostalo několika přirovnání k jiným městům. Nový Most různí autoři srovnávají kvůli vysokým věžákům s Manhattanem²¹⁰, Chicagem²¹¹ či Rio de Janeirem²¹². Sídliště nového města jsou potom podobná sídlištím Invalidovna či Kobylisy v Praze²¹³, případně vypadají jako „zdevastované Ďáblice“²¹⁴.

²⁰² ŠERBEROVÁ, Alžběta. *Sbohem, město M*, s. 15.

²⁰³ Tamtéž, s. 72.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 30.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 15.

²⁰⁶ BRYCZ, Pavel. *Mé ztracené město*, s. 21.

²⁰⁷ BENDOVIÁ, Veronika. *Vytěženej kraj*, s. 150.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 172.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 105.

²¹⁰ VOLÁK, Josef. *Údolí radosti*, s. 128.

²¹¹ PÁRAL, Vladimír. *Radost až do rána*, s. 57.

²¹² Tamtéž, s. 58.

²¹³ Tamtéž, s. 57.

²¹⁴ BENDOVIÁ, Veronika. *Vytěženej kraj*, s. 97.

V příbězích ale také vystupují postavy, které bychom mohli nazvat jako „lokální patrioty“ a které svůj domov hájí před těmi, kteří pocházejí odjinud, a proto nemohou nikdy pochopit, co to znamená život na severu Čech. Hořejš a další autoři 40. a 50. let svými příběhy budují jakási mýtus obyvatele severních Čech jako tvrdého a pracovitého člověka. Tento lokální patriotismus se opírá především o slavnou minulost. Most kdysi býval „rušná hornická metropole“²¹⁵, kde se „stokorunami frajersky zapalovaly cigarety“²¹⁶, jde především o dělnické a havířské dědictví. Fakt, že šlo o kraj většinově německý, zcela chybí, Němci jsou vždy vyobrazováni jako „ti druzí“ a v zásadě jako nepřátelé. Proti tomu je vyzdvižována skutečnost, že Most byl před válkou „nejčeštější město v pohraničí“²¹⁷.

Přináležitost k regionu se projevuje také mluvou. Když bychom si otevřeli mapu nářečí²¹⁸, uvidíme, že v oblasti bývalých Sudet žádné nářečí nebylo, jelikož šlo o oblasti jazykově převážně německé. Přesto existují určité jazykové zvláštnosti Mostečanů, které se projevují především v lexikální rovině a podle kterých se snadno pozná, kdo je a kdo není místní: např. tvrzení Čechurova hrdiny Vency, že „pravý Mostečák, nikdy neřekne v Mostu (nýbrž v Mostě)“²¹⁹, platí dodnes. Dále jsou v beletrii zachycené varianty místních jmen, u Čechury: Rudolfce místo Rudolice, Brzvany místo oficiálních Břvan: „Jasně že Brzvany, vždycky to byly Brzvany, pro kyselku se jezdilo vždycky do Brzvan. Jak živ jsem nikdy neslyšel nikoho říct Břvany“²²⁰. Nebo místní názvy ovlivněné němčinou: „Krucí, já si budu muset rychle odvyknout říkat Saras, Vasrgase, Čauš a podobně.“²²¹ (Neboli Zahražany, Vodní ulice a Souš.) Tramvaj je v Mostě rychlodráha, povrchový důl je potom oprám: „Celý město do háje – pryč, uhnout oprámům aj s krchovem. Říká se tomu tak?“²²² U Hořejše nalézáme kromě Čauše a oprámu též spojení „v Chometavě“ namísto „v Chomutově“.

Neodmyslitelným symbolem nového Mostu se pak stává jeho architektura, která ale není reflektována pozitivně, městu pocitově buď chybí centrum, nebo je centrum vnímáno velmi

²¹⁵ CACH, Vojtěch. *Stanice Minerva*, s. 54.

²¹⁶ Tamtéž, s. 7.

²¹⁷ ČECHURA, Rudolf. *Namydlená šikmá plocha*, s. 93.

²¹⁸ Například na webu Ústavu pro jazyk český AV ČR: Ústav pro jazyk český. *Mapa českých nářečí* [online]. [cit. 3. 6. 2021]. Dostupné z: <https://ujc.avcr.cz/sd/publikace/knizni/dialektologicke-odd-publikace/Mapa-ceskych-nareci.html>

²¹⁹ ČECHURA, Rudolf. *Namydlená šikmá plocha*, s. 77.

²²⁰ Tamtéž, s. 13.

²²¹ Tamtéž, s. 23.

²²² CACH, Vojtěch. *Stanice Minerva*, s. 29.

negativně, jako třeba u Bendové. Když se Ira zeptá, kudy se jde do centra, odvěti jí Hugo, že už v centru jsou, čemuž Ira odmítá věřit, že by takto mohlo vypadat centrum velkého města. Hugo připustí, že centrum je ještě o ulici dál a dovede ji na třídu Budovatelů:

Centrum Mostu tvořilo pět ošklivých moderních staveb poblíž velké křižovatky. Magistrát, mrakodrap s billboardem České spořitelny, nové nákupní centrum CENTRAL, divadlo a dům s nápisem REPRE. (...) Vypuštěné jezírko bylo sice bez odpadků, ale na prostranství kolem něj se drotil beton, ve spárách vyrážela náletová zeleň a visel tam velký nápis NA PRODEJ.²²³

Město pak není vnímáno jako město, spíš jako shluk panelových sídlišť, „s květinovými názvy ulic, jako byly Rozmarýnová, Růžová, Šeříková a Slunečnicová“²²⁴. A pocit anonymity a odcizení je umocněn velikým měřítkem, v jaké je vše vyprojektováno. Ulice jsou „až nesmyslně prostorné, zejména hlavní třída Budovatelů místy až šestiproudová s kolejemi rychlodráhy z Mostu do Litvínova (...) chodníky, jež jsou pak již docela gigantické jak pro ustavičný průvod či aspoň pro ruch velkoměstské City (...)“²²⁵ U Brycze jsou příliš velké dokonce i hospody: „Zvláštní pro mě pokaždé bylo, že na pohodu a soudržnost byly takové hospody až moc veliké.“²²⁶

Nejčastěji opakujícími se a nejdůležitějšími motivy, respektive motivy-reáliemi jsou: řeka Bílina, film, chemické závody v Záluží, kostel Nanebevzetí Panny Marie, Krušné hory, ovzduší, inverze a mlhy, těžba, tramvaj/trolejbus. Jeden po druhém přiblížím na následujících stránkách.

2.2.1 Bílina

Mostem protéká řeka Bělá, dnes nazývaná jako Bílina, která byla při bourání starého Mostu přeložena ze svého původního řečiště a svedena do potrubí. Název odkazuje na (původní) čistotu vody, ovšem ve všech případech, kdy je řeka v mnou analyzovaných textech zmíněna, je vykreslována přesně naopak: Brycz píše: „Jmenovala se Bělá, ale byla černá jak starý škrpál“²²⁷ a Jedličkův vypravěč dodává: „Dům stojí na břehu černé páchnoucí stoky, která byla kdysi říčkou, v níž se chytali pstruzi.“²²⁸

²²³ BENDOVI, Veronika. *Vytěženěj kraj*, s. 102.

²²⁴ BRYCZ, Pavel. *Mé ztracené město*, s. 109.

²²⁵ PÁRAL, Vladimír. *Radost až do rána*, s. 17.

²²⁶ BRYCZ, Pavel. *Mé ztracené město*, s. 85.

²²⁷ Tamtéž, s. 8.

²²⁸ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí*, s. 64.

Řeka Bílina je řekou těžce zkoušenou – pramení v Krušných horách u Jirkova a její voda napájí průmyslové oblasti v Podkrušnohoří, samozřejmě také chemičku v Záluží. Právě kvůli tomu s ní lidé dělali možné i nemožné – jak již bylo zmíněno, její tok je částečně veden potrubím, byl překládán a obrácen. O tom informuje i Hugo ve *Vytěženém kraji*, kde popisuje, že „kromě vlakové trati muselo být kvůli těžbě přeloženo i řečiště Bíliny“²²⁹.

K prvnímu masovému znečištění řeky došlo za války během výstavby chemických závodů v Záluží. Venca z *Namydlené šikmé plochy* vzpomíná, že „ (...) v tom domě už před válkou kavárna byla, jenže to ještě tekla v Bělině čistá voda“²³⁰. V okamžiku, kdy Venca a Honza přijedou v létě 1945 do Mostu, je řeka: „tmavý, páchnoucí, avšak regulovaný potůček“²³¹.

A od té doby se řeka nevzpamatovala a byla stále více znečišťována chemickým průmyslem Mostecká a Ústecká. Zatímco v Bryczově knize má Běla černou barvu, Volákův hrdina v *Údolí radosti* pozoruje „fialovou vodu říčky Bělé, která svůj proud s čepicemi růžové fenolové pěny žene každých pět let jiným korytem“²³². Stejně tak řeka ve *Sbohem, město M* je „měňavá duha šplouchající Běly“²³³, má fialovou barvu²³⁴ a z vody vystupují „chuchvalce růžových par“²³⁵.

2.2.2 Film

Tak jako skutečné město Most posloužilo jako filmová kulisa²³⁶, odráží se toto téma i v knihách tří porevolučních autorů: Šerberové, Brycze a Bendové.

Jednou z epizodních figurek, která do starého Mostu Alžběty Šerberové přijíždí, je i scenárista, který si město obhlíží, zda by se hodilo pro realizaci jeho scénáře. Později přináší Táňa Broně zprávu, že do města přijedou natáčet američtí filmaři: „Kde myslíš, že najdou evropský město v ruinách? A můžou do všeho třískat?“²³⁷

²²⁹ BENDOVIÁ, Veronika. *Vytěženěj kraj*, s. 23.

²³⁰ ČECHURA, Rudolf. *Namydlená šikmá plocha*, s. 173.

²³¹ Tamtéž, s. 28.

²³² VOLÁK, Josef. *Údolí radosti*, s. 13.

²³³ ŠERBEROVÁ, Alžběta. *Sbohem, město M*, s. 256.

²³⁴ Tamtéž, s. 136.

²³⁵ Tamtéž, s. 64.

²³⁶ Staré město mj. pro americký *Most u Remagenu*, sovětský koprodukční film *Bitva o Moskvu* či český *Případ pro začínajícího kata*, nové město pak pro film *Štěstí* či seriál *Most!*.

²³⁷ ŠERBEROVÁ, Alžběta. *Sbohem, město M*, s. 196.

Natáčení různých filmů hraje zásadní roli pro Bryczova hrdinu i jeho spolužáka Czesznoka, a to hned na několika rovinách. Jednak nás Brycz provádí po městě hrdinova dětství a mládí, které má i přese všechny nedostatky rád, ale zároveň je to město, které postupně mizí nejen tím, že ho ukusují velkorypadla, ale také tím, že jeho části i celé ulice odstřelují právě filmaři za účelem získání realistických válečných záběrů. A jak mladíci dospívají, stále dokola hrají role umírajících vojáků:

A tak začal můj frontový příběh. Ulicemi města pochodovaly všechny armády světa a vyhazovaly do povětří historické secesní budovy i barabizny z romské čtvrti, v jedné ulici se potkal generál Svoboda s hrdiny od Sokolova, ve druhé pochodoval wermacht a zpíval hurah nach England, obrněné transportéry generála Pinocheta mířily k paláci prezidenta Allenda, Židé ve varšavském ghettu zoufale povstali proti nacistům (...)²³⁸

Tato hra a vytváření iluzí hrdinovi natolik učarují, že se rozhodne pro studium na FAMU. Sní o tom, že on – scenárista – a spolužák Czesznok – architekt – znovu ožíví jejich zaniklé milované město: „A co vůbec studuje?! Splnil se mu sen? Bude jednou architektem mého filmu a po paměti mi postaví věrnou repliku našeho rodného města, abych mohl znovu nechat kráčet dějiny jeho ulicemi s kočičími hlavami?“²³⁹

A kolem filmařského řemesla je vystavěn i příběh Veroniky Bendové: ústřední hrdinové jsou totiž zaměstnaní jako hledači filmových lokací a na Mostecko přijíždějí z čistě pracovních důvodů. To jim poskytuje odstup a odměřenost, Hugo sice má pro sever Čech jistou slabost, nakonec ale přijímá Iřin názor. Ira od počátku přistupuje k severním Čechám, a obzvlášť k samotnému městu Most, s odtažitostí. Vysmívá se různým místům a lidem a její názor se dá shrnout asi jako „čím bizarnější, tím lepší“. Hugo a Ira přijíždějí jednotlivá místa „vytěžit“ pro účely natáčení, to je jediné, na čem jim záleží. Problém tohoto bezohledného filmového vytěžování regionu, a tím i potvrzování určitých stereotypních představ o severu Čech, komentuje vlastně jen litvínovská úřednice, která má na starosti pronájem veřejných prostranství: „Já mám čistej dva plus jedna a za každým oknem kytky. Dcera studuje na právech. Žádněj z mejch známejch nebydlí v nějaký plesnivý ratejně a nikdo se neožirá! Jenže to by se jim nehodilo do těch jejich pošahanejch fantasmagorií!“²⁴⁰ Hugo a Ira pravidelně reportují režiséru Kosíkovi a objevují se zde odkazy na konkrétní seriály, které

²³⁸ BRYCZ, Pavel. *Mé ztracené město*, s. 39–40.

²³⁹ Tamtéž, s. 127–128.

²⁴⁰ BENDOVI, Veronika. *Vytěženej kraj*, s. 111.

se na severu skutečně natáčely: *Svět pod hlavou*: „Zrovna před hodinou jsem vyprovodil vaše dva kolegy od pana režiséra Najbrta. Chtěj tu točit celej seriál, takovou údajně metafyzickou krimi.“²⁴¹ nebo *Pustina*: „A teď se podržte, blbá zpráva: Zachariáš dotočil zrovna někde kousek od vás seriál pro HBO. Má se to odehrávat přímo na kraji dolu.“²⁴² Když režisér Kosík zjišťuje, kolik dalších projektů na severu vzniká, rozhodne se přesunout natáčení na Šumavu: „Podívej se, já prostě nebudu nějaký trapnej pátej režisér, co točí o českým severu, prostě nebudu! Pohraničí u rakouskejch hranic je taky dobrý, a hlavně neprovařený!“²⁴³

2.2.3 Chemické závody v Záluží

Chemické závody v Záluží u Mostu, stejně jako hnědouhelné doly, dávají obyvatelům zkázu v podobě zničeného životního prostředí a zároveň obživu v podobě pracovních míst. Chemické závody jsou nebezpečné i jinak než tím, že snižují kvalitu ovzduší, neustále totiž hrozí havárií s katastrofálními následky. Staré město bylo zničeno kvůli uhlí a nové může být během mžiku srovnáno se zemí průmyslovým komplexem, který toto uhlí zpracovává.²⁴⁴

I když je chemický závod většinou vnímán jako něco negativního či nebezpečného, na všechny kritiky a odpůrce bez rozdílu dělá dojem svými mamutími rozměry. Chemička „září z mlhy jako velkoměsto“,²⁴⁵ je „gigantická“ a připomíná „tajné Verneovo město“²⁴⁶ nebo „kulisy z nějaký dystopický sci-fi“²⁴⁷ a skládá se z „husté sítě ocelových konstrukcí, odkud páchne čpavek a sirovodík, čpí fenol a benzín, kde se zvedají betonové válce tankových nádrží, ramena jeřábů, destilační kolony a záhadné průhledné ocelové aparatury“.²⁴⁸ Hrdinům *Vytěženého kraje* se chemička jeví jako: „ (...) ohromné nestvůrné propletence kovu. Chladicí věže, destilační kolony, kilometry potrubí.“²⁴⁹

²⁴¹ BENDOVIÁ, Veronika. *Vytěžený kraj*, s. 49.

²⁴² Tamtéž, s. 126.

²⁴³ Tamtéž, s. 170.

²⁴⁴ Přímo životem v „mikrokosmu“ chemičky se zabývají dvě knihy: budovatelský román *Cesta otevřená* Aleny Bernáškové a společenskokritický román z období normalizace *Havárie* Jiřího Švejdy, ani jednu z nich jsem do svého výběru nezařadila.

²⁴⁵ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí*, s. 109.

²⁴⁶ VOLÁK, Josef. *Údolí radosti*, s. 14.

²⁴⁷ BENDOVIÁ, Veronika. *Vytěžený kraj*, s. 22.

²⁴⁸ VOLÁK, Josef. *Údolí radosti*, s. 14.

²⁴⁹ BENDOVIÁ, Veronika. *Vytěžený kraj*, s. 22.

Skutečné chemické závody v Záluží u Mostu byly postaveny během druhé světové války nacisty a vyráběl se v nich letecký benzin pro německou armádu²⁵⁰. Od začátku byl zálužský závod důležitým strategickým bodem pro celou republiku. Na konci války byl komplex bombardován spojeneckým letectvem a byl ze 70 procent zničen:

Všude viděli spousty, které nálet natropil. Okna vytlučená, hromady roztrášených skel, střechy rozbité, mnoho tašek spadlých, přerážených, domy zřízené, zdi a štíty rozervané, zdolíčkované, ulice, silnice, pole i zahrady rozryté krátery, tu haldy sutin, tu rozmetaný krov, tu vyhrězlé vnitřnosti domku rozříznutého napůl. Od Záluží se valila celá kavalkáda mračen hustého, čpícího kouře... A nad hydrákem opět pekelný třaskot a rachot bomb.²⁵¹

Volák, Hořejš i Čechura připomínají generaci, která chemičku svou prací přeměnila z ruin na funkční závod, ve kterém se mohl začít vyrábět benzin a další petrochemické výrobky, tentokrát už ovšem pro Československo: „Pokusili jsme se obnovit výrobu benzínu. Lidičky, víte, co to znamená? Viděli jste, jak Hydrák vypadá? A my už snad dnes v noci vyrobíme první československý benzin! První osvobozený benzin z našeho osvobozeného uhlí!“²⁵²

Významnou roli hraje chemička také v příběhu Bryczova hrdiny, který častokrát přímo i nepřímou zmiňuje, že všichni žijí v permanentním strachu z havárie. Otec spolužáka Csesznoka pracuje jako chemik v Záluží v „hodně nebezpečném provozu, kde nešlo jen tak udělat chybu, protože to chemické město mělo sílu čtyř atomovek, takže jediná chyba by byla chybou pro celé město.“²⁵³ A jedné noci se skutečně stane nehoda:

I když byla bezměsíčná a bezhvězdná noc, viděli jsme v záři ohně jako ve dne. Za chvíli jsem ucítil, jak se mi napíná kůže na čele a na tvářích mi naskákaly puchýře, jako bych se opařil, takový žár táhl z fabriky. A viděli jsme mrtvou tramvaj číslo 4, jak leží na boku, padlá mršina vedle kolejí, sražená tlakovou vlnou, a kapalo jí něco z oken. Přemýšlel jsem, co by to mohlo být, a pak mi došlo, že se roztavily skleněné tabulky, stejně jako se roztavili ti tři v pekelné výhni.²⁵⁴

Odpor celý komplex vyvolává i v Iře, která ho vidí nejen jako původce znečištění regionu, ale jako výsledek otrocké práce tisíců nasazených válečných zajatců: „Projížděli kolem Záluží, předjeli poloprázdnou tramvaj. Kolem Iry se vznášeli duchové zmizelých domů,

²⁵⁰ Fáze výstavby je zachycena např. u Bernáškové či u Jedličky.

²⁵¹ HOŘEJŠ, Jaromír. *Plameny nad šachtami*, s. 231.

²⁵² Tamtéž, s. 238.

²⁵³ BRYCZ, Pavel. *Mé ztracené město*, s. 55.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 69–70.

vystěhovaných lidí, válečných zajatců, mrtvých z války, zraněných z havárií v chemičce... Skoro se otrásla. Měla toho tady právě dost.“²⁵⁵

Za symbol smrti a zkázy si chemičku zvolil Jedlička. Je to naprosto dominantní realie, kterou si z Mostecká pro svůj text vybral. Několikrát zmiňuje kruté podmínky, za jakých byla postavena. Zničila tak nejen krajinu: „Za dva roky vyrostl na třasoviskách, kde byly milióny žab, chemický kombinát.“²⁵⁶ Ale i stovky a tisíce lidských životů. Zálužskou chemičku nazývá „hromadným hrobem, přerývaným bagry a buldozery“.²⁵⁷ V Jedličkově podání tak není továrnou na benzin, nýbrž továrnou na smrt: „Z rozbitého potrubí uniká sirovořík, hořely benzínové cisterny a kácely se destilační věže. Mrtvé, kteří zahynuli v nedostatečných krytech, zahrnuli příštího dne rumem a hlinou a na troskách začaly stavět monstrózní chemické přístroje, zběsilou spleť konstrukcí a potrubí, která jako by zjevně demonstrovala poslední křečovitě pohyby umírajících.“²⁵⁸

2.2.4 Kostel Nanebevzetí Panny Marie

Ačkoliv byl kostel Nanebevzetí Panny Marie vždy výraznou mosteckou památkou, skutečně zajímavým se stal až tehdy, kdy jako jediná budova unikl zkáze starého města. Jakmile byl přesunut jedinečnou technologií, staré město bylo srovnáno se zemí, stal se světovým unikátem: „Možná o něm slyšela, je to asi jedinej kostel v Evropě, kterej cestoval na kolečkách. Komunisti se tím šíleně chlubili.“²⁵⁹ Jeho krása a majestátnost jsou ale brzy zastíněny, kostel je používán jako symbol osudu, který stihl starý Most²⁶⁰. Je to „nomádký kostel“²⁶¹, „kostel, ve kterém bydlí vítr“²⁶², „cikánský kostel, který si to šinul někam, jako by práskl do koní a chtěl začít od nuly znovu.“²⁶³

V pěti mnou analyzovaných předlistopadových knihách jsem o něm našla jen jedinou zmínku, zato pro postavy Brycze a Šerberové je důležitým místem.

²⁵⁵ BENDOVIÁ, Veronika. *Vytěženěj kraj*, s. 172.

²⁵⁶ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí*, s. 32.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 110.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 33.

²⁵⁹ BENDOVIÁ, Veronika. *Vytěženěj kraj*, s. 24.

²⁶⁰ Nabízí se zajímavé srovnání se seriálem *Most!*, kdy úvodní scéna celého seriálu začíná právě v tomto odsvěceném kostele, kde ke zpovědi k exkomunikovanému faráři přichází dvě prostitutky.

²⁶¹ BRYCZ, Pavel. *Mé ztracené město*, s. 28.

²⁶² Tamtéž, s. 28.

²⁶³ Tamtéž, s. 21.

Volákův hrdina se v kostele, připraveném k transportu, na chvíli zastaví po cestě za svou ženou: „Kostel sevřený jak v chapadlech traverzami transportní konstrukce. Prázdnými okny viděl dřevěnými špalíky obložené klenby fresky na stropě, štíhlé gotické sloupy a všude okolo ocelové výztuhy.“²⁶⁴

Právě do tohoto kostela často chodí rozjímat Broňa, i když už je okolí kostela poničené a mohlo by se zdát, že místu ubírá na sakrálnosti: „ (...) potácela se rumišťem kolem děkanského kostela (...) střevíčky s vysokými podpatky kopala do cihel a kamení. Nakonec zakopla o utržená dráty a upadla.“²⁶⁵ Samotné stěhování kostela je zachyceno u obou autorů, u Šerberové dokonce celý příběh symbolicky končí právě přesunem duchovního centra starého města. Jako senzační, jedinečný zážitek vnímá stěhování svatostánku Bryczův hrdina:

A 30. září 1975, to mi bylo čtrnáct, jsme se šli celá třída mrknout na stěhování gotického kostela, kde mě křtili... Aby ten kostel nemuseli zbourat kvůli dolům na hnědé uhlí, stejně jako se snažili odepsat celé město a strhnout všechny ty staré chátrající budovy ve jméno pokroku, odřízli chrám od základů, naložili masu bez oken, s vybrakovanými vnitřnostmi a sdrátovanou jako šněrovačka a rokokové sukně, na soustavu koleček a začali šnečí rychlostí lifrovat o 841,1 metru dál.“²⁶⁶

Od nového Mostu byl kostel oddělen dopravním koridorem a koridorem inženýrských sítí, stojí tak osamoceně stranou, zatímco dominantou a nejvyšší budou nového města se stal věžový dům, sídlo Severočeských hnědouhelných dolů. Toto jeho záměrné osamocení je nápadné na první pohled: „Pohledem objel přesídlený chrám. Čněl v krajině, jako by ho sem přinesli na vesmírném korábu mimozemšťani.“²⁶⁷ V Bryczově příběhu se ze svatostánku po přesunu stalo místo „plné výkalů, použitých prezervativů i lubrikantů a chomáčů vaty naplněných toluenem nad měsíční krajinou s divokým mořem ohňů“.²⁶⁸

2.2.5 Krušné hory

Krajina na Mostecku není zvláštní jen tím, že je zdevastovaná těžbou. Svět Mostecka je ohraničen hřebenem Krušných hor na jedné straně a kopci Českého středohoří na straně druhé.

²⁶⁴ VOLÁK, Josef. *Údolí radosti*, s. 118.

²⁶⁵ ŠERBEROVÁ, Alžběta. *Sbohem, město M*, s. 198.

²⁶⁶ BRYCZ, Pavel. *Mé ztracené město*, s. 20.

²⁶⁷ BENDOVI, Veronika. *Vytěženě kraj*, s. 25.

²⁶⁸ BRYCZ, Pavel. *Mé ztracené město*, s. s. 83–84.

Když se život v podkrušnohorské metropoli stane příliš obtížným, zvedají postavy oči k horám, aby si dodaly odvahy a síly: „ (...) na obzoru stála modrá hradba hor, tak čistá, tak hezoučká, že při pohledu srdce v těle poskočilo“²⁶⁹ a Lochman v *Údolí radosti* upíná pohled k horám a „miluje je jako něco vzdáleného“.²⁷⁰ Když nestačí pohled, odjíždějí Mostečané přímo do hor, aby unikli na chvíli svým životům v uhelné pánvi. Což se ne vždy daří: „Došli na louku, vylezli na čihadlo a dívali se na zamlžený Most. K horám se neslo skřípění exkavátorů, bagrů a vleček a zapadlo až někde v Hoře Svaté Kateřiny.“²⁷¹ nebo: „Za každou serpentinou se Kláře otevíral širší a rozlehlejší pohled na krajinu, neznámou a nepojmenovanou, vyhlodanou až na kost skrapery a buldozery – na krajinu jejího života.“²⁷² I osud Krušných hor je tak provázaný s těžbou na Mostecku. Kvůli exhalacím a kyselým dešťům byly zničeny.

Zatímco ve většině knih se na hřebeny Krušných hor jen hledí či se do nich vyráží na krátké výlety, nejvíce času v nich stráví Hugo a Ira z *Vytěženého kraje*. Lokace pro film hledají totiž i v Mikulovicích, a Hoře Svaté Kateřiny na Mostecku, Moldavě na Teplicku a na Rolavě na Karlovarsku. Hory jsou zde vyobrazeny spíše negativně. V Mikulovicích jsou „schoulené baráčky a barabizna s prastarým a už skoro nečitelným nápisem AUTOSERVIS“²⁷³, fara je „zdevastovaná“, „vyřezávané dveře byly popraskané a nový měděný hromosvod někdo odřízl dva a půl metru nad zemí – a nejspíš odvezl do sběrný kovů.“²⁷⁴ Hugo při průjezdu Českým Jiřetínem poznamenává, že „vesnice na druhé straně jsou o tolik pěknější“²⁷⁵ a dodává, že zatímco se „českej venkov už od revoluce taky hodně změnil. To snad jedině tady na Mostecku nebo Chomutovsku najdeš ještě plesnivý ratejny s odlupující se omítkou. A víš proč? Protože do blízkosti uhelného revíru se nejezdí rekreovat luffáci.“²⁷⁶

České středohoří není s Mosteckem spojováno zdaleka tolik jako Krušné hory, přiklání se k Mostu „z druhé, vzdálenější strany se svými malebnými zákoutími a zasmušilými a někdy

²⁶⁹ HOŘEJŠ, Jaromír. *Plameny nad šachtami*, s. 24.

²⁷⁰ VOLÁK, Josef. *Údolí radosti*, s. 59.

²⁷¹ ŠERBEROVÁ, Alžběta. *Sbohem, město M*, s. 143.

²⁷² JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí*, s. 88.

²⁷³ BENDOVIČ, Veronika. *Vytěžený kraj*, s. 60.

²⁷⁴ Tamtéž, s. 61.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 115.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 116.

zas jiskřivými siluetami výškově rozdílných vrchů.²⁷⁷ Ve *Vytěženém kraji* vrchy Milešovka a Bořeň zdálky vítají ty, kteří přijíždějí do Mostu od Teplíc „jako dvě matky shlížející rezignovaně na své zplundrované latifundie.“²⁷⁸ Nejsevernějším kopcem Českého středohoří, který leží skoro až u Krušných hor, je Hněvín, který se vypíná nad Mostem: „Chvíli jsme stáli ještě v Obrnicích a pak už se vlak blížil k Mostu. Zdálky byl vidět kopec s hradem, můj průvodce mě včas poučil, že je to Hněvín.“²⁷⁹ Hněvín je v Mostě vidět „ze všech míst“²⁸⁰. Ani hoře Hněvín se ale nevyhnula těžba, ačkoliv se stihla zastavit včas, než mohla celý kopec pozřít. Hněvín má „nahlodané boky“²⁸¹ a „uťaté úpatí“²⁸².

2.2.6 Ovzduší, inverze a mlhy

Průmysl a těžba v Podkrušnohoří neničí jen krajinu, ale také výrazně snižují kvalitu ovzduší, což následně ovlivňuje počasí v podobě častých inverzí a mlh. O tom se shodně zmiňují všichni autoři mnou analyzovaných knih. Vedle poškození krušnohorských lesů kyselými dešti, zničení řeky Bíliny a výrazného vizuálního vjemu měsíční krajiny Mostecká je nejčastěji zmiňováno právě typické mostecké ovzduší: „To nám budeš posílat pohlednice s příchutí mosteckého ozónu?“²⁸³. Povrchové doly a chemické závody o sobě svým zápachem dávají vědět široko daleko v *Údolí radosti* Mostem „vane ostrá vůně benzínových frakcí“²⁸⁴ či „čpí dým z nedalekých elektráren“, ve dne v noci je krajina „prosycena ostrými sirovodíkovými a dehtovými pachy.“²⁸⁵ Specifického mosteckého ovzduší si okamžitě všímá Honza z *Namydlené šikmé plochy*, který se v Mostě ocitá poprvé v životě:

Spal jsem v cizí posteli, v cizím bytě, v cizím městě. Skoro bych řekl v jiném, cizím světě. I vzduch tu byl jiný. Cítil jsem to už včera, když jsme přijížděli k Mostu: takový zvláštní, cizí čpavý zápach. „To je síra,“ poučil mě Venca. „Hnědý uhlí je hodně sirnatý, na to si zvykneš.“²⁸⁶

Někdy je „mikroklima“ na Mostecku považováno za danost, se kterou jsou obyvatelé smíření a srozumění, například u Voláka ekologický akcent nenalezneme, ovšem to neznamená, že

²⁷⁷ CACH, Vojtěch. *Stanice Minerva*, s. 39.

²⁷⁸ BENDOVI, Veronika. *Vytěžený kraj*, s. 50.

²⁷⁹ ČECHURA, Rudolf. *Namydlená šikmá plocha*, s. 13.

²⁸⁰ PÁRAL, Vladimír. *Radost až do rána*, s. 159.

²⁸¹ VOLÁK, Josef. *Údolí radosti*, s. 14.

²⁸² PÁRAL, Vladimír. *Radost až do rána*, s. 159.

²⁸³ CACH, Vojtěch. *Stanice Minerva*, s. 39.

²⁸⁴ VOLÁK, Josef. *Údolí radosti*, s. 95.

²⁸⁵ CACH, Vojtěch. *Stanice Minerva*, s. 23.

²⁸⁶ ČECHURA, Rudolf. *Namydlená šikmá plocha*, s. 25.

by se vyhýbal popisu skutečného stavu věcí. Ve většině případů ale převládá negativní hodnocení situace. Přece jen listopadové demonstrace roku 1989 začaly nedaleko od Mostu, v Teplicích, jako ekologické demonstrace, kde (ne)kvalita ovzduší byla rovněž tématem. Tehdejší alarmující situaci vykresluje například Brycz: „Říkalo se, že plíce takových kluků, jako jsem já s Csesznokem, jsou plíce horníků v důchodu, že jsou to plíce silných šedesátiletých kuřáků, překonávající takový odpor, jako bychom byli zaživa pohřbení.“²⁸⁷ nebo Bendová, když starosta jedné vsi na Mostecku vysvětluje Hugovi a Iře: „Tady vůbec trpí lidi daleko víc na respirační choroby než jinde v republice. Zvláště děti a starší (...)“²⁸⁸ Jedlička to připisuje zálužské chemičce: „Továrna začala pracovat a od těch dob její komíny zasypávají téměř nepozorovaně krajinu na desítky kilometrů dokola jemným, žíravým popílkem.“²⁸⁹

Autoři často umisťují děj do podzimních či zimních měsíců, aby mohli typické mostecké ovzduší ilustrovat dalšími jevy: inverzemi a mlhami. Tak se u Cacha, Párala, Šerberové i Bendové shodně (alespoň část příběhu) odehrává právě na podzim či v zimě. Cach zachycuje kvalitu ovzduší jako natolik katastrofální, že ani není možné otevřít okno za účelem vyvětrání: „Tady si větráním moc nepřilepíš, přivři to...“²⁹⁰

Znečištění ovzduší se projevuje také vizuálně tím, že „město leží v poduškách modrého dýmu“²⁹¹ anebo právě typickou mosteckou mlhou, kdy pro změnu Most „spí utopen v zažloutlých peřinách“²⁹². Mlha je toxická stejně jako ovzduší samo, protože: „se usazuje v krku, ve vlasech, v plicích a v duši. Je plná křivice, popílku, síry, chemických splašků, nemocí (...) Je silnější než tma a noci jsou tu žlutozelené“.²⁹³ Šerberová přirovnává mlhu k „šílenství“, které je „zrovna tak náhlé i trvalé, vražedné i něžné, nevyhladitelné jako mostecké mlhy“²⁹⁴. Pro Jedličku je severočeská jedovatá mlha jen další evokací zániku a smrti, dokonce i když je venku se svým synem, myslí na smrt: „Neví, že myslívám na smrt,

²⁸⁷ BRYCZ, Pavel. *Mé ztracené město*, s. 47–48.

²⁸⁸ BENDO VÁ, Veronika. *Vytěženej kraj*, s. 130.

²⁸⁹ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí*, s. 32.

²⁹⁰ CACH, Vojtěch. *Stanice Minerva*, s. 81.

²⁹¹ VOLÁK, Josef. *Údolí radosti*, s. 136.

²⁹² ŠERBEROVÁ, Alžběta. *Sbohem, město M*, s. 64.

²⁹³ Tamtéž, s. 44.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 44.

když spolu jdeme ruku v ruce po rozkopané silnici, nad níž se válí páchnoucí mlha.“²⁹⁵ Když padne na Mostecku mlha, vše jakoby zmizí: „Z kuchyňského okna je dnes vidět pouze hustou mléčnou mlhu, která smazala svět.“²⁹⁶ A život se zastaví: „Po chodníku se dalo jít jen s krajní opatrností, protože člověk si neviděl pod nohy (...) tramvaje přestaly jezdit a autem by vyjel jen sebevrah.“²⁹⁷ Nejenže hustá mostecká mlha tedy značně omezuje pohyb Mostečanů: „Auta se s hukotem a žlutými světly řítí do smyků. Stařenky vůbec nevycházejí, protože vědí, že by se ztratily. Výčepy v ten den chrlí zlaté gejzíry. Nový příchozí je vítán hysterickým veselím a oslavován jako horolezec došlý vánicí či lavinou.“²⁹⁸ Zahaluje také celý kraj do bílé či žluté tmy: „Mostecká mlha není bílá, nýbrž nažloutlá a je cítit sírou“²⁹⁹.

Ke zlepšení ovzduší došlo až po roce 1989, jak poučuje Hugo ve *Vytěženém kraji*: „Tohle už je jenom obyčejná mlha. Mělas vidět ty strašlivý inverze, co tu bývaly ještě na začátku devadesátek. Tuny popílku na hlavu... Potom po nátlaku ekologů konečně odsířili elektrárny.“³⁰⁰

2.2.7 Těžba

Staré i nové město jsou obě spojována s těžbou uhlí a se vším, co k tomu patří – město obklopují povrchové doly, těžební věže, komíny elektráren, rypadla... Těžba uhlí je něco, čím kraj žije, ale zároveň něco, co kraj ničí: „Dávno už se odtud odstěhovali ptáci a nad mrtvým motýlem, kterého sem občas zavane vítr, stojí děti v němém úžasu. Svítání jsou tu šedivá, mlhavá a pustá, jen z dálky je slyšet rachot a hvízdání vlaků a neustávající dusot závodu, který jede bez přerušení na tři směny.“³⁰¹ Nejjasnějším příkladem je starý Most, který získal svou slávu díky hornictví, jenomže sám byl celý zbořen právě kvůli těžbě. Nebýt uhlí, Most by byl jen jedním z mnoha okresních měst. Těžba uhlí je alfou a omegou formování krajiny Mostecka. „Když někdo začne o tomhle kraji, napovídá toho o uhlu víc než zdrávasmarií.“³⁰² V románech socialistického realismu jako *Nad námi svítá*, *Cesta otevřená* či *Plameny nad šachtami* je těžba vyobrazována sice jako těžká, ale pozitivní práce.

²⁹⁵ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí*, s. 70.

²⁹⁶ PÁRAL, Vladimír. *Radost až do rána*, s. 103.

²⁹⁷ ČECHURA, Rudolf. *Namydlená šikmá plocha*, s. 120.

²⁹⁸ ŠERBEROVÁ, Alžběta. *Sbohem, město M*, s. 44.

²⁹⁹ ČECHURA, Rudolf. *Namydlená šikmá plocha*, s. 120.

³⁰⁰ BENDOVIČ, Veronika. *Vytěženéj kraj*, s. 20.

³⁰¹ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí*, s. 32–33.

³⁰² CACH, Vojtěch. *Stanice Minerva*, s. 30.

Zničená krajina a životní prostředí jsou vnímány jako nutná daň. Více se tyto romány soustředí na těžké životní podmínky havířů způsobené uhlobarony. To je hlavním tématem například Hořejšova románu.

Z dolů Čechura jmenuje následující: Centrum, Kolumbus, Himmelfürst, Herkules, Minerva, Richard, Evžen, Julius I, Julius II, Julius III, Julius IV, Julius V, Jan, Přemysl, Saxonia, Anna, Humbolt, Matylda, Pluto, Cach důl Minerva, Hořejš doly Alexander a Centrum, Jedlička Kohinoor.

Kritika a ekologický apel se naplno rozvíjejí až v polistopadové literatuře. Brycz se kromě detailního popisu města věnuje také krajině v okolí Mostu: „ (...) obrovské plochy měsíční krajiny se rozprostíraly všude kolem mého města“³⁰³.

Pocit neustálého ohrožení je tématem pro Brycze a Šerberovou. Jinak na těžbu nahlíží Bendová ve *Vytěženém kraji*. Kniha vydaná v roce 2019 přináší nejaktuálnější pohled. Bendová se v knize často obrací do minulosti a ze zkázy Mostecky obviňuje minulý režim, na což ale plynule navázaly i polistopadové vlády:

Když nasedali do auta, ukázala Ira na obří billboard na slepém štítu domu na rohu náměstí. LIMITY JSOU NEDOTKNUTELNÉ, stálo nad žoviálně se usmívajícím chlápkem. NEDOPUSTÍME VYVLASTŇOVÁNÍ. „Předvolební kecy,“ ucedil Hugo. (...) „Co jsem si přečetl, socani tu jdou těžařům na ruku.“³⁰⁴

Hugo a Ira se neúmyslně zúčastní demonstrace proti prolomení těžebních limitů, na které demonstruje jen hrstka lidí a proběhne bez zájmu médií. Starosta obce, kde demonstrace proběhla, je cynický a zbavený ideálů a v jeho promluvě je shrnut stále trvající problém nezvládnuté porevoluční transformace regionu:

Mě už ani tak nedojímá, že se to tady možná všechno zboří a promění v další povrchový důl, já už nečekám od nikoho ani špetku idealismu. Jenom se, víte, nemůžu smířit s tím, jak se nám těžaři smějou do ksichtu (...) Elektrizace se vyváží a severní Čechy z toho nic nemají. Jen smrad a prach (...) Místo abychom byli nejbohatší region v republice, jsme nejchudší. Máme největší kriminalitu a největší nezaměstnanost. To je ostatně jejich argument pro prolomení limitů. Propouštění dalších lidí. Tady není práce.³⁰⁵

³⁰³ BRYCZ, Pavel. *Mé ztracené město*, s. 43.

³⁰⁴ BENDOVI, Veronika. *Vytěženey kraj*, s. 57.

³⁰⁵ Tamtéž, s. 129–131.

2.2.8 Tramvaj/trolejbus

Tramvaj či trolejbus spojující dvě města, v tomto případě Most a Litvínov, je v Čechách raritou³⁰⁶: „Kdo to kdy viděl, aby městská tramvaj projížděla přímo přírodou! Já tedy ne.“³⁰⁷ Autoři většinou zmiňují tramvaj, zatímco Jedlička a Čechura kromě tramvaje popisují i trolejbusy. Most a Litvínov jsou u Čechury či Voláka vnímány téměř jako jedno město, postavy mezi nimi jezdí tramvají sem a tam. Dokud paralelně existovaly dva Mosty, starý a nový, funguje právě tramvaj jako spojnice mezi dvěma světy: „ (...) starý Most pod nádražím černý a blátivý jak Praha, ale když vůz rychlodráhy opustí jeho temné čtvrti demolice a vyjede vzhůru po rozlehlé třídě Budovatelů, zazáří vlevo pod výbojkami svítivě akvamarinový sníh parků a luk, jež zde začínají okamžitě za asfaltem hlavní třídy (...)“³⁰⁸

Kromě toho, že tramvaj spojuje dvě města, jezdí také do chemičky v Záluží, která leží na půli cesty mezi oběma městy. „Celých dlouhých pět kilometrů objíždějí vozy rychlodráhy zdi, ploty, brány a zadní trakty provozoven gigantické chemičky.“³⁰⁹ Tramvaj tak není zásadní jen pro vyřizování nákupů, návštěv a pochůzek mezi oběma městy, ale také patří k základní infrastruktuře, díky které se lidé dopravují do práce a z práce: „ (...) zatím jezdí jen jednička a jenom do Litvínova. Ta je nejdůležitější, aby lidi mohli jezdit do práce, hlavně do Hydráku.“³¹⁰ U Cacha, Párala, Čechury i Brycze se dozvídáme, že místní nazývají tramvaj „elektrikou“ či „rychlodráhou“. U Jedličky je tato funkce tramvaje či trolejbusu vnímána negativně, lidé jedou do práce a z práce, a to je celý jejich život, nikdy nekončící koloběh: „ (...) v tu ranní lepkavou hodinu, v níž se řítí přečpané trolejbusy na pláni mezi Mostem a Litvínovem, kdy ve vyzvánění píchaček začíná třída směnu, v tu šílenou a zázračnou hodinu, kdy se stávám, pln úzkosti, předmětem tvého snu, má milá, v tu hodinu beznaděje, kdy Bůh mlčí.“³¹¹ Jinde naopak přítomnost tramvajové trati dává Mostu punc velkoměsta: „Před nádražím stál na konečné stanici trošku zdemolovaný vůz elektrické

³⁰⁶ Konkrétně je u nás tímto způsobem provozována meziměstská doprava jen mezi čtyřmi dvojicemi měst.

³⁰⁷ ČECHURA, Rudolf. *Namydlená šikmá plocha*, s. 108.

³⁰⁸ PÁRAL, Vladimír. *Radost až do rána*, s. 28.

³⁰⁹ VOLÁK, Josef. *Údolí radosti*, s. 14.

³¹⁰ ČECHURA, Rudolf. *Namydlená šikmá plocha*, s. 31.

³¹¹ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí*, s. 63.

dráhy. Další dobrodružství! (...) Jsem ve městě, kde mají tramvajovou trať! Nahlas bych to asi neřekl, ale můj sladký pocit byl, že jsem se ocitl ve velkoměstě!³¹²

³¹² ČECHURA, Rudolf. *Namydlená šikmá plocha*, s. 14.

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se pokusila o interpretaci celkového obrazu Mostecká v krásné literatuře po roce 1945. Nejprve jsem provedla průzkum a shromáždila veškerou beletrii, poezii a publicistiku věnující se Mostecku. Následně jsem si stanovila kritéria (například žánrová či časová omezení), podle kterých jsem vybrala devět reprezentativních děl a ta podrobila analýze. Zároveň jsem se pokusila ve všech textech nalézt společné jmenovatele – společné motivy-reálie, které by byly pro obraz Mostecká v literatuře typické, a představovaly tak jakousi esenci Mostecká.

Srovnáváním fikčního a aktuálního světa se hlásím k proudu kontextově orientovaných literárních teorií a k použití krásné literatury jako pramene k historickému poznání.

Samotným analýzám předchází kapitoly o historii regionu a místní literatuře, kde jsem naznačila souvislost mezi literárním Mosteckem a skutečným Mosteckem. Charakter regionu a jeho odraz v umění jsou dány historickými a sociálními specifiky. Následuje nejrozsáhlejší oddíl samotných analýz. Každé analýze předchází stručný medailon autora, přehled jeho tvorby a zařazení vybrané knihy do kontextu tvorby. Jakou roli město Most hraje v jednotlivých textech, jsem se pokusila nastínit právě v těchto analýzách.

Mé dvě hypotézy – předpoklad negativního obrazu Mostecká a předpoklad společných, opakujících se motivů-reálií – se potvrdily: Mostecko je v literatuře reflektováno většinou negativně jako místo, kde je zničená krajina a znečištěné ovzduší a kde se těžce žije. Tyto problémy se objevují napříč všemi zkoumanými díly, bez ohledu na to, zda vznikly před, nebo po roce 1989. Ukázalo se také, že na Mostecko se umísťují určité typy příběhů, především budovatelské či kolonizační romány a detektivky. Po roce 1989 se objevuje několik knih, které přinášejí jiný typ reflexe zániku starého Mostu. Zatímco v dílech vzniklých před rokem 1989 je tato událost podávána jako nutnost, po roce 1989 se autoři jako Brycz či Šerberová otevřeně vyrovnávají se smutkem. Pokud jde o společné motivy-reálie, nejčastěji se objevují následující: řeka Bílina, film, chemické závody v Záluží, kostel Nanebevzetí Panny Marie, Krušné hory, ovzduší, inverze a mlhy, těžba a tramvaj/trolejbus mezi městy Most a Litvínov.

Bádání týkající se severočeské regionální literatury či literatury zabývající se severem Čech má velký potenciál. Jak jsem na několika místech své práce naznačila, tato oblast stojí spíše na okraji veřejného i odborného zájmu, a proto skrývá mnoho nezmapovaných míst. Pro další výzkum obrazu Mostecka v literatuře bych navrhovala rozšířit vzorek o další texty, obzvláště zajímavé by bylo zahrnout také dva romány, které se odehrávají převážně v zálužské chemičce (*Cesta otevřená* Aleny Bernáškové a *Havárie* Jiřího Švejdy). Dále se nabízí aplikovat na tyto texty metodu ekokritiky, která je známá z anglosaské literární teorie a která u nás zatím není příliš rozšířená.

Seznam použitých informačních zdrojů

Literatura:

- BENDOVIÁ, Veronika. *Vytěženej kraj*. Praha: Fra, 2019. ISBN 978-80-7521-073-9.
- BENEŠ, Edvard, D. a kolektiv. *Mostecko: regionální vlastivěda*. Most: Hněvín, 2004. ISBN 80-86654-10-9.
- BRENNER, Christianne. Co není v knihách, není vůbec: Pohraničí v české literatuře bezprostředně po válce. *Dějiny a současnost*. 2010, 32 (11), 14–17. ISSN 0418-5129.
- BRYCZ, Pavel. *Mé ztracené město*. Jihlava: Listen, 2008. ISBN 978-80-86526-33-1.
- CACH, Vojtěch. *Stanice Minerva*. Praha: Melantrich, 1986.
- CIESLAROVÁ, Romana. *Obráz severních Čech v prvotině Josefa Jedličky v konfrontaci s tematizací tohoto prostoru v dílech dalších českých spisovatelů*. Olomouc, 2015. Disertační práce. Univerzita Palackého Olomouc. Fakulta filozofická. Katedra bohemistiky.
- ČECHURA, Rudolf. *Namydlená šikmá plocha*. Praha: Mladá fronta, 2009. ISBN 978-80-204-2024-4.
- DVOŘÁK, Tomáš a kolektiv. *Úvod do studia dějepisu*. 1. díl. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2014. ISBN 978-80-210-7012-7.
- FORNOUZOVÁ, Michala. *Obráz severních Čech v prózách Jana Pelce a Jiřího Švejdy*. Plzeň, 2016. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta pedagogická. Katedra českého jazyka a literatury.
- HOŘEJŠ, Jaromír. *Plameny nad šachtami*. Praha: Práce, 1949.
- JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí*. Praha: Československý spisovatel, 1966.
- JEDLIČKOVÁ, Alice. Prostor fikčního narativu: textová konstrukce, kulturní modely a mentální obrazy. In: *Město. Vytváření prostoru v literatuře a výtvarném umění*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2011. ISBN 978-80-7368-996-4.

- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918–1938)*. 1. díl, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929). Praha: Libri, 2000. ISBN 80-7277-195-7.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918–1938)*. 2. díl, Československo v krizi a v ohrožení (1930–1935). Praha: Libri, 2002. ISBN 978-80-7277-570-5.
- KLÍČOVÁ, Eva. Veronika Bendová: Vytěženej kraj. *Host. Měsíční pro literaturu a čtenáře*. 2019, 35 (10), 52–53. ISSN 1211-9938.
- KLIMEŠ, David. Úpadek Sudet neskončil. *Ekonom*. 2017, 26 (23), 11–23. ISSN 1210-0714.
- KOVÁŘÍK, Vladimír. *Literární toulky po Čechách*. Praha: Albatros, 1984. ISBN 13-739-84.
- KRÁLOVÁ, Kateřina. *Velká mostecká stávka optikou dobových deníků*. Brno, 2007. Bakalářská práce. Masarykova univerzita v Brně. Fakulta sociálních studií. Katedra mediálních studií a žurnalistiky.
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 4. díl, Ml–Pan. Praha: Libri, 2001. ISBN 978-80-85983-16-6.
- MOCNÁ, Dagmar. *Záludný svět povídek malostranských*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2065-9.
- MONZ, Martin, M. *Obraz těžby v českém Krušnohoří v krásné literatuře 19. a 20. století (do roku 1945)*. Brno, 2019. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Fakulta sociálních studií. Katedra environmentálních studií.
- MÜLLER, Klaus Peter. – Kulturní materialismus. In: *Lexikon kultury a literatury*. NÜNNING, Ansgar, ed. Brno: Host, 2006. ISBN 80-7294-170-4.
- NÜNNING, Ansgar, ed. *Lexikon kultury a literatury*. Brno: Host, 2006. ISBN 80-7294-170-4.
- NÜNNING, Vera a NÜNNING, Ansgar. *An Introduction to the Study of English and American Literature*. Stuttgart: PONS GmbH, 2014. ISBN 978-3-12-939025-2.
- PÁRAL, Vladimír. *Radost až do rána*. Praha: Melantrich, 1975.
- POKORNÁ, Libuše, ed. *Kniha o Mostecku*. Litvínov: Dialog, 2000. ISBN 80-85843-80-3.

SPURNÝ, Matěj. *Most do budoucnosti. Laboratoř socialistické modernity na severu Čech*. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 9788024633497.

ŠERBEROVÁ, Alžběta. *Sbohem, město M*. Praha: Československý spisovatel, 1991. ISBN 80-2020260-9.

VOLÁK, Josef. *Údolí radosti*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1978.

Internetové zdroje:

Aktuálně.cz. Babiš v Mostě: *Z patnácti opatření pro boj s chudobou jsme ještě žádné nesplnili* [online]. 9. 4. 2019 [cit. 15.5.2021]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/regiony/andrej-babis-v-moste/r~a04c667c5adb11e9ab10ac1f6b220ee8/>

Český statistický úřad, 2020. *Charakteristika okresu Most* [online]. 8. 12. 2020 [cit. 3. 5. 2021]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/xu/charakteristika_okresu_most

DOKOUPIL, Blahoslav. Václav Řezáč. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 1998 [cit. 13.3.2021]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=860&hl=%C5%99ez%C3%A1%C4%8D+>

JAREŠ, Michal. Dialog (3). *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 1998 [cit. 13. 3. 2021]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1669&hl=dialog+>

JAREŠ, Michal. Severočeské nakladatelství. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 1998 [cit. 13.3.2021]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1857&hl=severo%C4%8Desk%C3%A9+nakladatelstv%C3%AD+>

KRÁM, Milan. Most není žádný komunistický Frankenstein, ale nedoceněný unikát. In: *A2LARM* [online]. 3. 7. 2020 [cit. 10.5.2021]. Dostupné z: <https://a2larm.cz/2020/07/most-neni-zadny-komunisticky-frankenstein-ale-nedoceneny-unikat/>

KOLÁŘOVÁ, Kateřina. Tichý rozprodej Mostu. Družstvo Krušnohor je bez vedení, přesto prodává byty. In: *Lidovky.cz* [online]. 8. 10. 2019 [cit. 10. 5. 2021]. Dostupné z: <https://www.lidovky.cz/byznys/pravo-a-justice/tichy-rozprodej-mostu-druzstvo-krusnohor-je-bez-vedeni-presto-prodava-byty>

MED, Jaroslav. Josef Jedlička. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 1998 [cit. 13. 3. 2021]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=19&hl=jedli%C4%8Dka+>

NOVOTNÝ, Vladimír. Alžbeta Šerberová. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 1998 [cit. 13. 3. 2021]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=874&hl=%C5%A1erberov%C3%A1+>

PIVODA, Tomáš. Česká literatura má málo sympatických chlapských hrdinů, říká spisovatelka Veronika Bendová. In: *Vltava.rozhlas.cz* [online]. 20. 12. 2019 [cit. 13. 6. 2021]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/ceska-literatura-ma-malo-sympatickych-chlapskych-hrdinu-rika-spisovatelka-8126654>

ŠORMOVÁ, Eva. Vojtěch Cach. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 1998 [cit. 13. 3. 2021]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=268&hl=cach+>

Ústav pro jazyk český. *Mapa českých nářečí* [online]. [cit. 3. 6. 2021]. Dostupné z: <https://ujc.avcr.cz/sd/publikace/knizni/dialektologicke-odd-publikace/Mapa-ceskych-nareci.html>

VOJTKOVÁ, Milena. Vladimír Páral. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 1998 [cit. 13. 3. 2021]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=470&hl=p%C3%A1ral+>

Seznam příloh

Příloha 1: Mapy

Obr. 1 – Okres

Zdroj: Mapy.cz

Obr. 2 – Nejčastěji zmiňované lokality

Zdroj: Mapy.cz

Obr. 3 – Nový Most

Zdroj: Mapy.cz

Obr. 4 – Tramvajová trať mezi městy Most a Litvínov

Zdroj: Mapy.cz

Obr. 5 – Ervěnický koridor

Zdroj: Mapy.cz

Obr. 6 – Řeka Bílina na Mostecku

Zdroj: Mapy.cz

Obr. 7 – Obce zaniklé kvůli těžbě

Zdroj: Mapy.cz

Obr. 8 – Bývalé uhelné doly na Mostecku

Zdroj: Mapy.cz

Obr. 9 – Doly, na kterých probíhá v současnosti těžba

Zdroj: Mapy.cz

Příloha 2: Fotografie

Obr. 1 – Centrum nového Mostu

Zdroj: Město Most. Oficiální webové stránky. *Centrum města Mostu* [foto]. Město Most 2013 [online]. [Cit. 24.6.2021]. Dostupné z: https://www.mesto-most.cz/centrum-mesta-mostu/g-21060/id_obrazky=29748&typ_sady=1&p1=61725

Obr. 2 – Nový Most

Zdroj: iMostecko.cz. Turistický informační portál. *Pohled na město Most s jezerem* [foto]. Turistické informační centrum statutárního města Most 2021 [online]. [Cit. 24.6.2021]. Dostupné z: <https://www.imostecko.cz/mesto-most/>

Obr. 3 – Pohled přes jezero Most

Zdroj: Město Most. Oficiální webové stránky. *Jezero Most* [foto]. Město Most 2020 [online]. [Cit. 24. 6. 2021]. Dostupné z: https://www.mesto-most.cz/jezero-most/g-55823/id_obrazky=82700&typ_sady=1&p1=61725

Obr. 4 – Starý Most

Zdroj: Město Most minulých a budoucích staletí. Neoficiální stránky města Most. *Pohled na Most s divadlem a Hněvínem kolem 1955* [foto]. [Starymost.wz.cz](http://starymost.wz.cz), nedatováno [online]. [Cit. 24. 6. 2021]. Dostupné z: http://starymost.wz.cz/celkovy_pohled.html

Obr. 5 – Chemický závod v Záluží

Zdroj: PETROLmedia. *Bez názvu* [foto]. PETROLmedia, 8. 8. 2017 [online]. [Cit. 24. 6. 2021]. Dostupné z: <https://www.petrol.cz/aktuality/investice-spolecnosti-unipetrol-v-zaluzi-u-litvinova-neutuchaji-9356>